Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 21 кастрычніка 1988 г. № 42 (3452) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

●

Як мы паведамлялі ўжо, 16 кастрычніка адбылося рэспубліканскае свята паэзіі. Прайшло яно — у адрозненне ад ранейшых — не ў адным месцы, а ў розных: у Гарадку, Хоцімску, Вілейцы, Навагрудку, Косаве, Акцябрскім, ахапіўшы ўсе вобласці рэспублікі.

Гэты здымак наш фотакарэспандэнт Ул. Крук зрабіў у Акцябрскім раёне. На мяжы раёна хлеб-соль прымае Максім Танк. Злева направа: А. Жук, П. Макаль, С. Грахоўскі, Б. Спрынчан, В. Кузняцоў (Ленінград), І. Калінаўскас (Літва), І. Якайціс (Латвія).

Фотарэпартаж са свята будзе ў наступным нумары «ЛіМа».

●

Агульнагарадскі вечар, прысвечаны 160-годдзю з дня нараджэння Льва Талстога, адбыўся ў Доме літаратара. Адкрыў і вёў вечар народны пісьменнік БССР Я. Брыль. Выступілі І. Чыгрынаў, В. Адамчык, А. Разанаў. Яны гаварылі аб велічы і неўміручасці талстоўскай спадчыны, аб цікавасці Талстога да Беларусі і да беларусаў, аб талстоўскіх традыцыях у беларускай савецкай літаратуры. Талстоўскі пафас сцвярджэння праўды і справядлівасці, пільная ўвага да чалавека, да яго духоўнага свету, падкрэслівалі прамоўцы, надзіва актуальныя нашаму сённяшняму дню, сучаснаму жыццю грамадства.

Вечар адкрывае Янка БРЫЛЬ.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

Амерыканцы чытаюць нас

У Мінску працавала выстаўка «Шматкніжная Амерыка», якая выклікала вялікую цікавасць у жыхароў нашай сталіцы. На гэтай выстаўцы магла б быць і яшчэ адна кніга — зборнік савецкай літаратуры «У чарзе за шчасцем», выпушчаны нядаўна ў штаце Алабама. Складальнік Джэй Хігінботам уключыў у кнігу апавяданні, вершы, публіцыстыку многіх савецкіх пісьменнікаў, прадстаўнікоў літаратур народаў СССР. Тут вы сустрэнеце творы Булата Акуджавы, Мікалая Глазкова, Іона Друцэ, Барыса Пастэрнака, Аляксандра Твардоўскага, Геворка Эміна і іншых. Творам Віктара Астаф'ева, Ніла Гілевіча, Яўгенія Еўтушэнкі, Роберта Раждзественскага, Валянціна Распуціна папярэднічаюць вялікія, на старонку, партрэты аўтараў. У кнігу ўключаны вершы беларускіх паэтаў Эдзі Агняцвет, Рыгора Барадуліна, Васіля Віткі, Анатоля Вярцінскага, Васіля Зуёнка, Аляксея Русецкага, Яўгеніі Янішчыц, а таксама ўрывак з даклада М. С. Гарбачова на XXVII з'ездзе КПСС. Пасляслоўе да кнігі напісаў савецкі крытык, знаўца амерыканскай літаратуры Аляксандр Мулярчык.

Варта дадаць некалькі слоў пра складальніка. Справа ў тым, што прагрэсіўны амерыканскі пісьменнік Джэй Хігінботам наведаў летам 1986 года Беларусь з мэтай збору матэрыялу для кнігі пра нашу краіну. Ён знаёміўся з эканамічным і культурным жыццём рэспублікі, меў гутаркі ў Дзяржкамвыдзе БССР, Саюзе пісьменнікаў Беларусі, выступіў у газеце «Літаратура і мастацтва» з артыкулам «Створым жывы помнік» (гл. «ЛіМ» за 8 жніўня 1986 г.).

У час візіту амерыканскага літаратара заходзіла размова і аб папулярызацыі савецкай літаратуры ў ЗША. Джэй Хігінботам сваё слова стрымаў — склаў зборнік «У чарзе за шчасцем»... А. ГАРДЗІЦКІ.

●

У час работы выстаўкі «Шматкніжная Амерыка» яе дырэктар І. Рычманд сустрэўся ў Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі з пісьменнікамі і супрацоўнікамі таварыства. На здымку, які быў зроблены ў час сустрэчы: з І. Рычмандам гутарыць У. Карызна.

З пошты «ЛіМа»

● ВЯРНУЦЬ З НЕБЫЦЦЯ...

● ПАД КУЧЫНА, ЗА АМГОВІЧЫ...

● ЛЯ РЭЧКІ—ФЕРМА, ЛЯ ВОЗЕРА—КОМПЛЕКС...

●

Нарэшце дачакаліся!.. Ці ж не такія словы прыходзяць у галаву, калі чытаеш апошнія матэрыялы ў рэспубліканскім друку, што датычаць Зміцера Хведаравіча Жылуновіча? Яго імя сярод тых слаўных імён, якімі адкрываецца гісторыя Савецкай Беларусі. Ён — аўтар Маніфеста, што апавясціў увесь свет аб утварэнні Беларускай Савецкай Рэспублікі. Ён — Старшыня першага Савецкага ўрада рэспублікі. Ужо аднаго гэтага дастаткова, каб імя яго было назаўсёды ўпісана ў аналы Бацькаўшчыны. А між тым лёс адарыў яго выдатным літаратурным талентам і зайздроснымі арганізатарскімі здольнасцямі...

Гонар, годнасць, інтэлектуальная неардынарнасць, душэўная высакароднасць З. Жылуновіча — усё гэта было адразу перакрэслена сталіншчынай, яе ідэалагічнымі пастырамі і шматлікай паствай, якая доўгія гады абражала памяць гэтага чалавека.

Паўстагоддзя спатрэбілася для поўнай партыйна-палітычнай рэабілітацыі З. Жылуновіча, якая стала магчымай толькі ва ўмовах рэвалюцыйнай перабудовы, што перажывае зараз наша грамадства. У каторы раз пацверджана няўмольная гістарычная ісціна пра непазбежнасць перамогі справядлівасці і праўды.

Аднак лічыць, што гэта перамога фактычна адбылася, можна толькі тады, калі светлая памяць З. Жылуновіча будзе належным чынам увекавечана. І перш за ўсё ў Мінску — горадзе, з якім звязана зорная часіна яго біяграфіі.

Нядаўна Бюро ЦК КПБ прыняло рашэнне аб устаноўцы мемарыяльнай дошкі на доме ў Мінску, дзе жыў З. Жылуновіч, а таксама аб наданні яго імя адной з вуліц горада.

Мне здаецца (і хочацца пачуць меркаванні чытачоў газеты), што ў дадатак да гэтага трэба было б:

Назваць плошчу ў пачатку вуліц Савецкай і Мяснікова плошчай З. Жылуновіча (Цішкі Гартнага).

Урачыста адкрыць напярэдадні 70-годдзя ўтварэння БССР і КПБ на гэтай плошчы закладны камень у знак збудавання тут помніка З. Жылуновічу.

Абвясціць конкурс на стварэнне помніка Старшыні Часовага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі і адкрыць яго да 75-годдзя БССР і КПБ (1994 г.). Суседства гэтага помніка з Домам урада будзе падкрэсліваць гістарычную пераемнасць справы, пачатай З. Жылуновічам.

Адкрыць на будынку прэзідыума АН БССР мемарыяльную дошку ў памяць З. Жылуновіча — аднаго з заснавальнікаў АН БССР і яе правадзейнага члена.

Сумеснымі намаганнямі Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ, Інстытутаў гісторыі і літаратуры імя Янкі Купалы падрыхтаваць гісторыка-літаратурную манаграфію да 110-годдзя з дня нараджэння З. Жылуновіча (1997 г.).

У ажыццяўленні гэтых прапаноў — упэўнены — прынялі б удзел і грамадскія арганізацыі — перш-наперш Беларускі фонд культуры, які зараз распрацоўвае сваю доўгатэрміновую праграму «Спадчына», дзе павінна знайсціся пачэснае месца і для Ц. Гартнага.

Святы абавязак нашага пакалення — вярнуць З. Жылуновіча (Цішку Гартнага) з небыцця. Час наспеў!

Анатоль ВАРАВА,
член краязнаўчай камісіі Беларускага фонду культуры.
г. Мінск.

●

Жыву я ў Маскве, але нарадзілася ў Беларусі ў мястэчку Шацк, дзе мой бацька працаваў настаўнікам матэматыкі. Потым дзесяць гадоў мы жылі ў Мінску.

Пасля школы я вучылася ў МШВ (Мінскай школе вучнёўства) і працавала на вагонарамонтным заводзе імя Мяснікова. А ў 1933 г. пачала вучобу ў Мінскім дзяржаўным педінстытуце, дзе якраз быў створаны факультэт замежных моў. Праз два гады бацька пераехаў у Маскву, і я перавялася ў Маскоўскі дзяржаўны інстытут замежных моў (цяпер ён носіць імя Марыса Тарэза).

Пасля заканчэння інстытута вучылася ў аспірантуры, а ў 1941 г. добраахвотна пайшла на фронт (была на Трэцім Беларускім) і да канца вайны працавала ваенным перакладчыкам. У 1946 г. мяне камандзіравалі ў склад групы савецкіх акупацыйных войск у Германіі, дзе я была тры гады рэферэнтам.

У 1949 г. мы з мужам (таксама перакладчыкам) вярнуліся ў Маскву, і да 1970 г. я выкладала нямецкую мову ў вышэйшых навучальных установах.

Такім чынам, амаль трыццаць гадоў я займалася і вуснымі, і пісьмовымі перакладамі.

Што датычыцца маёй роднай мовы — беларускай (я лічу яе роднай, нягледзячы на тое. што бацька мой рускі, з Волгі, і ў доме ў нас гучала чыстая, багатая руская мова), то і ў школе, і ў інстытуце я свабодна карысталася ёю, шмат чытала. Ды і цяпер у мяне на стале заўсёды ляжаць і «Полымя», і «ЛіМ», і «Тарас на Парнасе».

У мінулыя гады я часта прыязджала ў Мінск да сястры і з вялікім болем бачыла, што амаль ніхто не гаворыць па-беларуску. Як гэта магло здарыцца, што ў школе беларуская мова стала роўнай замежным; што тыраж «Полымя» ўсяго восем тысяч; што цяжка часам знайсці перакладчыка на беларускую мову? Чаму ў іншых рэспубліках так шануюць родную мову? Прайдзіце па праспекце Калініна ў Маскве — з усіх бакоў вы пачуеце розныя нацыянальныя мовы, а ў Мінску гучыць толькі руская.

Вось я і вырашыла напісаць вам, сказаць, што лічыла за шчасце, каб мела магчымасць аддаваць свае веды на карысць роднай мовы — у перакладах з беларускай на рускую і наадварот. Калі гэта сапраўды трэба, то з задавальненнем займуся такой справай, бо свабоднага часу я маю аж занадта.

Беларуская мова павінна жыць! А мы павінны дапамагчы ёй выжыць.

І. КАВАНАВА.
г. Масква.

●

Прачытаў у «ЛіМе» за 30 верасня артыкул С. Навумчыка «Мяжа». Вось якія думкі ён у мяне выклікаў.

Летам гэтага года я быў прызваны на спецзборы. Выконваў абавязкі ўрача медпункта ЧАЭС. Увесь час мяне не пакідала думка аб абсурднасці гэтага велізарнага мурaвейніка, утворанага прыцягненнем агромністай колькасці людзей на ліквідацыю вынікаў аварыі. Абсурднасць у тым, што гэтага не павінна было быць. Але ўся гэта гіганцкая карусель існуе, як існаваў выбух на рэактары РБМК. «практычна безаварыйным». Станцыйная шматтыражка «Трудовая вахта» пісала, што аварыя з'явілася вынікам аж шасці грубейшых памылак, адна з якіх была з самага пачатку закладзена ў праграму работы былога чацвёртага энергаблока.

Ці не закладваецца такая памылка зараз у Мяжы? Няўжо верагоднасць патэнцыяльнага Чарнобыля (хай нават самая мінімальная) будзе прадугледжана і для ўскрайку Паазер'я, мілай сэрцу і воку Гарадоччыны? Папраўдзе, зараз тут цудоўны палігон для меліяратараў — рэчкі выпрамлены, лясы выцераблены. Не адстаюць і калгасы — на беразе кожнай рэчкі ў кожнай вёсцы стаяць свінаферма ці цялятнік, а амаль ля кожнага возера — жывёлагадоўчы комплекс. І, паверце, без усялякай дзеючай ачышчальнай сістэмы. Не атрымаецца з аднаго боку — пойдзем з другога. Пасля «пакарэння» гарадоцкай прыроды зямелька толькі і здатна будзе, як на будаўніцтва АЭС на ёй.

Асабіста я супраць атамных электрастанцый і новага іх будаўніцтва на нашым адрэзку часу. Узвядзенне іх, напэўна, трэба пачынаць толькі пасля распрацоўкі абсалютна надзейнага тыпу рэактараў. А размяшчэнне атамнай новабудоўлі трэба абмяркоўваць з грамадскасцю, а не ставіць яе перад фактам.

Міхась ПАЎЛАЎ,
урач.
г. Віцебск.

●

У апошні час усё больш гавораць аб праблемах беларускамоўных выданняў. Хачу і я падзяліцца сваімі назіраннямі і роздумам. Раскажу пра два выпадкі, якія і прымусілі мяне напісаць гэты ліст.

У жніўні быў я ў Светлагорску. Зайшоў у кнігарню «Крыніца», што на вуліцы Інтэрнацыянальнай. Заходзіць жанчына. «Что это?» — пытае ў дзяўчыны за прылаўкам. «Это на белорусском!» — гучыць у адказ. На гэтым прапаганда беларускай кнігі ў «Крыніцы» скончылася. Потым такая гандлярка скажа: «Белорусская книга не идет».

Другі выпадак. Вясной захацеў заказаць праз тую ж кнігарню «Статут Вялікага княства Літоўскага». Аказалася, спазніўся: заказ БелСЭ ўжо адаслалі. Цікаўлюся: «Колькі ж «Статутаў» заказалі?» — «Ни одного». — «Чаму?» — «Книга не пользуется спросом». — «Адкуль Вы ведаеце?» — «Наш товаровед 15 лет работает». Цікава, колькі разоў за апошнія пятнаццаць гадоў выдаваўся Статут?..

Гэта толькі дзве ілюстрацыі да становішча, якое нельга характарызаваць інакш, як крызіснае. Заходзіш у кнігарню — душа баліць: уся беларускамоўная літаратура туліцца на пары палічак. Тэматыка яе неверагодна вузкая: ні прыгодніцкай літаратуры. ні навукова-папулярнай, ні гістарычнай, ні слоўнікаў і даведнікаў, якія асабліва неабходны для моладзі і юнацтва. Няма ў нас замежна-беларускіх слоўнікаў. Есць польска-беларускі. але выдадзены ён не ў нас, і знайсці яго практычна немагчыма.

Трэба неадкладна вырашаць і пытанне аб стварэнні ў рэспубліцы бібліятэкі замежнай літаратуры з неабходным мінімумам кніг. Гэтак жа, як і ажыццяўляць ідэю навучання нашых дзяцей замежным мовам з апорай на беларускую. Ваш аўтар, пэўна, ці не адзіны ў рэспубліцы, хто так робіць.

Няма ў нас і свайго навукова-папулярнага часопіса. А каб ён быў, каб прыходзіў да чытача, ён бы, апроч усяго іншага, і на прэстыж мовы працаваў бы. Ды і лексіка мела б дзе туліцца: у нашай лексіцы, напрыклад, тэхнічнай, медыцынскай, прагалы значныя.

Адным словам, наспела пара сур'ёзна паставіцца як да выдання беларускіх кніг, часопісаў, так і да рэкламы, маркецінгу, кадраў.

М. БУСЕЛ,
настаўнік.
в. Дуброва,
Светлагорскі раён.

●

Калі я чытаў артыкул «Курапаты — дарога смерці». то падумаў: колькі такіх Курапатаў захоўваюць свае таямніцы не толькі ў Беларусі, але і па ўсёй краіне!..

Раскажу сцісла пра слуцкія Курапаты. Нядаўна ў адной з газет успаміналася прозвішча палкоўніка Озерава. пад кіраўніцтвам якога ў 1937—1938 гг. у Слуцку было знішчана шмат людзей. Іх вывозілі на расстрэл у лясы пад вёскамі Кучына, Амговічы і ў іншыя месцы.

Старажылы расказваюць, што ў двары ўстановы, якой кіраваў Озераў у Слуцку, у 1937—1938 гадах цэлымі днямі тарахцеў рухавік. Гулам рухавіка Озераў і яго падручныя заглушалі крыкі арыштаваных, ад якіх прымусам патрабавалі падпісаць пратаколы з прызнаннем у прыналежнасці да контррэвалюцыйнай арганізацыі, а ноччу іх вывозілі пад Кучына, за Амговічы... Жывыя яшчэ сведкі, якія знаходзілі каля свежых магіл насавыя хусцінкі і іншыя рэчы. Быў і пад Слуцкам выпадак, калі адзін з прыгавораных да смерці ўцёк, але яго злавілі і дабілі.

Як краязнаўца, скажу: свой уклад у гэту чорную справу ўнёс і наш тагачасны друк. Некалькі гадоў назад у беларускім аддзеле Ленінскай бібліятэкі ў Мінску я перагледзаў слуцкія газеты 30-х гадоў. Пачынаючы з пачатку 30-х гадоў у іх пачалося цкаванне — інакш не назавеш — многіх людзей. У напаўпісьменных артыкулах пачалі з'яўляцца такія выразы, як «гэты былы балаховец», «гэты былы дзянікінец», «гэты былы белагвардзеец» і г. д. Артыкулы-даносы, як правіла, падпісваліся псеўданімамі. Так паступова рыхтавалася крывавая лазня на Случчыне. Урадавай камісіі—а я веру, што яна зоймецца і слуцкімі Курапатамі — працы хопіць. Мінскія Курапаты — гэта толькі пачатак...

Які ж лёс напаткаў палкоўніка Озерава? Мая родная цётка Родчанка Надзея Дзмітрыеўна, якой зараз 76 гадоў, расказвае: «У пачатку фашысцкай акупацыі я працавала кухарам у агульнадаступнай сталоўцы (цяпер дыетычная сталоўка каля рачулкі Бычак). Загадчыкам сталоўкі быў Шалюта. Недзе ў снежні 1941 года ці ў пачатку 1942 года (ляжаў снег) Шалюта адвёў мяне ўбок і сказаў: «Надзея Дзмітрыеўна, я толькі што бачыў Озерава. Ен у нямецкай форме, з чэрапам на фуражцы».

Куды Озераў знік, невядома.

Я лічу, што пасля вывучэння фактаў расстрэлаў ва ўрочышчы Курапаты пад Мінскам кампетэнтная камісія павінна заняцца чорнаю справаю сталінскіх карных органаў у Слуцку і ў іншых месцах Беларусі.

Р. РОДЧАНКА,
былы партызан,
член КПСС.
г. Слуцк.

●

Сёння сумнявацца ў карысці бальных танцаў для людзей любога ўзросту і, асабліва, у іх вялікім выхаваўчым значэнні для моладзі не прыходзіцца. У Мінску бальнымі танцамі займаюцца даўно. Наша студыя, арганізаваная пры Доме настаўніка, — адна з некалькіх у горадзе. Студыя ўдзельнічае як у гарадскіх, так і ў выязных канцэртах. у конкурсах бальнага танца, вядзе шэфскую работу ў СШ № 20, тры гады запар прымае ўдзел у свяце горада, з'яўляецца лаўрэатам Другога ўсесаюзнага фестывалю народнай творчасці, прысвечанага 70-годдзю Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.

Наш калектыў па складзе неаднародны. У «дарослай» студыі —людзі розных прафесій і студэнты. Есць група школьнікаў. Прыходзяць на занятkі і самыя

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ЗАПРАШЭННЕ НА РАДЗІМУ ПЕСНЯРОЎ

Галоўнае ўпраўленне геадэзіі і картаграфіі пры Савеце Міністраў СССР выпусціла спецыяльныя турысцкія схемы пра мясціны, звязаныя з жыццём і творчасцю нашых песняроў. Першая з іх — «На радзіму Янкі Купалы» — прысвечана Вязынцы. Аўтар тэксту Я. Рамаюўская, здымкі А. Лабады і В. Ждановіча. Яна расказвае пра мемарыяльны купалаўскі запаведнік, нагадвае экскурсіі. якія прапануюць аматарам літаратуры Мінскае, Барысаўскае і Маладзечанскае бюро падарожжаў і экскурсій.

Пра жыццё і творчасць Я. Коласа, яго родныя мясціны — турысцкая схема «На радзіму Якуба Коласа» (аўтар тэксту Я. Курбена, здымкі А. Лабады). Турысты маюць магчымасць даведацца, як лепш трапіць туды, дзе жыў пясняр, прачытаць адрасы Мінскага і Стаўбцоўскага бюро падарожжаў і экскурсій.

А. КУНЦЭВІЧ.

НОВАЕ АБ'ЯДНАННЕ

11 кастрычніка 1988 г. у Мінску адбыўся ўстаноўчы сход аб'яднання аматараў яўрэйскай культуры. Ініцыятарам стварэння аб'яднання выступіла Мінскае гарадское аддзяленне Беларускага фонду культуры.

На сходзе падкрэслівалася, што мэтай аб'яднання з'яўляецца адраджэнне нацыянальнай культуры — мовы, гісторыі, музыкі, танцаў, жывапісу, ахова помнікаў гісторыі і культуры. нацыянальных звычаяў і традыцый.

У сходзе прыняў удзел кіраўнік Мінскага гарадскога аддзялення БФК, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР. лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР мастак В. Шаранговіч.

У праўленне аб'яднання ўвайшлі вядомыя дзеячы культуры рэспублікі: Герой Савецкага Саюза журналіст Я. Вайнруб, Герой Сацыялістычнай Працы, народны мастак СССР З. Азгур, народны артыст БССР Л. Гарэлік, заслужаная артыстка БССР Ю. Арончык, пісьменнік Р. Рэлес і іншыя.

Старшынёй Мінскага аб'яднання аматараў яўрэйскай культуры абраны заслужаны дзеяч мастацтваў БССР М. Данцыг, першым намеснікам — літаратуразнаўца Л. Зубараў, намеснікам — лаўрэат Ленінскай прэміі архітэктар Л. Левін.

ЮБІЛЕЙНЫ ВЕЧАР Р. КОБЕЦА

90 гадоў за плячыма ў заслужанага дзеяча мастацтваў БССР Рыгора Кобеца, але ён па-ранейшаму плённа працуе. Ці не таму юбілейны вечар драматурга сабраў у Доме літаратара шмат прыхільнікаў яго таленту.

Вечар адкрыў і вёў сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР А. Жук. Член-карэспандэнт Акадэміі навук БССР У. Няфёд, які сказаў слова пра жыццё і творчасць юбіляра. а таксама народны мастак СССР З. Азгур, пісьменнікі Р. Рэлес, Я. Садоўскі, М. Скрыпка, С. Шушкевіч, кіназнаўца Н. Фральцова адзначылі значнасць укладу Р. Кобеца ў развіццё літаратуры, тэатра, беларускага кіно, прыгадалі цеплыню асабістых кантактаў з пісьменнікам.

Прагучалі ўрыўкі з п'ес Р. Кобеца «Гута», «Ратуй, божа», аповесці «Ноеў каўчэг», чыталіся вершы юбіляра. Паглядзелі прысутныя фрагменты з фільма «Двойчы народжаны» і мастацкую стужку «Шукальнікі шчасця». Прагучалі на вечары песні з гэтых фільмаў.

СУСТРЭЧА Ў САЮЗЕ ПІСЬМЕННІКАЎ

У складзе ангольскай дэлегацыі, якая ўдзельнічала ў Днях савецка-ангольскай дружбы і салідарнасці ў Беларусі, быў вядомы паэт Антоніу Кардозу. Госць наведаў Саюз пісьменнікаў Беларусі, дзе меў гутарку з сакратаром праўлення Васілём Зуёнкам і літаратурным кансультантам Аляксеем Гардзіцкім. Антоніу Кардозу падарыў Саюзу пісьменнікаў бібліятэчку твораў ангольскіх пісьменнікаў.

Л. ЧАРЭШНЯ.

ВЕТЭРАНЫ—ДЗЕЦЯМ

Чым дапамагчы дзецям-сіротам, дзецям, якія ўтрымліваюцца на дзяржаўным забеспячэнні? Задаўшыся гэтым пытаннем, Брэсцкая гарадская секцыя ветэранаў вайны вырашыла ўзяць шэфства над Высокаў-

маленькія — 6—7-гадовыя. Гэта асобная група. Але нармальных умоў для заняткаў мы практычна не маем.

У Доме настаўніка побач, пад адным дахам жывуць дзве арганізацыі: ДН і Рэспубліканскі інстытут удасканальвання настаўнікаў. Будынак на балансе апошняга. Менавіта таму выкарыстаннем усіх памяшканняў распараджаецца РІУН. У выніку наша студыя туліцца ў падсуседзях у лялечнага гуртка, займаючы там душавы пакой памерам 2 квадратныя метры, дзе захоўваюцца (пад пагрозай быць залітымі вадою) асабістыя рэчы і небагаты музычны інвентар. Заняткі праводзяцца ў фае на першым паверсе, дзе часта праходзяць розныя мерапрыемствы, і ўсе, хто займаецца на другім паверсе ў зале харэаграфіі і спартзале, не могуць абмінуць фае. І таму тут заўсёдны пясок на паркеце, які студыйцам даводзіцца прыбіраць перад кожнымі заняткамі. Для пераапранання адміністрацыя РІУН літасціва выдзеліла нам туалетныя пакоі каля актавай залы, калі там не захоўваюцца музычныя інструменты. Мы ўсё ж незаконна карыстаемся ў якасці раздзявальні прыгаданым вышэй памяшканнем лялечнага гуртка, балазе заняткі яго праводзяцца рэдка. Але гаспадарамі мы там быць не можам, і рамонт нават не маем права зрабіць, хоць пакойчык вытрымаў дзесяцігадовую асаду шматлікай дзетвары і бацькоў.

Заняткі ў студыі часта зрываюцца ці пераносяцца ў памяшканне залы харэаграфіі, падлога якой не прызначана для бальных танцаў. Зрывы тлумачацца правядзеннем няўзгодненых з кіраўніцтвам гурткоў розных мерапрыемстваў у актавай зале, якую дырэктар РІУН здае ў арэнду шматлікім установам.

Акрамя таго, з мая па кастрычнік фае немагчыма выкарыстоўваць для заняткаў яшчэ і таму, што паркет у ім уздыблены і пакрыты цвіллю ад сырасці з-за няўдалага размяшчэння і архітэктурнага вырашэння будынка. А ў гэты самы час адна з лепшых паркетных залаў г. Мінска, якая знаходзіцца тут на другім паверсе, занята пастаянна размешчанай «Рэспубліканскай выстаўкай па рабоце з педагагічнымі кадрамі ў святле рэформы агульнаадукацыйнай і вышэйшай школы». Сваё меркаванне пра выстаўку і яе значэнне мы выкладаць не будзем. Але страх прапажы яе экспанатаў не дае магчымасці адміністрацыі РІУН разумна перамясціць выстаўку з 2-га паверха на першы для больш інтэнсіўнай яе эксплуатацыі. Нягледзячы на тое, што яна прызначана для масавага наведвальніка, выстаўка часцей за ўсё закрыта. Некалькі экскурсій на год — вось і ўся яе аддача.

Акрамя залы, адведзенай пад Рэспубліканскую выстаўку, не па прызначэнні выкарыстоўваюцца і спецыяльныя памяшканні пры актавай зале, напрыклад, грымёрныя.

Як нам здаецца, усе цяжкасці, пра якія мы пішам, звязаны з адсутнасцю дакладнага вызначэння правоў і абавязкаў дзвюх арганізацый, якія жывуць пад адным дахам. Калі б Дом настаўніка як клубная арганізацыя меў поўную магчымасць на свой густ выкарыстоўваць усе наяўныя памяшканні (актавая зала, грымёрныя, раздзявальні, памяшканні для гуртковай работы, паркетныя залы, асабліва зала, занятая Рэспубліканскай выстаўкай), не ўзнікла б канфліктаў і ўскладненняў у адносінах паміж супрацоўнікамі РІУН, Дома настаўніка і ўдзельнікамі мастацкай самадзейнасці.

Б. ПАПОЎ, навуковы супрацоўнік ІЯЗ АН БССР;
Н. ПАПОВА, дацэнт МДПІ імя А. М. Горкага;
Л. АЛІФАНАВА, інжынер НДІ ЭВМ;
В. КРЫШТОФІК, вядучы інжынер УНІПІ энергапром;
А. НІКУЛІН, інжынер МНПІ і іншыя, усяго 14 подпісаў.

скай школай-інтэрнатам. І ў якасці першага кроку сабраць і перадаць ёй кнігі для школьнай бібліятэкі.

Ветэраны, да якіх звярнулася кіраўніцтва секцыі, горача адгукнуліся на заклік. За кароткі тэрмін было сабрана 220 кніг. Кіраўнікі секцыі В. Бурькоўскі, А. Бутраменка, Г. Койфман прывезлі падарунак у Высокае.

У. МАЛАШЭЎСКІ.

ВЫДАЎ «ПРОМІНЬ»

Днепрапятроўскае выдавецтва «Промінь» выпусціла кнігу В. Быкава «Аповесці». У яе ўвайшлі аповесці «Абеліск», «Трэцяя ракета», «Альпійская балада», перакладзеныя Г. Курнёвай і М. Гарбачовай, а таксама «Сотнікаў» і «Званы Хатыні» ў аўтарскім пераўвасабленні па-руску.

Д. ЕРАМЯН.

З паэтычнай пошты

Ніна МАЦЯШ

МАЛІТВА АФАНАСІЯ ФІЛІПОВІЧА,

беларускага грамадска-палітычнага і царкоўнага дзеяча, замардаванага шляхтай 5 верасня 1648 года

Маці Божая,
Царыца Нябесная,
Багародзіца Дзева Прасвятая Купяціцкая,
Адзіна Чыстая і Блаславёная,
Над юдоллю зямной Схілёная,
Узры мя,
Сляпога сярод сляпых,
Пачуй мя,
Глухога сярод глухіх,
Святлом невячэрнім
Вочы мае прасвятлі,
Гласам вяшчунным
Вушы мае адамкні!..
О Уладарыня Усемагутная,
Нявеста ненявесная!
І думкаю, і душою пакутнаю
Да Цябе прыпадаю,
Малю-благаю,
Не за сябе, нэндзнага, грэшнага —
За Твой люд няўцешны:
Загаі, Чыстая,
Душы занямогу!
Не маем іншыя дапамогі,
Не маем іншыя спадзевы,
Апрача Цябе,
Прачыстая Дзева,
Убогіх заступніца,
Маркотных суцешніца,
Грэшных паратоўніца,
Хрысціян усіх атуліцелька і збавіцелька!
Не ўтаю ад Цябе стогну свайго,
Слёз крывавых:
Нясцерпне бачыць,
Якую над людам
Апастаты чыняць расправу,
Як гібее ўвесь край нядольны:
Калі раб у веры,
Дык у чым жа вольны?!.
Пяць дзесяткаў гадоў ад унеі праклятай,
А няма супакою,
А ўсё люцее нянавісць
Брата да брата.
Ды і як ён, той супакой, магчымы,
Калі гэтыя ілжэлюбцы-папежнікі,
Бесаносцы з ваўчыным нутром пад
аўчынай,
Яхідны падступныя, крывасловы,
Пасягнуўшы на веру прадзедную,
Пасягнулі на сам на жывот наш,
На звычаі, на быт наш і мову?!
Толко лепей памерці з Богавай ласкаю,
Чымся мусім
Даць адступнікам веру нашу
З грудзей нашых выдзерці
І змірыцца,
Што няма Русі ў Русі!
Бо не за еднасць паміж язынамі
Рупяцца душахваты,
А жэ на золаце піць і есці,
Седзячы і на зямлі нашай
У сваіх залатых палатах!
Бо не дзеля ўзвялічвання Духу
У Бозе адзіным
Усіх дазвання
Святая царкоўная мова наша ў пагардзе,
А тутэйшая руськая —
У асмяянні!
Школы брацкія драпежна зводзяцца,
Езуіцкія ж, бы саранча, плодзяцца,
Жэ лягчэй было канонікам лысым ды
прэлатам
Дажэрці нянавідных ім «схізматаў».
І дажыраюць, дадушваюць нас
Уруганнем, забойствамі, кайданамі
Лёкаі сатаны — лаціняне!..
Ці не ён се, Багалюб Златавусны,
Голасам маці-царквы нашай плакаў:
«Гора мне беднай,
Гора няшчаснай,
Рукі ў ковах,
Ярмо на шыі.
Путы на нагах,
Ланцуг на бёдрах,
Меч над галавой абаюдавостры,
Глыб-вада пад нагамі,
Па баках агонь неўгасальны,
Зусюль страх,
Зусюль праследванні...»
І няма міру нам,
Ні душэўнага, ні цялеснага,
Няма збавення,
Толко гнеў і лжа,
Толко руіны-нырышчы і паглумленне...
Светлазарная Багародзіца Дзева,
Крыніца вечнай патолі,
Выбаў з лютага болю:
Чужакі чужакамі,
Але і аўчынныя пастухі ўжо
Для авец сваіх сталі ваўкамі!
Не абаронцы ўжо —
Хульнікі,
Не бяссрэбранікі —
Нясытыя срэбралюбы,
З багаццем, а не з Лазарам жыці хочучы,
І ўвесь статак піхаюць да прорвы, да згубы!
Васіліскі нячыстай унеі
Не зжахнуліся славы здрайцаў цярлецкіх,
пацеяў —
Будзі род іх пракляты! —
Жахаюцца славы «схізматаў»...
Бо асляплены прагай улады й нажывы,
Hermophroditae ілжывыя!
Царыца Нябесная,
Агідзітрыя Дабрачынная,
Навучы, навучы мя,
І ўмацуй, умацуй мя
У трыванні, ў любові,
Днесь, і прысна, і навекі вякоў
Міласэрдая!..
Я не ведаю,
Што мне тут наканована,
Але ведаю,
У Каго і ў Што веру я.
Да Цябе гарнуся,
Табою хвалюся,
Бо есм раб Твой,
Да не ўстыдаюся!
А што з братчыкамі,
З «налівайкамі» аз у хаўрусе —
Ні пад агнём, ні пад кулямі
Не раскаюся!
Амін.

Чытач прыйшоў у рэдакцыю...

ВЫПРАЎЛЯЛА МАЦІ СЫНА...

Яны прыйшлі ў рэдакцыю амаль адначасова, і прывёў іх да нас адзін і той жа бацькоўскі клопат, звязаны са школай, з вучобай іхніх дзяцей. Зрэшты, не проста з вучобай. І член Саюза мастакоў Алесь Цыркуноў, і журналістка, загадчыца аддзела часопіса «Мастацтва Беларусі» Валянціна Трыгубовіч маюць жаданне, каб іхнія дзеці вучыліся на роднай мове, у беларускай школе. На жаль, жаданне гэтае сутыкнулася з немалымі, нават непераадольнымі цяжкасцямі. Апошняе і прывяло іх да нас.

Расказвае **А. Цыркуноў:**

— Ці задумваліся вы над такой з'явай нашага сённяшняга жыцця? З аднаго боку — дэмакратыя і галоснасць, з другога — усёдазволенасць і балабонства. Тым, хто аптымістычна ўспрымае рэчаіснасць, хто верыць у заўтрашні дзень, зусім неабыякава, якое з гэтых супрацьлегласцей возьме верх. Хочацца верыць, што пераможа дэмакратыя і галоснасць, аднак жа... На жаль, атрымліваецца так, што досыць часта даводзіцца рабіць вось гэтую самую агаворку «аднак жа...» Дало для яе падставу і выступленне міністра народнай асветы рэспублікі М. І. Дземчука, змешчанае ў «Настаўніцкай газеце» за 31 жніўня сёлетняга года. Якім чынам, спытаеце? А вось якім.

Яшчэ ў 1985 годзе давялося мне звярнуцца да тагачаснага міністра асветы з просьбай, каб маёй дачцэ, якая павінна была пайсці ў чацвёрты клас, былі створаны ўмовы для навучання на роднай беларускай мове, што гарантавана Канстытуцыяй СССР і БССР. Але час быў яшчэ застойны, і просьба мая не была пачута. Я вымушаны быў вазіць дзіця з Мінска за 20 кіламетраў у вясковую школу.

Другі год, з 1987 года, мая дачушка займаецца ў мінскай СШ № 158 па індывідуальнай праграме на беларускай мове. Нарэшце, пасля чарговага звароту ў міністэрства, далі згоду ў гарана наладзіць такое навучанне і старэйшай дачцэ, вучаніцы 7-га класа. Толькі дзе ж яна, абяцаная беларуская школа? Хто вінаваты ў тым, што яна не адчыняецца, а застаецца «вялікім дасягненнем» у кабінетных справаздачах ужо новага міністэрства? Такіх «блукароў па пакутах» у пошуках беларускай школы, наколькі я ведаю, нямала, як нямала і тых, што ставяцца з зацікаўленасцю і добразычлівасцю да ўтварэння і адкрыцця яе, ды — зноў жа тое самае «аднак...»

І вось у выступленні міністра напярэдадні навучальнага года доўгачаканая вестка — у сталіцы Беларусі адкрылася беларускамоўная школа! Толькі ж дзе тая школа? Міністр чамусьці забыўся назваць яе нумар, адрас ці хаця б тэлефон.

Пытанне з нацыянальнай школай у нас у Беларусі не настолькі жартоўнае, каб ім можна было забаўляцца і ўводзіць тым самым у зман грамадскасць. Не так даўно такія метады былі частымі і, бадай, натуральнымі ў бюракратычным асяроддзі, але ж час мяняецца.

А вось што пачулі мы з вуснаў **В. Трыгубовіч:**

— Школа № 162 знаходзіцца непадалёк ад нашага дома. І таму, вядома, я была ўпэўнена, што праз год мой меншы сын пойдзе туды. Загадзя падтрымлівала кантакты са школай, хадзіла на бацькоўскія сходы, дапамагала, як магла.

Сёлета ў гэтай школе, як і ў іншых мінскіх школах, зайшла гаворка пра тое, каб стварыць у ёй беларускі клас. На бацькоўскі сход прыйшлі пісьменнікі, мастакі. Яны гаварылі так цікава і пераканаўча, што на сходзе ўзнікала прапанова зрабіць беларускамоўным не адзін клас, а ўвесь набор шасцігодак. Толькі ж адміністрацыя школы не выказвала ніякага захаплення ад усяго гэтага. Бацькам прапанавалі пісаць заявы. Зразумела, што многія аказаліся непадрыхтаванымі да такога рашучага кроку, і таму заяў аказалася толькі 12. Што ж, падумалася: клас збярэцца, і гэта ўжо нядрэнна. Тым больш, што ў школу прыслалі і маладую настаўніцу з педвучылішча для працы ў беларускамоўным класе. Заспакоеная, я паехала ў адпачынак. А калі вярнулася і прыйшла ў школу, аказалася, што засталася толькі адна мая заява. А дзе ж астатнія? Як высветлілася, адміністрацыя школы, настаўнікі правялі сярод бацькоў «адпаведную работу»...

Я вырашыла заявы не забіраць. Няхай сын займаецца па індывідуальнай праграме. Калі ж мы, святочна апранутыя, 30 жніўня прыйшлі ў школу на лінейку, дык аказалася, што нас наогул няма ў спісках вучняў. Што я магла сказаць дзіцяці? Чым суцешыць? «Радасным» стаўся для сына першы школьны дзень!

Больш у тую школу мы не пайшлі. Паехалі ў 108-ю, дзе за паўгадзіны ўся цырымонія з афармленнем была выканана. І вось зараз мы праз увесь горад ездзім у школу. Гадзіну губляем туды, гадзіну — назад. Таму хочацца спытацца ў гарадскіх улад: калі вы не можаце забяспечыць мне права на вучобу, гарантаванае Канстытуцыяй, дык, можа, забяспечыце абмен кватэры на раён, у якім знаходзіцца школа № 108?

Так, «ЛіМ» нямала пісаў пра адраджэнне роднай мовы і школы, у тым ліку і пра адкрыццё беларускамоўных класаў у мінскіх школах. Ды толькі, як сведчаць вось гэтыя вусныя споведзі чытачоў і лісты ў рэдакцыю, праблемы тут, нягледзячы на пэўныя зрухі, застаюцца. Сапраўды: ці лепшае гэта выйсце са становішча — наладжваць навучанне вучняў па індывідуальнай праграме або вазіць шасцігадовае дзіцянё ў перапоўненых аўтобусах праз увесь горад? Чытачы аднадушна падказваюць іншы шлях вырашэння гэтых праблем: адкрыццё не беларускамоўных класаў, а беларускамоўных школ. У кожным раёне, у кожным мікрараёне побач, нароўні з рускамоўнымі павінны быць і беларускамоўныя школы. Тады самі сабою адпадуць розныя «але» і «аднак», тады кожнаму будуць забяспечаны канстытуцыйныя правы ў справе асветы.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ «ЛІМА».

ПАТРАБУЕЦЦА ЖЫЛПЛОШЧА...

Некаторыя развагі наконт «кватэрнага пытання»

«Мяняю... аднапакаёвую (4 пав. 5-пав. дома, тэл.),—на аднапакаёвую...»

«аднапакаёвую (17, 9 пав. 9-пав. дома, тэл.), паркет—на двухпакаёвую, можна ЖБК, р-н акадэміі, абсерваторыі, або—на аднапакаёвую ЖБК, акрамя мікрараёнаў...»

«...трохпакаёвую (48)—на аднапакаёвую і аднапакаёвую...»

Сотні падобных аб'яў, уключаючы міжгароднія,—можна ўбачыць кожны тыдзень у «Рекламном приложении» да газеты «Вячэрні Мінск». Дзесяткі іх бачым на сценах дамоў, на слупах. І хоць гэтыя «нелегальныя» паперкі бязлітасна знішчаюцца, на месцы старых растрапаных папяровых «барод» з тэлефонамі штодня вырастаюць новыя. І за кожнай аб'явай—лёс чалавека, або некалькіх людзей, сем'яў. Людзі нараджаюцца, старэюць, ствараюць сем'і, з'язджаюцца, разыходзяцца, паміраюць. І ўсё жыццё перад чалавекам, яго блізкімі ўзнікае кватэрнае пытанне... Прапіска, выпіска, пашырэнне жылплошчы, абмен, высяленне.

„ЗВЫЧАЙНЫЯ людзі... кватэрнае пытанне толькі сапсавала іх..» — гаварыў месір Воланд з «Майстра і Маргарыты». Гаварыў пра нас з вамі. Але мы не будзем паглыбляцца ў маральна-філасофскі бок справы. Хоць прызнаем адразу, што чэргі, у якіх трэба стаяць дзесяцігоддзямі, а таксама бюракратычна-казуістычная паператворчасць выканкомаў ніяк не спрыяюць чалавечай годнасці. Зайдзіце, напрыклад, у аддзел па абмене жыллёвых памяшканняў Мінскага гарвыканкома. Туды вас прывядзе аб'ява ў тым жа «Рекламном приложении»: «Абменная інфармацыя падрыхтавана аддзелам... і вылічальным цэнтрам Мінгарвыканкома з выкарыстаннем АТС «Абмен». Па пытаннях публікацыі аб'яў звяртацца: (адрас)». Вас не могуць не падкупіць словы «аўтаматызаваная інфармацыйная сістэма», і вы чакаеце ўбачыць па названым адрасе нешта накшталт сучаснага НДІ са шкла і бетону. Ды не — звычайныя, гранічна няўтульныя цесныя пакойчыкі, дзе няма на што прысесці, затхлае паветра казённай установы. Наведвальнікі ў нязручных позах перапісваюць расклад прыёму і ўзоры запаўнення заяў і даведак, размешчаныя пад шклом на сцяне. Калі спрабуеш спасцігнуць сэнс шматлікіх параграфаў, адчуваеш, што яны не пад сілу сярэдняму чалавечаму розуму — патрэбна спецыяльная кансультацыя. Яе можна атрымаць у аддзеле ў адведзеныя для гэтага дні і гадзіны ў адпаведным пакоі. Там жа можна правесці папярэдні запіс на здачу заявы на абмен жылплошчы. Цяпер засталося здабыць бланк заявы, і калі ў вас ужо да гэтага прынята аб'ява і выдана даведка з варыянтамі абмену, усё ў парадку — збірайце патрэбныя дакументы, уступайце ў перагаворы з ЖЭСам, ідзіце ў РАУС, шукайце даведкі, кансультуйцеся з юрыстам і... чакайце. Ваша пытанне будзе вырашана на адным з пасяджэнняў выканкома. Праўда, без вашага ўдзелу. А вынік будзе абнародаваны на дошцы аб'яў у аддзеле абмену: напрыклад, «адмовіць у абмене ў сувязі з пагаршэннем жыллёвых умоў аднаго з бакоў». Усё проста і зразумела.

Канечне, было б абсурдна, калі б аддзел па абмену пры вострым недахопе жылля ў сталіцы размясціўся ў шыкоўных апартаментах. Ды і ў астатнім — парадак ёсць парадак. Праўда, некаму ўдаецца аформіць усе дакументы на абмен гранічна хутка, а некаму — пасля некалькіх безвыніковых спроб — звяртацца за дапамогай да падпольных маклераў. Яны часта дзяжураць тут жа, на парозе аддзела па абмену. Бяруць, зразумела, не па прэйскуранце... Дарэчы, даведка з варыянтамі абмену ў аддзеле каштуе пяць рублёў. Самаакупнасць. Праўда, ніякіх гарантый для кліента.

Аднак, праблемы абмену — гэта толькі частка той агромністай праблемы, якую мы называем жыллёвай і ад якой бяруць пачатак многія і многія іншыя.

ЦЯПЕР ужо ўсім стала зразумелай нерэальнасць і нават шкоднасць заяў аб завяршэнні будаўніцтва камунізму да якога-небудзь года. Куды важней, усвядомілі мы, у максімальна кароткі тэрмін забяспечыць людзей самым неабходным — прадуктамі, таварамі шырокага спажывання і жыллём. Ці атрымае кожная сям'я асобную кватэру да 2000 года? Можна было б адказаць: пажывём — пабачым. Можна было б і паспрачацца — якая патрэбна кожнай сям'і кватэра, ці ўсе будуць задаволены жыллёвымі ўмовамі ў 2000 годзе? (Ясна, што не). Але зараз галоўнае — будаваць. Хутка і якасна. На гэта і накіроўвае пастанова ЦК КПБ, Савета Міністраў БССР і Белсаўпрофа «Аб комплекснай мэтавай праграме паляпшэння жыллёвых умоў насельніцтва Беларускай ССР на XII пяцігодку і на перыяд да 2000 года». У пастанове, прынятай у маі гэтага года, адзначаецца, што за гады адзінаццатай пяцігодкі было ўведзена ў эксплуатацыю 424 тысячы кватэр і індывідуальных дамоў агульнай плошчай 23,7 млн. кв. метраў, або амаль удвая больш, чым за ўвесь даваенны перыяд. Сярэдняя забяспечанасць у жыллі на канец пяцігодкі склала 15,9 кв. метра на чалавека, з іх у гарадах і гарадскіх пасёлках — 13,8, сельскай мясцовасці — 19,6 кв. метра. Больш як 80 працэнтаў сем'яў рэспублікі жывуць у асобных кватэрах або індывідуальных дамах. Як быццам бы няблага. Але наколькі добрыя перспектывы на атрыманне жылля ў гэтых астатніх дваццаці працэнтаў?

Парадокс у тым, што пры нарошчванні тэмпаў будаўніцтва (толькі ў мінулым годзе было ўведзена ў эксплуатацыю 6 млн. кв. метраў жылля па рэспубліцы, а ў наступнай пяцігодцы намечана павялічыць тэмпы будаўніцтва на 55 працэнтаў) чэргі на кватэры ў цэлым не толькі не скарачаюцца, але і растуць. Аб гэтым гаварыў у гутарцы з аўтарам гэтага артыкула намеснік загадчыка аддзела будаўніцтва і жыллёва-камунальнай гаспадаркі Упраўлення спраў СМ БССР Віктар Віктаравіч САВІЦКІ. У гарадах рэспублікі, паведаміў ён, чакаць кватэру цяпер трэба 18—25 год. Тэмпы росту гарадскога насельніцтва апярэджваюць тэмпы будаўніцтва жылля. Вось і растуць чэргі. І гэта, нягледзячы на тое, што Жыллёвы кодэкс БССР дазваляе стаяць адразу ў 3-х чэргах: у выканкоме, на прадпрыемстве і ў кааператыве. Даўжыня кожнай з іх адпаведна звыш 127 тысяч, 381 тысяча і больш за 92 тысячы чалавек. А ўсяго на ўліку сёлета ў рэспубліцы стаяць каля 630 тысяч сем'яў, якія маюць патрэбу ў паляпшэнні жыллёвых умоў.

Сюды можна дадаць і звесткі, апублікаваныя нядаўна Дзяржкамстатам СССР. Сярэдняя забяспечанасць жылплошчай у Мінску складае 8,9 кв. метра (для параўнання, у Маскве — 10,7, Вільнюсе — 9,7, Таліне — 11,8), а ўсяго на ўліку для атрымання жылля знаходзіцца 28 працэнтаў усіх гарадскіх сем'яў Мінска.

Норма жылой плошчы на чалавека ў сталіцы рэспублікі складае 12 кв. метраў, а разліковая, для пастаноўкі на ўлік, — 6 і менш. Па разліках жа вучоных, якія прыводзіліся ў «Известиях», у каментарыі да паведамлення Дзяржкамстата СССР, памеры жылля толькі тады перастаюць адмоўна ўплываць на здароўе, калі на чалавека даводзіцца 12—13 жылой і 20—21 метр агульнай плошчы!

Ясна, што размова павінна ісці не проста пра «дах над галавой» для кожнай сям'і, не пра метры наогул, а пра паўнацэнную здаровую кватэру з усімі выгодамі — у гэтым і толькі ў гэтым сацыяльны сэнс жыллёвай праграмы. У многіх яшчэ на памяці жахлівыя ўмовы жыцця ў «камуналках». Але і асобная кватэра, калі ў ёй цесна, не хапае паветра і святла, — духоўна прыніжае чалавека, не спрыяе яго сацыяльнаму настрою.

Ва ўмовах індустрыяльнага грамадства чалавеку проста неабходна мець месца, дзе можна пазбавіцца ад стрэсу, скінуць груз псіхалагічных і фізічных перагрузак вялікага горада. А для гэтага патрэбна неабавязкова раскошнае, але ўтульнае і прасторнае жыллё.

Важны інструмент сацыяльнай справядлівасці — дыферэнцыраваная аплата, мяркуе В. Савіцкі. Яна павінна ўлічваць катэгорыю жылля, раён пражывання і г. д. За лішнюю жылплошчу даводзіцца даплачваць і цяпер. Аднак, не сакрэт, што большасць жыльцоў аддае перавагу невялікай даплаце, але расстацца з «лішкамі» не спяшаецца. Выказваюцца прапановы ўвесці мнагакратную плату за кожны лішні метр плошчы, але гэтае пытанне, наколькі цяпер вядома, будзе разглядацца ў рамках агульнага ўпарадкавання цэн, якое чакаецца да канца сёлетняй пяцігодкі.

— Аднак ужо зараз, — гаворыць Віктар Віктаравіч, — гарвыканкомы, зацікаўленыя ў больш рацыянальным размеркаванні жыллёвай плошчы, дапамагаюць тым, хто добраахвотна жадае замяніць жыллё з «лішняй» плошчай. Выканком рэзервуе для гэтага кватэры ў цэнтры горада для замены. Акрамя таго, такім сем'ям, або адзінокім жыльцам без чаргі ўстанаўліваюцца тэлефоны, гарвыканком пры перасяленні дапамагае транспартам, рамонтам.

Аднак, адзначым для сябе, уладальнікі шматпакаёвых кватэр, нават адзінокія, не жадаюць пакідаць іх. Псіхалагічна можна зразумець пенсіянераў, якія не хочуць на старасці гадоў мяняць свае звычкі. Больш таго, паспрабуйце даказаць былым работнікам некаторых ведамстваў, што стометровыя «харомы», якімі адорвалі сваіх чыноўнікаў гэтыя ведамствы ад імя дзяржавы, належаць ім не па праве. Найвялікшай несправядлівасцю тыя «ціхія пенсіянеры» лічаць якраз усё тое, што адбываецца цяпер у нашым грамадстве.

І ўсё-такі абмен, пра які ішла размова на пачатку артыкула, — адзін са спосабаў рашэння жыллёвай праблемы. Безумоўна, калі ён вядзецца не стыхійна, а мэтанакіравана, паслядоўна, у інтарэсах жыхароў. Для гэтага і была створана ў свой час АСУ «Абмен». Іншая справа, што АСУ — гэта яшчэ не панацэя. Патрэбны высакакваліфікаваныя кадры, патрэбна зацікаўленасць у эфектыўнай рабоце. А для гэтага гарвыканком павінен быць перш за ўсё гаспадаром на сваёй тэрыторыі. Між тым, рэальная ўлада, у тым ліку ў пытаннях горадабудаўніцтва, часта знаходзіцца ў руках прадпрыемства. Жыллёвую праблему можна ствараць і штучна — калі ўзводзяцца вытворчыя магутнасці, а аб будаўніцтве жылля «забываюць». В. Савіцкі прывёў у прыклад шынны камбінат у Бабруйску. У гэтым горадзе ледзь не самая доўгая чарга на кватэры (каля чвэрці веку!) у рэспубліцы, і справу цяпер хутка не паправіш.

— Праблема заключаецца нават не ў грашах, — гаворыць Віктар Віктаравіч. — Грошы ў выканкомаў ёсць. Не хапае праектнай дакументацыі, свабодных зямель, не хапае магутнасцей падрадных арганізацый. Выйсце тут ёсць. Яно — у будаўніцтве гаспадарчым спосабам (гэта калі яно вядзецца самім забудоўшчыкам, без прыцягнення падрадных арганізацый). У нашай рэспубліцы яго актыўна выкарыстоўваюць Беларускі аўтамабільны, падшыпнікавы заводы.

Будуць ствараццца і МЖК — маладзёжныя жыллёвыя комплексы, якія ўжо заваявалі папулярнасць у Сібіры. Будуць яны ствараццца і ў Мінску, у некаторых іншых гарадах рэспублікі — там, дзе ёсць для гэтага ўмовы. Калі арганізацыя мае ліміт капукладанняў, праектную дакументацыю, а галоўнае — калектыў байцоў-будаўнікоў, можна ствараць МЖК. Але трэба мець на ўвазе, што пры заключэнні дагавораў з выканкомамі ў нас у рэспубліцы могуць быць і цяжкасці. У многіх райцэнтрах людзі стаяць на чарзе на кватэру па дваццаць пяць і больш гадоў. Моладзь, дапусцім, уступіць у МЖК, а як быць пенсіянерам? Тут ёсць праблема.

ЯШЧЭ адно вострае, нават балючае пытанне, якое мы закранулі ў размове з В. Савіцкім,—гэта праблема так званых «лімітчыкаў». Што прымушае заводы ў абыход любых пастаноў і інструкцый, якія забараняюць набор «па ліміце», шукаць танную рабочую сілу ў сельскай мясцовасці — тлумачыць, відаць, не трэба. А вось што прымушае маладых хлопцаў і дзяўчат кідаць родную хату, часта добрую прафесію, неблагія заробкі ў калгасе ці саўгасе і пераязджаць у інтэрнат, дзе ўмовы жыцця часта проста абражальныя для чалавечай асобы, а перспектывы прапіскі больш чым праблематычныя? Адказаў на гэта ёсць, відаць, шмат. І ўсе яны неадназначныя. Але адна з прычын, несумненна, гэта магчымасць у будучым атрымаць добраўпарадкаванае жыллё. Так, «лімітчыка» прапішуць і паставяць на ўлік не раней, чым праз пяць гадоў, так, чакаць кватэру пасля гэтага прыйдзецца мінімум дзесяць гадоў (на прадпрыемстве ўсё ж чэргі меншыя, чым у выканкоме, ці кааператыве)... І ўсё ж такі 10—15 год чаргі ў Мінску — гэта не тое, што дваццаць пяць безнадзейных год дзе-небудзь у Пружанах, або любым іншым райцэнтры.

У Мінску, іншых буйных гарадах з'явіўся не так даўно яшчэ адзін спосаб вырашэння жыллёвай праблемы. Гэта індывідуальнае будаўніцтва прыватных дамоў. Пад яго адведзены зоны індывідуальнага жыллёвага будаўніцтва, прадугледжаныя Генеральным планам. Пад Мінскам гэта раёны Калодзішчаў, Міханавіч, Фаніпаля. Індывідуальнаму будаўніцтву надаецца вялікая ўвага ў Комплекснай мэтавай праграме паляпшэння жыллёвых умоў. «Дзяржбуду БССР, Дзяржаграпрому БССР, аблвыканкомам і Мінскаму гарвыканкому даручана забяспечыць у 1988—89 гадах распрацоўку ілюстраваных каталогаў праектаў індывідуальных жылых дамоў з надворнымі пабудовамі з улікам прыродна-кліматычных умоў і нацыянальных асаблівасцей рэгіёнаў», — сказана ў пастанове ЦК КПБ, СМ БССР і Белсаўпрофа.

Пад час размовы з Віктарам Віктаравічам я ўспомніў дом, у якім давялося некалькі дзён пажыць гэтым летам. Раскошны яблыневы сад, дабротная хата з усімі прыбудовамі і — нежылы дух унутры, тоўсты слой пылу на падлозе, мутныя шкельцы ў скасабочаных рамах, павуцінне ў кутках. Адным словам, звычайная кінутая хата, якіх тысячы ў нашых блізкіх і дальніх вёсках.

Віктар Віктаравіч удакладніў: такіх кінутых дамоў на Беларусі — каля 60 тысяч. І гэта сапраўдная праблема. Справа ў тым, што ў большасці такіх дамоў ёсць гаспадары. Гэта спадкаемцы. Часта яны нават не афармляюць адносіны маёмасці. Але займаць пустуючыя дамы ўсё роўна нельга, гэта чужая маёмасць. І вось цяпер калгасам дадзена права купляць кінутыя дамы і здаваць іх пад жыллё, альбо прыстасоўваць пад бытавыя службы. А між іншым, на вёсцы чакаюць сваёй чаргі таксама нямала людзей — каля 30 тысяч.

Канечне, самае лепшае, калі сельскі жыхар не чакае манны з неба, а сам пачынае будавацца — пры дапамозе калгаса, зразумела. Ды для гэтага чалавек зноў-такі павінен адчуць сябе чалавекам, гаспадаром на зямлі, паверыць у тыя перамены, што пачынаюць адбывацца ў вёсцы.

КАНСТЫТУЦЫЯ СССР прадстаўляе ўсім савецкім грамадзянам роўныя і безумоўныя правы на жыллё. Але, як мы ведаем з гісторыі, ніякія нават самыя гучныя дэкларацыі яшчэ не гарантуюць выканання законаў. Пашпартная сістэма, напрыклад, ужо сама па сабе пярэчыць канстытуцыйнаму праву на свабоду жыць там, дзе жадае чалавек. А нарматывы жылля, пра якія гаварылася вышэй? Ці не ўстанаўліваюцца яны дагэтуль келейна, у глыбіні чыноўніцкіх кантор? Нарматывы, канечне, павінны быць. Але, думаецца, галоўнае, чым павінны кіравацца выканкомы ў сваёй рабоце, — гэта не інструкцыі, не падлікі таго, што ёсць і чаго няма, а — рэальная і неадкладная дапамога людзям у іх жыццёвых справах.

...І ўсё-такі, каму быць пасрэднікам паміж людзьмі, якія жадаюць вырашаць кватэрнае пытанне, а значыць і свой лёс, і — дзяржавай, а дакладней ведамствам? Нядаўна ў Баранавічах быў створаны першы пасрэдніцкі кааператыў па абмену жылля. Будзем спадзявацца, першая ластаўка...

Віталь ТАРАС.

Ліст у рэдакцыю

Ніл ГІЛЕВІЧ

НЕАБАЧЛІВАСЦЬ ЦІ... БЕЗАДКАЗНАСЦЬ?

ЦІ ХАЦЕЛІ б паважаныя беларускія чытачы, шчыра ўлюбёныя ў мову нашага прыгожага, краснага пісьменства, чытаць творы Я. Брыля на той гаворцы, якая бытуе ў яго родных мясцінах? А гавораць там людзі так: «Ну, от, прышлосё ж тоё вяселё. Ну, пашылі той валян. Ну й чакаям маладога, от жа скоро малады прыедзя. А я, вядомо, без бацька жыла — сірата, як музыка заграла, дак мяне аж баке мае насіла. Адгулялі тоё вяселё, вяселё нікепскаё зрабілі...»

Або: ці хацелі б чытачы раманы І. Чыгрынава чытаць вось на такой гаворцы: «Ну, пысватуюць дзеўку. Еслі сыгласны мыладыя, зарчыны пап'юць і свадзьбу прігытаўлівыюцца гуляць. Ны свадзьбу жарілі картошку, боршч варілі, ладкі якія пумажым салым. А гарелка дык ета бывала чэцвірць на ўсю свадзьбу, от пы такоі чарычкі, кіляшочык і ўсё». Менавіта так гавораць на яго малой радзіме — у вёсках Касцюковіцкага раёна.

А ці былі б рады аматары беларускай паэзіі, калі б Яўгенія Янішчыц сваю лірыку друкавала на роднай ёй гаворцы Іванаўскага раёна, — вось на гэтай: «І от на другый дэнь збыраюца йіхаты да молодэі. Убралыі хорошэ в косныкы, в квяты. Ну й поіхалы. А на дорозы ёго ж заступають, давай жэ ж крошкы ж вына! Стола поставылы... А посля заіхалы на надвірок, да давай свахы спываты».

«Ну, што за недарэчныя пытанні?—здзівяцца, напэўна, чытачы. — Каму гэта трэба, каб пісьменнік пісаў не на агульнанацыянальнай мове, а на мясцовай гаворцы? Мы, чытачы, жывем па ўсёй Беларусі, гаворак па тэрыторыі нашай рэспублікі шмат, але, дзякаваць богу, ёсць і адна агульная для ўсіх нас мова — літаратурная, якая аб'яднала нас колісь у нацыю, якою мы карыстаемся між сабою, на якой выдаюцца кнігі і газеты, гавораць па радыё і з тэлеэкрана... Вядома, добра, калі пісьменнік даражыць фарбамі матчынай гаворкі, калі гэта адчуваецца ў яго творах. Як, напрыклад, некаторыя асаблівасці гаворкі Мазырскага Палесся ў І. Мележа, ці паўночна-заходняй Міншчыны ў І. Пташнікава, ці паўднёва-ўсходняй Гродзеншчыны ў В. Адамчыка, ці ўсходняй Магілёўшчыны ў таго ж І. Чыгрынава... Але каб наогул пісаць творы на сваёй мясцовай гаворцы — навошта? Каму гэта трэба? Як іх будуць чытаць усе тыя чытачы, якія да гэтай гаворкі не належаць? Ды і для чаго ж тады выпрацоўвалася цягам цэлых стагоддзяў, складвалася, утваралася, фарміравалася адзіная беларуская літаратурная мова?..».

Каму здзівяцца чытачы, гэта трэба? Мусіць жа, некаму трэба, калі вось ужо каторы год, і ўсё з большым напорам, у рэспубліканскім друку ўздымаецца шум наўкол «архіактуальнага» пытання аб стварэнні ў Беларусі літаратуры на «палескай мове». Рэха гэтага шуму адгукнулася ўжо нават і ў прэсе цэнтральнай, і ў той, што разлічана на чытачоў замежных. Ну, а што ж, калі ўжо шумець — дык шумець! Няважна, ці яечка вылупіцца, ці гняздо застанецца пустое, — а нарабіць кудахтання карысна.

Справа, аднак, куды больш сур'ёзная, чым нейчае дзіцячае жаданне пакудахтаць.

Гадоў колькі назад адзін амбітны малады чалавек пачаў насіць па рэдакцыях вершы, напісаныя ім на адной з гаворак Брэсцка - Пінскага Палесся. Арэал гэтых гаворак параўнаўча невялікі — ад Століна да Брэста, асаблівасці ж іх, найперш фанетычныя, вельмі адметныя: трохі вышэй мы прыводзілі кавалачак «жывога» тэксту з Іванаўскага раёна — гэта якраз адтуль. Дарэчы, гэты куток паўднёва-заходняга беларускага Палесся вельмі шчодры ў апошнія дзесяцігоддзі на паэтычныя таленты. Мяркуйце самі: Яўгенія Янішчыц, Алесь Разанаў, Ніна Мацяш, Раіса Баравікова, Васіль Жуковіч, Мікола Пракаповіч, Любоў Тарасюк, Алесь Каско, Мікола Федзюковіч, Васіль Сахарчук, Леанід Дранько-Майсюк, Іван Арабейка, Зінаіда Дудзюк, Міхась Шэлехаў, Мікола Трафімук і інш. Мог бы ўслед за гэтымі вядомымі землякамі паспрабаваць свае здольнасці ў паэзіі на даступнай, зразумелай народу мове і амбітны малады чалавек. Але к яму прыйшла (сама? ці з чыёй дапамогай?) ідэя куды больш маштабная: узяцца за стварэнне мастацкай літаратуры на брэсцка-пінскіх гаворках, іначай — за фарміраванне яшчэ адной у Беларусі літаратурнай мовы. Ні больш, ні менш!..

Скажу адразу: сам па сабе факт, што нехта складае вершы на сваёй мясцовай гаворцы, мне, чытачу, абыходзіць мала. Як-то кажуць: на здароўе! Забавы бываюць усякія. Хоча — хай піша. Але ўся справа ў тым, што перад намі не проста дзівацтва. Тут намеры адкрыліся зусім сур'ёзныя і яны набываюць зусім сур'ёзную падтрымку на старонках нашай рэспубліканскай прэсы, на радыё і на тэлебачанні. А гэта ўжо, выбачайце, не забаўка. Тым больш, што ў ліку «хросных айцоў» нованароджанага дзіцяці — «літаратурнай палескай мовы» — выступаюць вядомыя і вельмі вядомыя, высока тытулаваныя асобы. Людзі, чыё слова для шырокай грамады нямала значыць.

Аказваецца, некаторыя таварышы як бы і не чулі ніколі і не здагадваліся, што жывая мова беларусаў мае некалькі дыялектаў, кожны з якіх у сваю чаргу аб'ядноўвае шэраг адрозных між сабой гаворак. І калі нарэшце, ледзь не ў старасці, для іх адкрылася гэта «дзіва», дык сёй-той сапраўды быў моцна ўражаны, і, пазнаёміўшыся з тэкстамі на брэсцка-пінскай гаворцы, у цнатлівым здзіўленні заякатаў: «Ай-я-яй! Дык гэта ж цікава! Гэта ж вельмі цікава! Трэба заахвоціць да напісання твораў на гэтай гаворцы! Хай будзе ў Беларусі яшчэ адна літаратурная мова! Апрача ўсяго іншага, гэта ж так адпавядае дэмакратызацыі духоўнага жыцця ў краіне, духу перабудовы!..»

О, святая прастата! — толькі і застаецца сказаць, пачытаўшы падобныя воклічы захаплення. Ну, па-першае, хто ж вам перашкаджаў, шаноўныя, пагартаць працы нашых вядомых мовазнаўцаў, напрыклад, акадэміка Я. Х. Карскага, або заглянуць ў падручнік па беларускай дыялекталогіі? Даведаліся б шмат чаго цікавага — пра фанетычныя, марфалагічныя і лексічныя асаблівасці мясцовых гаворак на тэрыторыі Беларусі. Па-другое, літаратару, навукоўцу, ідэолагу, відаць, варта ўвогуле хоць трохі цікавіцца такімі пытаннямі, як народ і яго мова, гістарычны працэс утварэння адзінай нацыянальнай, г. зн. літаратурнай мовы народа, значэнне і роля яе ў дзяржаўна-палітычным і культурным жыцці нацыі і інш.

Тут не месца ўдавацца ў навукова-тэарэтычныя глыбіні праблемы, але не сказаць пра тое, што павінна быць сёння зразумела і дзецям, — нельга. Ініцыятыва няўмеру амбітнага маладога чалавека, падагрэтая цнатліва-наівіннымі воплескамі тытулаваных, набывае, скажам адкрыта, небяспечны маштаб і можа перарасці, калі ёй не даць аб'ектыўнай ацэнкі, у вялікую, не толькі культуралагічную, але і палітычную праблему. Рабіць выгляд, што нічога такога асаблівага не адбываецца, і маўчаць, не звяртаць увагі на паднятую шуміху вакол гэтак званай палескай мовы — было б, на маё глыбокае перакананне, недаравальнай абыякавасцю да лёсу нацыі.

Так, падкрэсліваю: гэта датычыць не толькі лёсу нашай адзінай беларускай літаратурнай мовы, нашай нацыянальнай культуры, але і лёсу самой беларускай нацыі. Чаму — я патлумачу трохі далей, а пакуль — некалькі слоў пра характар шуміхі і пра некаторыя «тэарэтычныя» аргументы, якія прыводзяцца ў яе апраўданне.

У друку ўсё больш паяўляецца вершаў на пінска-брэсцкіх гаворках, усё больш іх выходзіць у эфір, публікуюцца прапагандысцкія — у карысць гэтага пачынання — матэрыялы: допісы, нататкі, артыкулы, рэпартажы, інтэрв'ю. Іншы раз такое ўражанне, што нашы органы інфармацыі проста навыперадкі спяшаюцца раструбіць пра гэта «вялікае адкрыццё веку» (ну як жа: на мясцовай гаворцы можна складаць вершы! Цуд!).. У публікацыях аб'яўляецца, што на «палескай мове» пішуць ужо дзесяткі (!) людзей і што ў іх ужо безліч твораў, і толькі нейкія нядобрыя антыдэмакратычныя, антыперабудоўчыя сілы не даюць гэтай іх творчасці дарогі да чытача — не пускаюць у друк. (Хаця якая там творчасць, якая паэзія — аднаму богу вядома). Паведамляецца, што ў другой палавіне XIX ст. варшаўская «Газэта польска» аб'явіла конкурс на палескі буквар, і ён быў выдадзены. Пры гэтым — ніякага тлумачэння гістарычных умоў і прычын такога афіцыйнага клопату пра асвету на Палессі! (Калі беларуская мова ў Беларусі наогул была забаронена). Напамінаецца, што на палескіх гаворках пісалі Ф. Савіч і М. Янчук. Пры гэтым — ні слова аб тым, што ў часы Савіча і нават у часы Янчука адзінай беларускай літаратурнай мовы яшчэ не было і што кожны беларускі паэт пісаў на гаворцы сваіх родных мясцін: і невядомы аўтар «Тараса на Парнасе», і Каліноўскі, і Багушэвіч, і Абуховіч, і Тапчэўскі, і пазней Цётка, і нават у дакастрычніцкага Купалы пераважае гаворка заходняй Лагойшчыны. У рэспубліканскім друку публікуецца нататка «Леў Талстой па-палеску», з якой даведваемся, што на пінска-брэсцкіх гаворках ужо існуюць рукапісныя пераклады аповесцей і апавяданняў вялікага пісьменніка. Падумаць толькі: яшчэ па сутнасці няма Талстога па-беларуску, а ўжо, бачыце, яго творы перакладаюцца на мясцовую гаворку. Даводзіцца, з разлікам на недасведчанасць чытачоў, што вось недзе, у іншых рэспубліках, больш спрыяльна ставяцца да стварэння пісьмовай літаратуры на дыялектах, напрыклад, у малдаўскіх газетах друкуюцца творы на мове гагаузаў і балгараў. Прачытаеш такое — толькі рукамі развядзеш. Балгарская або гагаузская — гэта дыялекты... малдаўскай? Ахценькі, божа мой!..

Вось такія, замешаныя на невуцтве, хлестакоўшчыне і шарлатанстве публікацыі захопліваюць усё большую плошчу на старонках рэспубліканскага друку. Гэта — у нашай сённяшняй сітуацыі, калі з небывалай вастрынёй паўстала пытанне аб выратаванні нашай адзінай нацыянальнай мовы, якая апынулася ў катастрафічным становішчы.

Я палічыў бы ўсю гэту «лінгвістычную» шуміху недарэчнай, не да часу, гульнёй, калі б не быў упэўнены, што перад намі — прадуманая стратэгія, канчатковая мэта якой — расчляніць нашу нацыю, для чаго трэба падарваць асновы яе трываласці, яе адзінства. Вядома, што адной з такіх асноў для кожнай нацыі ёсць яе агульнанародная літаратурная мова. Яна — найлепшы цэмент, якім мацуецца нацыя. Гэту ісціну, дарэчы, выдатна разумелі цары-імператары і вучоныя-царысты, калі не дапускалі стварэння беларускай пісьмовай, літаратурнай мовы. Страшнай для іх была менавіта **літаратурная мова**, якая сарганізуе ў адно цэлае нацыянальную культуру і з'яднае нацыю. Гэтага, гэтага баяўся царызм — аб'яднання насельніцтва Беларусі, «тутэйшых», у нацыю! Калі толькі пачне афармляцца адна для ўсіх літаратурная мова — значыць, фарміруецца нацыянальная самасвядомасць, а нацыянальна свядомыя беларусы пачнуць клапаціцца пра сваю нацыянальную культуру, пра свае нацыянальныя школы, пра сваю дзяржаўнасць, пра «свой пачэсны пасад між народамі». О, вялікадзяржаўныя шавіністы, царысты гэта разумелі выдатна! Мясцовыя гаворкі іх не палохалі, яны спакойна дазвалялі друкаваць на гэтых гаворках фальклор. Гаворак — шмат, у адным «северо-западном крае» добры дзесятак. А колькі ў Маларасіі ды ў Вялікарасіі! Хай сабе будуць жывыя-здаровыя! А літаратурная, пісьмовая мова будзе адна — ад Буга да Сахаліна. Значыць, і адна нацыя, адзін народ.

Тое, што так добра разумелі царысты, не хочуць разумець, як бачна, некаторыя нашы таварышы — пісьменнікі, вучоныя, журналісты, якія падтрымліваюць ідэю стварэння літаратуры на брэсцка-пінскім дыялекце. Якая, мякка кажучы, неабачлівасць! Сотні гадоў — у змаганнях і пакутах — дабіваліся нашы продкі сваёй літаратурнай мовы, праз церні і турмы ішлі да яе адзінства, і цяпер з лёгкасцю незвычайнай мы гатовы пагадзіцца на яе раскол. Літаратурная мова — гэта вялікая гістарычная заваёва народа, гэта атэстат сталасці нацыі, гэта сведчанне яе дзяржаўнай і культурнай цэласнасці. Кожны народ, кожная нацыя сваё моўнае адзінства беражэ як зрэнку вока. Толькі адсутнасцю спелага дзяржаўнага погляду на духоўную культуру народа, на яе ролю і значэнне ў лёсе нацыі можна растлумачыць падтрымку спробы замахнуцца на святая святых — на адзінства нашай нацыянальнай літаратурнай мовы.

Дарэчы, у вуснай гутарковай мове немцаў верхненямецкі і ніжненямецкі дыялекты розняцца так, што прадстаўнікі абодвух не так лёгка могуць паразумецца між сабой, але ні аднаму немцу не прыходзіць у галаву ствараць сёння на сваім дыялекце асобную літаратуру; яны разумеюць, чым гэта можа канчыцца, і што сеяць сумненні наконт адзінства нацыі могуць толькі яе замаскіраваныя ворагі або свае ж прастакі і невукі па недамыслію. Дыялект закарпацкіх украінцаў на слых можна ўспрыняць нават як нейкую асобную славянскую мову — настолькі ён далёкі ад украінскай мовы літаратурнай, але ніхто на Украіне не збіраецца ствараць яшчэ адну літаратурную мову — закарпацкую, па той жа прычыне, што там разумеюць, чым гэта можа кончыцца для адзінства нацыі. Ну, а мы ў Беларусі — калі ласка, ужо гатовы! Хоць бы падумалі аб тым, для каго трэба друкаваць творы на мясцовай гаворцы? Каб іх маглі чытаць — тады лагічна і школы адкрываць на гэтай гаворцы, ці, прынамсі, уводзіць яе ў вучэбную праграму як прадмет. Брава! Школы на агульнанацыянальнай мове будзем ліквідоўваць, што мы дагэтуль так паспяхова і рабілі, а на дыялектах і гаворках будзем адкрываць. Што — можа, у тым кутку Палесся не ўмеюць чытаць на беларускай літаратурнай мове? Дзесяткі гадоў чыталі, а цяпер — развучыліся, і трэба вяртацца назад, да часоў Дуніна-Марцінкевіча, і друкаваць кніжачкі на мясцовай гаворцы — пачынаць з нуля? Рэальнасць сведчыць пра іншае: я неаднойчы бываў у Драгічынскім раёне — самым цэнтры рэгіёна паўднёва-заходніх палескіх гаворак,— бываў у вясковых (беларускіх!) школах, у самай глыбінцы, аж на мяжы з Украінай, радаваўся, слухаючы, як хораша вучні гавораць на чыстай літаратурнай беларускай мове, пераконваўся, што мясцовыя жыхары, хаця і шануюць сваю гаворку, не цураюцца яе, пачуваюцца аднак жа беларусамі, пераканана ўсведамляюць сваю прыналежнасць да беларускага народа,

(Заканчэнне на стар. 6).

Крытыка, бібліяграфія

Ігар ЖУК

«ТУПІКОВАЯ НОЧ»

СУБ'ЕКТЫЎНЫЯ НАТАТКІ

ПІСЬМЕННІК, уже завяршаючы сваю нялёгкую работу, з усёй відавочнасцю нечаканага азарэння ўразумеў, адкрыў для сябе, што «...гэтая кніжка, калі яна толькі складзецца, адбудзецца, будзе куды больш суб'ектыўнай за ўсе іншыя, разам узятыя, што напісаў я раней, яна ж пра маю родную хату...» І ад суб'ектыўнасці пры аналізе нідзе не падзенешся. Ні ад пісьменніцкай, Віктара Казько, суб'ектыўнасці, ні ад сваёй уласнай.

Ад пісьменніцкай — яшчэ і таму, што В. Казько валодае такім запасам відушчасці, такім лішкам ведання свету, якога зусім дастаткова, каб любым чынам «адштурхнуцца» ад свайго героя, запоўніць разрэджанае поле мастацкай прасторы багатай фантазіяй і такімі нерастрачанымі запасамі асабістай памяці, назіранняў, такім зайздросным уменнем ашчаджаць назапашанае, выціснуць з гэтага назапашанага максімум маральнага зместу, якога б хапіла для самазакрыцця тэмы.

Уласнай жа суб'ектыўнасці не пазбыцца таму, што «Хроніку дзетдомаўскага саду» не толькі кожны канкрэтны чытач, але і кожнае чытацкае пакаленне можа і, верагодна, будзе чытаць якраз з пункту гледжання і з пазіцый светаўспрымання свайго пакалення. Чаму так?

Нават беглага позірку на літаратуру апошніх 10—15 год дастаткова, каб упэўніцца, што намаганнямі шэрагу пісьменнікаў, перадусім так званага «сярэдняга пакалення», беларуская проза амаль наскрозь стала прозаю ўспаміну. Шчырасць і натуральнасць спавядальнага тону на першым часе ратавала. Але і небяспека прытойвалася ў гэтым: нельга ж пыпамінаць да бясконцасці. І, прыходзіцца канстатаваць, многія пісьменнікі сталі сёння перад праблемаю вычарпальнасці гэтага ўспаміну, а г. зн. і перад праблемаю вычарпальнасці самае фактуры назапашанага жыццёвага матэрыялу. Абвострана пачулася задача адарвацца ад гэтай, хай сабе і вельмі важнай, крыніцы. Адарвацца; каб тварыць сваю мастацкую рэальнасць па законах мастацтва і нароўні з жыццём, — момант канструктыўнага тварэння аказваецца істотна паслабленым у сучаснай прозе.

В. Казько — з тых нямногіх, хто свядома ўхіляецца ад простага прыпаміну-рэгістрацыі ўжо здзейсненага факта. Наадварот, мастацкая рэканструкцыя самога факта, тварэнне яго, дзе перастаеш адрозніваць, што — рэальнае, а што — ірэальнае, вымысленае, — характэрны знак мастакоўскага почырку гэтага празаіка. Якраз няспынны працэс тварэння адкрывае кожнаму воку, кожнай пазіцыі свае абсягі, а кожнаму чытачу — магчымасць быць актыўным яго ўдзельнікам. А да новага твора В. Казько, відаць, наогул нельга падступіцца са звыклымі меркамі традыцыйна-канчатковых рашэнняў. Гэта — раман-прыпавесць, забытая намі філасофска-алегарычная «казка жыцця», дзе якраз на алегорыю ўскладаецца асноўная эстэтычная нагрузка і асноўнае спадзяванне аўтара.

Чытаць такую, амаль што суцэльную, алегорыю няпроста, а падчас і пакутліва. Паасобныя старонкі яе зацямняюцца празмернай ускладнёнасцю, паасобныя — адштурхоўваюць відочнасцю «швоў», а паасобныя, наадварот, ярка ўспыхваюць адгаданасцю аўтарскай таямніцы. Але ўсякая ацэнка гэтага рамана будзе няпоўнай і наўрад ці справядлівай, калі не браць пад увагу тое, што перад намі — суцэльная «казка жыцця».

Праўда, дзве акалічнасці — акалічнасці, як мне здаецца, узаемазвязаныя — усё ж варта адзначыць.

Па-першае, «вязнуць» у аўтарскіх адступленнях і каментарыях пачынаеш тады, калі яскрава бачыцца: як многа тут пра пакуты творчасці і як мала — пра народ.

І другое, прынамсі, зноў жа суб'ектыўнае. Думаецца, што «заблытаным следам рамана», якім В. Казько імкнуўся наблізіць свайго героя да чытача, пісьменнік дасягнуў адваротнага эфекту. Герой ад мяне, чытача, аддаліўся. Я ні на хвіліну не магу пазбыцца гнятлівага ўражання, што гэта герой В. Казько, а не мой герой. Пісьменнік прапануе яго мне, як прапануюць пазыку: маўляў, бяры-бяры, але і не забывайся, што не сваё бярэш... Напэўна, я эстэтычна нячуйна выхаваны: я не магу не ўбіраць героя цалкам, я не прывык героя браць «у пазыку», — браць, каб потым аддаць назад, вярнуць аўтару. Духоўная работа ад такіх перамяшчэнняў, па сутнасці, роўная нулю.

Не варта, напэўна, кідаць на шалі, што лепш, а што горш— мая прасталінейная суб'ектыўнасць ці таямнічы свет мастакоўскай інтуіцыі і творчай волі В. Казько. Магчыма, мы памыляемся абодва. Магчыма, мой пратэст ёсць усяго толькі кансерватыўная чытацкая рэакцыя — і не больш, а таму гэта не настолькі прынцыпова, каб усчынаць спрэчкі. Але ў тым уся і справа, што, калі б у пераважнай большасці выпадкаў В. Казько сваім аўтарскім каментарыем суправаджаў свайго героя — а не таго рэальнага чалавека, ад якога адштурхоўваўся, тады гэта было б яго аўтарскае стаўленне да ім жа створанага персанажа, што само па сабе і натуральна, і прыймальна. Аднак «суправаджэнне» прататыпу сведчыць не толькі пра каласальную духоўную энергію жыццёвага матэрыялу, з якім сутыкнуўся В. Казько, але і пра непераадолевасць гэтага матэрыялу. Таму і бяру з сабой не кніжнае збудаванне, не аўтарскія споведзі аб творчых пакутах, — бяру з сабой толькі тое, ува што ўвасобіліся гэтыя пакуты творча багатай натуры. Я бяру «прадмет», матэрыялізацыю гэтых пакут без усякіх «пазык» — каб узбагаціцца. Каб, зрэшты, пацвердзіць і сціплае аўтарскае спадзяванне, што напісаны твор не толькі пра свой дом, але і пра наш таксама.

Думкай глыбока нацыянальнай ахоплены гэты твор. Бо сад — гэта тое, што глыбіннымі каранямі ўваходзіць у родную глебу. Але і глыбока трагічная гэта думка: В. Казько напісаў пра дзетдомаўскі сад, пра Бецкага, «чалавека савецкага, свайго, не нямецкага», пра пагранічнікаў, што закладвалі гэты сад, пра ахвяры вайны і яе жудасны асколак — сірот-дзетдомаўцаў, пра Мар'яна Знаўца, пра тое, як пасярод гэтага саду, пасярод святая святых — памяці людской — змог збудаваць свой гмах Сідар Місцюк. У саму гэтую памяць убіўся той, хто подленька і нахабненька да пары да часу якраз і заціраў памяць, укарачаў яе да зручных межаў выцягнутай рукі.

Я мог бы расказаць, як па нейкаму дзікунскаму праекту (таннейшаму, ці што?) у нас на голай забалочанай пойме спачатку збудавалі сучасны жалезабетонны мост, а потым пад гэты мост падвялі зняверанную і спакораную рэчачку Сэрвач. І так кожны — хто пра сад, хто пра мост, хто пра рэчку... І ўсе мы разам — пра народ, пра яго выпрамленую, але не здратаваную дарэшты душу.

Помніцца, ці не ў Адама Бабарэкі: гісторыя Беларусі — гісторыя крыжа. І кожны раз, калі чытаю ў В. Казько пра тое, як знішчаўся і высякаўся сад і як потым гэты сад браўся маладымі і здаровымі, жывымі парасткамі, па нейкіх неспазнаных законах — літаратурнай алюзіі, ці што? — думаю, пра тое ж: да якога яшчэ распяцця трэба прысудзіць свой край, каб так неабачліва высмоктваць з яго апошнія — і ў прамым, і ў пераносным сэнсе — кроплі вады? Чым можна апраўдаць хімічную зону, у якой дыхаем і ў якой мусіць задыхацца народжанае і яшчэ не народжанае жыццё? Ды й перад кім апраўдвацца, каму перадаваць эстафету, калі навокал, поруч з фондам прыродным, змяншаецца і «генны» фонд маральных прынцыпаў? Чым, калі не словам бязлітаснай праўды, апраўдацца? Што прымусіла і В. Казько ад разбуральнай «Нерушы» ісці да не менш разбуральнага, бязлітасна-трагічнага і бязлітасна-праўдзівага «Саду», толькі з той істотнай розніцай, што ў «Нерушы» разбурэнне было як бы першапачатковым штуршком, а ў «Хроніцы дзетдомаўскага саду» вытокавае, асноватворнае: «Калі дрэва пасаджана, яно павінна цвісці і пладаносіць».

Вядома, нельга ў новым творы бачыць просты працяг таго, пра што В. Казько пісаў раней, звычайны віток тыпалагічнай спіралі. Пісьменнік «спрачаўся з самім сабой, нешта прызнаваў, ад нечага адмаўляўся». Гэта шлях наперад, і адваротны шлях, шлях да вытоку ўласна-біяграфічнага і ўласна-творчага, калі дарогі і аўтара, і герояў яшчэ скіраваны ва ўсе чатыры канцы. І яшчэ зусім невядома, хто куды пойдзе. Сітуацыя, у якой аказаліся героі, і так, як яна бачыцца, прынамсі, мне, — гэта сітуацыя «тупіковай ночы». «Тупіковая была ноч, адсякала яна дзень мінулы, а значыцца, і будучы», — зазначыць аўтар, звёўшы каля толькі што зрынутага сталінскага бюста асноўных сваіх герояў. І гэтая сітуацыя звязвае і звязвае ў адно многія раманныя вузлы.

Першы такі вузел — Мар'яна Знаўца. Вузел, які, відаць, так і не паддаўся самому герою: памірае Мар'ян, не разблытаўшы яго да канца. Гэткая неканчатковасць развязкі — самае сумленнае, што мог зрабіць пісьменнік.

Знавец у В. Казько — бадай што такі ж адзінокі, як быў адзінокім Ігнат Вапшчэткі ў А. Кудраўца, Сцяпан Дзямідчык у А. Жука. Вакол Мар'яна, тыпу народнага, многа разоў апісанага і апетага ў літаратуры, няма адвечнай гурбы дзяцей, што само па сабе з'яўляецца анамаліяй. Хто ж ёсць? Іванчык-дэзерцірчык, Вовік-алкаголік, хваравіты Уладзік Саліла — вось і ўся вясковая моладзь «Саду» (дзеля справядлівасці — не такія і кепскія яны, але ўсё ж анамальныя). Апошні выпуск школы — тры хлопчыкі і чатыры дзяўчынкі. Ды й у сям'і, так сталася, Мар'ян ніяк не можа адчуць сябе бацькам уласных дзяцей. Нават больш таго, унук яго, Гарык, пры жывым бацьку застаецца па сутнасці бязбацькавічам. Атрымліваецца, што вакол — ніводнай пладаноснай галінкі, а адны толькі «прышчэпы». Трагічнымі, балючымі «прышчэпамі» для Знаўца былі дзеці вайны і пасляваенныя дзетдомаўцы. Але, парадаксальная сітуацыя, і родныя Мар'янавы дзеці — таксама «прышчэпы»! Як і ўсе мы ў той ці іншай ступені...

Вінаватасць за тое, што вёска (шырэй — духоўны вопыт народа, паколькі горад дагэтуль не ствараў і не мог ствараць сапраўды нацыянальных духоўных каштоўнасцей, а там, натуральна, і не можа пакуль што стаць іх паўнапраўным і паўнацэнным носьбітам і захавальнікам) траціць сваіх духоўных спадкаемцаў, — гэтая вінаватасць ёсць і ў Знаўца. У тым уся і нечаканасць, уся і сіла вобраза, што Мар'ян канфліктуе ўжо не з «дзецьмі» — з самім сабой канфліктуе, няўмольна нясе крыж віны і пакуты і за дзяцей. Калі коласаўскі Антось — духоўна цэласны, калі пташнікаўскія Вялічка ці Алімпіяда канфліктуюць, але канфліктуюць перад усім праз знешнюю прычыну, то духоўны свет герояў тыпу Вапшчэткі, Дзямідчыка ці Знаўца — разламаны, разарваны, раструшчаны перш за ўсё знутры — віною не толькі за сябе, а і за «неадбыўшыхся» дзяцей. Тэму жыццёвага сачынення, як і сведчыць «Хроніка» В. Казько, ужо не толькі няма каму задаваць, — не застаюцца, адыходзяць і тыя, хто гэтую тэму мог бы прадыктаваць. Здаецца, прынцыпова новы тып адносін са светам адкрываецца гэтымі героямі: духоўны спрадвечны вопыт застаецца незапатрабаваным у спадчыну, вечны «ход» закрываецца са смерцю героя. Вось праблема, вартая пэндзля сапраўднага мастака. Вялікі, рэальны трагізм Мар'яна не ў самой разламанасці героя, а ў тым, што паслужыла прычынай гэтае разламанасці і раздвоенасці. Мар'ян, так бы мовіць, не «ўпісаўся» ў свой час. Ён спазніўся са сваім прыходам і, можа быць, паспяшаўся са сваёй смерцю.

Вось яшчэ адна «казка жыцця» ў «Хроніцы» Віктара Казько — размова старога дуба з зубрам Сноўдалам:

«...прыспеў мой час, я і лёг, як загадана было мне.

— Кім загадана?

— А тымі, на чыіх костках я дагэтуль рос, каго пераржыў, каго перастаяў, хто загадае ў свой час упасці і табе.

— А калі я не паслухаюся і не ўпаду?

— Закрыецца ход. А ён не павінен закрывацца, ён вечны, таму ты і ўпадзеш».

І Мар'ян «упаў», яшчэ не думаючы пра «вечнасць ходу». Упаў непрыкметна, як стары дуб. Але ж стаў на шляху знішчэння апошняй дубровы — Півак, дзе варожая куля забіла пачатак новай гісторыі

В. Казько. Хроніка дзетдомаўскага саду. Раман. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1987.

НЕАБАЧЛІВАСЦЬ ЦІ... БЕЗАДКАЗНАСЦЬ?

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

да сацыялістычнай беларускай нацыі. Дык што — адбяром у іх гэтае здабытае ў барацьбе за чалавечыя правы імя беларусы і зноў назавем іх палешукамі? Ну, раз ёсць «палеская мова», дык, мабыць жа, ёсць і такі народ — палешукі... Дарэчы, у публікацыях «на тэму» паслядоўна адсутнічаюць тэрміны «беларусы», «беларускі», «дыялект беларускай мовы», «вусныя гаворкі беларускай мовы» і інш.

Паўтараю: беларуская літаратурная мова — гэта найкаштоўны скарб усяго нашага народа, гэта мова нацыянальнай дзяржавы, якою з'яўляецца Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка. У гэтай дзяржавы ёсць герб, ёсць сцяг, ёсць гімн, і ёсць мова — літаратурная беларуская мова. А можа, таму, што яна пазбаўлена статуса дзяржаўнай, яе і можна «расцягваць» па рэгіянальных закутках?..

Гэтыя свае меркаванні я збіраўся выказаць вясной мінулага года на пленуме СП БССР. На жаль, пры абмеркаванні тэзісаў даклада на прэзідыуме СП сёйтой рашуча запярэчыў: маўляў, не варта, нашай мове нічога не страшна, будзем аптымістамі. Сёння мне яшчэ лепш бачна, што аптымізм некаторых нашых таварышаў (а ён працвітаў у нас у сферы духоўнай культуры дзесяткі гадоў) на самай справе ёсць бяздумнасць і безадказнасць. Безадказнасць перад будучыняй народа і яго культуры. Гісторыя дала нам рэальны шанц — сцвердзіць сябе як культурную, самабытную славянскую нацыю так, каб яшчэ доўгія стагоддзі і тысячагоддзі маглі мы «несці свету свой дар» — калі, вядома, будзе існаваць сам гэты свет, само чалавецтва. Усведамляючы гэта, ці ж маем мы маральнае права патураць замаху на адзінства нашай нацыянальнай мовы — адзінства душы народа?

Б'ю трывогу таму, што справа зусім не жартоўная, і ўжо выяўляюцца дзеячы, можа, сярод іх і інспіратары гэтай задумы, якія садзейнічаюць яе напорыстаму наступу актыўнай падтрымкай. Д'ябальская ідэя, як вядома, нараджае і д'ябальскую па сіле энергію.

(Трубецкага), а браканьерская навек паяднала прыроду (Сноўдалу) і слабасільнага ў адзіноце ахоўніка яе Уладзіка. Але на шляху браканьераў стаў ледзь не спісаны намі Іванчык-дэзерцірчык — законным ахоўнікам, леснікoм. Значыць, жывыя мы яшчэ, значыць, не дарэмна блукаў. Сноўдала, чуючы, хоць і закаваную ў бетон, раданосную спадчынную сцежку. Дрэва павінна пладаносіць.

Я чытаю і думаю, адчуваю: не Мар'ян разблытаў вузел, недаступна гэта Мар'яну. Увогуле, ніводнаму з герояў рамана такая развязка прынцыпова недаступная. Гэта самаволя пісьменніка, яго творчае права і яго рашэнне — у знешне спакойным, разважлівым, нават трохі ўрачыстым ключы. І такое рашэнне зусім правамернае.

Другі туга закручаны вузел, які, як мне здаецца, не менш важны для ўсеагульнага самапазнання — вузел Сідара Місцюка. Як ні дзіўна, ствараецца ўражанне, што менавіта праз гэты вобраз шмат у чым мы пазнаём саміх сябе. Нечакана Сідар вырастае ў злавесна-прарочую і ў гэтым сэнсе—цэнтральную фігуру рамана. Пэўна, не выпадковым з'яўляецца тое, што першы, з кім знаёмімся,— Сідар. Ды яшчэ з нямецкім цесаком. І гэтае спатканне, можа быць, яшчэ больш злавеснае, чым наступныя, калі Сідар сялянскім самакалам высякае дзетдомаўскі сад і гэтым жа самакалам знішчае сталінскі бюст... Бог ты мой! Гэтакі шчымлівы рэквіем навакольнаму свету, бабрам, прыродзе— у «суседстве» з нямецкім цесаком і бязлітасным самакалам! Чаму так? А, відаць, таму (трэба быць вялікім неслухам, каб так самаіранічна ўсміхнуцца), што «мы заўсёды супраць, мы толькі зрэдку за». Але гэтае «зрэдку» здаралася і здараецца нашмат часцей, па сутнасці, амаль заўсёды, ды яшчэ з такім устойлівым пастаянствам, што адчуванне страчанай культуры — культуры зносін са знешнім светам, зносін паміж сабой, культуры адзення і г. д. — набывае далёка не абстрактныя абрысы. Здаецца, што многае ў нашых паводзінах і ўчынках вызначаюць не самі спадчынныя прынцыпы маралі, а—згадкі аб іх. І ці не ў гэтым адна з прычын таго, што Знавец (ад —знаць, ведаць, быць знаўцам) застаецца адзінокім, а ў сілу ўбіраецца аўтар іншага жыццёвага сачынення, заканадаўца інакшай жыццёвай тэмы — Місцюк.

Гэты вобраз таксама шмат у чым выбіваецца са звыклага кола традыцыйных уяўленняў. Паўторым: раман нельга чытаць без уліку яго яўнай прыпавесційнасці. Ігар Дзядкоў, здаецца, адчуў гэтую асаблівасць, выдатна выявіўшы «памечанасць» Місцюка і сваімі, і чужымі, і нават ваўкамі. Але крытык на гэтым і спыніўся, не пайшоў далей — не пагледзеў, што ёсць і адваротная паметка, паметка і нашага жыцця Сідарам Місцюком. І, мне здаецца, не толькі ў канкрэтных характарыстыках, а і ў алегарычным напаўненні, у гэтай «мечанасці» ўсяго, што акружае Сідара — вартасная сутнасць вобраза.

На самай справе, у В. Казько нават падкрэслена своеасаблівае сваяцтва: Місцюк, хоць і Місцюк, але—са Знаўцоў. У бацькавым наказе Сідару мы яшчэ чуем рэшткі крэпкай Знаўцовай пароды: «Прыслужвай усім, а служы толькі сабе, аслабеюць сёння тыя, хто ў сіле, увойдуць заўтра ў сілу слабыя сёння. Не лезь, хай поедам адно аднаго ядзяць. А ты сей, жні. Вось твая сіла». Сіла «сеяць і жаць» — ад Знаўцоў. А вось ідэя «служыць» і «прыслужваць» — уласна Місцюкова мадыфікацыя. І гэта выдзеліла, зафіксавала народная памяць. А яшчэ больш трывала зафіксавала і іншую, ды кім — немцамі! — дадзеную характарыстыку: «Манья-Ванья». Калі трэба— «Ванья», калі трэба — «Манья». І гэтае «Манья-Ванья», спалучанае з нахрапістасцю і працавітасцю, з прагавітай практычнасцю Місцюковай натуры, натуры моцнай, каржакаватай, хапатлівай— і баязлівай, выдала нам жахлівы феномен. Гэта ж і ў нас саміх, у нашай свядомасці і псіхалогіі прарастае, уладарна шурудзіць гэтае самае праклятае «Манья-Ванья». Гэта ж з нашай усеагульнай маўклівай згоды над садам людской супольнасці (як і ў дзетдомаўскім садзе) распасцерла свае крылы тупіковая ноч.

Хто мог выступіць у абарону саду? Ахрэм, Кастрат-Калістрат, Зулька-манашка, Лукаш-страннік? Маглі, ды толькі хто іх надта паслухае? Або, калі і выступяць, дык як на тым сходзе, дзе вырашалася пытанне пра рамонт дарогі «Курскай дугі». Да сходу ўсе былі смелыя, меркавалі спаўна, а галоўнае — дружна выказацца аб набалелым. А на сходзе — замаўчалі. Хіба не той жа самы «Манья-Ванья» пракінуўся, толькі не ў місцюкоўскім, вядома, абліччы, не ў такой злавеснай форме?! Адзін «ненармальны» Уладзік, трацячы апошнія сілы, не пракрычаў нават, а прахрыпеў свае слова. Вось яна, місцюкоўская «мета» жыцця.

Колькі разоў высякаў сад Місцюк, а дамогся сваёй запаветнай мары; колькі разоў нацэльвалася браканьерская стрэльба Паніхіды-Янота на бaброў — і ўсё ж грымнуў стрэл. Колькі разоў самому народу нашаму, як дзетдомаўскі сад, амаль пад корань высечанаму, адраджацца прыходзілася, колькі сіл і энергіі перастраціць спатрэбілася. І заўсёды ратавала, цягнула Знаўцова сіла. Місцюкова — нішчыла і высякала. Сёння — у рамане — пакуль што верх сілы Місцюковай: апошні яцвяг, апошні зубр, апошні рэліктавы гай. Вось тут, на гэтым «апошнім», як на апошнім рубяжы, чакае нас трэці, самы горкі і даўкі «вузел» Казьковага рамана — вузел суцэльных анамалій.

Спасціжэнне свету, імкненне да яго гармоніі здзяйсняецца ў В. Казько, звычайна, не праз моц і сілу, а зрушана, анамальна, праз боль і нават немач. Тыя героі, што заключаюць у сабе выспавядальную Казькову ідэю — хваравітыя, у іх анамальнае, зрушанае ўспрыманне свету. Андрэй Разорка, Колька Лецечка — героі не толькі розных кніг, *але і розных часавых* пластоў, маглі б усклікнуць, як і Уладзік Саліла: «Мамо, спасі, мамо, спасі!» Гэта ж іх свет працягвае рушыцца і плавіцца ва Уладзіку, гэта ж іх свет таксама «здратаваны бурамі і землятрасеннямі», а ласкавае сонейка *«гарачым абручом абціснула скроні»*.

Можна гаварыць пра пэўнае паўтарэнне вобраза, і гэта ў нечым будзе праўда. Але варта заўважыць і ўсвядомленае, мэтанакіраванае паўтарэнне мастацкага прынцыпу: прага гармоніі ў пісьменніка заўсёды суседнічае з пякельным, разбуральным і ачышчальным болем. Не з галавы ўзяты гэты прынцып, не эстэцкая фантазія спарадзіла яго — як цяжка дабіцца гармоніі ў гэтым сапраўды перавернутым, анамальным свеце. Як цяжка дабіцца яе і ў праўдзівым мастацкім творы. І як проста скажа аб гэтым пісьменнік: «Не збярог, не адстаяў, не захаваў — расказаў як мог, як умеў».

Ісціннасць, праўдзівасць і боль — гэтыя тры прынцыпы, абвешчаныя празаікам яшчэ на самым пачатку творчай дзейнасці, застаюцца вызначальнымі і сёння. Але калі нават сабраць разам у адну шарэнгу «анамальных» герояў усіх папярэдніх твораў, то наколькі карацейшай і разрэджанай аказацца яна ў параўнанні з «анамальнасцю», закладзенай у «Хроніцы дзетдомаўскага саду». Тое, што бачыў на сваім вяку Мар'ян Знавец — раздзяляльную мяжу і будаўніцтва калгасаў, вайну і ваенных бязбацькавічаў, бачылі ці маглі бачыць многія героі нашай літаратуры. Але іншае прыйшло да нас з Мар'янам і яго дзетдомаўцамі. Асабліва — з выхаванцамі пасляваеннага дзетдома.

«Малыя арыштанцікі»,—запісала на сваю стужку народная памяць. «Сум і абяздоленасць», — вачамі і вуснамі Мар'яна запісаў В. Казько. Было, вядома, нясцерпна балюча за абяздоленых вайной. Але тады такіх была **большасць**, і іх жахліва-ненармальны стан успрымаўся ўсё ж як **звыклы** стан большасці, а таму і самі пакуты пераносіліся, напэўна, лягчэй. Цяпер жа абяздоленасць стала іншай, іншымі і абяздоленыя. Іх — меншасць. Гэта ўжо іншы статус і іншае вымярэнне.

Калі я чытаю пра дзетдом (увогуле, дзетдомаўскія старонкі — лепшыя ў рамане), пра кінутых і пакінутых дзяцей, думаю пра іншае — пра дамы састарэлых, пра пакінутых бацькоў. І ёсць жа сляпая заканамернасць, злая іронія ў тым, што кінутыя бацькі ў дамах састарэлых у пераважнай большасці належалі да трагічнага пакалення 30-х гг., якіх сілаю і пагрозаю вымушалі выракацца сваіх бацькоў — «ворагаў народа». Рэха той грандыёзнай памылкі, што істотна дэфармавала свядомасць, чуецца сёння ў сціпшанай пакутлівай скарзе акуратненькіх дамоў-інтэрнатаў. І няхай у рамане В. Казько няма прамога ўпамінання пра **такі** дом, але як не пачуць гэтага скразнога адчування пакінутасці і спустошанасці, як не ўбачыць праяву гэтай здэфармаванай свядомасці нават у Мар'яна Знаўца. Прыгадаем даваенны футбольны эпізод (страх за разбіты начальніцкі гадзіннік і разгубленае мармытанне «я куплю...») і супаставім з эпізодам ваеннага часу, калі Мар'ян за непаслушэнства «выганяе» на фронт Сёмку Шверкіна. Хто-хто, а Мар'ян-франтавік мусіў ведаць, што такія гарачыя хлопцы гінуць у першую чаргу. І гібель Сёмкі ў душы Мар'яна, загадчыка дзетдома, адгукнулася не толькі болем — страхам адгукнулася: гэта ж не гадзіннік, не адкупіш... Але Мар'ян «адкупляецца» — пафаснай прамовай, геpаічным фарсам.

Увогуле, такая маральная дэфармацыя, паводле В. Казько, ёсць і вынік анамалій, і, у сваю чаргу, — першапрычына новых анамальных з'яў. Змагацца з ёй наканавана мастацтву, і тую зрушанасць свету, тую экспрэсію, не пабаюся ўжыць нават тэрмін — экспрэсіянізм пісьма В. Казько я асабіста схільны ўспрымаць як свядомы аўтарскі пратэст супраць суцэльнага самазаспакаення, з чаго так марудна і цяжка мы спрабуем выйсці. «Хроніка дзетдомаўскага саду», нягледзячы на пэўную перагружанасць і груваткасць асобных мясцін, нібы назнарок разлічаных на карпатлівую работу літаратуразнаўцаў, пры яўным недахопе дынамізму ў дыялогах (здаецца, В. Казько сам, адзін выгаворваецца за сваіх герояў), пры частковай, як мне здаецца, згладжанасці і непераадольнасці жыццёвага матэрыялу, адно з асноўных прызначэнняў мастацкай прозы выконвае спаўна — *раман прымушае думаць* і думаць.

г. Гродна.

Старонкі ўспамінаў

Адзін вечар з Макаёнкам

У той раз мне чагосьці спатрэбілася да Івана Пятровіча Шамякіна, які быў тады першым сакратаром праўлення Саюза пісьменнікаў рэспублікі. Пазваніў у прыёмную — сказалі, што Іван Пятровіч на кінастудыі, *будзе ў канцы дня*. Пад вечар я прыехаў у саюз. Супрацоўнікі ўжо разышліся, на месцы быў толькі сакратар праўлення Леанід Гаўрылкін. Дзверы ў яго кабінет расчынены, бачу — сядзяць там Андрэй Макаёнак і Мікола Кусянкоў. Твары ва ўсіх вясёлыя, усмешлівыя.

— Аднаго разу я падцікаваў, *як ён, перапыніўшы працу,* размінку рабіў, — гаварыў Макаёнак. — То прыгнецца, то выпнецца, то прысядзе... А вы ж уяўляеце, як яму — прысядаць. Ха-хаха!.. — І да мяне: — Гэта я расказваю, як на дачы фільм здымаў пра Шамякіна.

Потым Андрэй Ягоравіч успамінаў яшчэ розныя вясёлыя, *смешныя эпізоды*. Расказваў дасціпна, з уласцівай яму гарэзлівасцю. Праўду ён гаварыў, ці прыдумляў што для смеху — гэта ж Макаёнак! — але нарагаталіся мы ўволю.

Раптам чуем — па лесвіцы туп-туп-туп... Здагадаліся: Іван Пятровіч ідзе.

— Леанід, ты тут? — гукнуў ён, пабачыўшы расчыненыя дзверы ў Гаўрылкіна. Падышоў, стаў у дзвярах.

Мы ажно панадзімаліся, давімся смехам. Колькі секунд Іван Пятровіч уважліва глядзеў на нас, пераводзячы позірк з твару на твар.

— О, Макаёнак ужо нешта пра мяне брэша.

Андрэй Ягоравіч выкінуў да яго руку:

— Ну што ты, Іван! Хіба пра цябе можна хлусіць! — Твар яго быў — сама святая нявіннасць, а з вачэй так і пырскаў смех. — Ды пра цябе ж калі адну толькі праўду гаварыць, дык і то на ўсё жыццё хопіць расказваць. — І ён закаціўся такім рогатам, як можа толькі смяяцца чалавек прыязна-іранічнай і шчырай душы.

— Зубаскал. — Іван Пятровіч таксама засмяяўся. Шчыра, *дабрадушна. Ён, відаць было,* прывык ужо да бяскрыўдных сяброўскіх падколак, смешачак-хаханек друга, якога хлебам не кармі, а дай пасмяяцца.

Уціхамірыўшыся нарэшце, Андрэй Ягоравіч паглядзеў на Кусянкова, на мяне: ну, што цяпер будзем рабіць, хто першы пойдзе на прыём да *начальства, якога весела чакалі?* Раптам ён зірнуў на гадзіннік:

— Хлопцы, дык жа ўжо вячэраць пара! Хадземце ў бар, перакусім, кавы пап'ём.

Прапанова была аднадушна прынята.

За вячэраю разгаварыліся, хто куды апошнім часам ездзіў, з кім з цікавых людзей сустракаўся. Мне прыгадалася, што Макаёнак нядаўна быў на Жлобіншчыне, як дэпутат Вярхоўнага Савета рэспублікі сустракаўся з маімі аднавяскоўцамі. Мая вёска Старая Рудня ўваходзіла ў склад выбарчай акругі, у якой ён балаціраваўся.

— Як цябе, Андрэй Ягоравіч, сустракалі мае землякі? — спытаў я.

Ён паглядзеў на мяне ўважліва, на хвіліну задумаўся.

— Сустрэча, Аляксандр Пятровіч, была цікавая.—Асцярожна, няўзнак, накрыў на стале маю далонь сваёю, злёгку пацiснуў, усё роўна як падзякаваў мне, быццам я меў якое дачыненне да той сустрэчы. — Народу прыйшло — поўная зала. А Палац культуры, хлопцы, — звяртаўся ўжо да ўсіх, — калгаснікі пабудавалі... — На момант запнуўся і не змог, каб хоць тут — без гумару. — Крыху, можа, меншы, чым Дом літаратара. Народ розны быў: і старэйшыя, і моладзь. Дык што больш за ўсё запала мне ў душу — гэта адкрытасць людская. У пытаннях да мяне, у выступленнях — ва ўсіх, нават у самых на першы погляд прыватных — здорава праявіліся людзі. Паказалі, што яны далёка неабыякавыя да грамадскіх спраў. І да парадкаў нашых, і да беспарадкаў. Так пра розныя беспарадкі крылі! Што ў сваім калгасе, што ў дзяржаве. Гады ідуць, а іх, беспарадкаў, казалі, не менее. Куды дэпутаты глядзяць? І вярхоўныя, і сельсавецкія.

— Мусіць, сам ты паддаў там жару? — спытаў Іван Пятровіч.

— Жару, хлопцы, у людзей хапае, толькі не ў кожнага ён разгараецца, калі тое трэба. — Цёмныя з хітрынкаю вочы Андрэя Ягоравіча да краёў запоўніў журлівы одум. — Гэтая сустрэча, скажу вам па шчырасці, яшчэ раз моцна нагадала мне і пра нашы дэпутацкія, і пра пісьменніцкія абавязкі.

Мяне ўразіла, як выразна, яскрава ў яго вачах можа адлюстроўвацца кожны рух душы.

— Не абышлося і без кур'ёзу. — Андрэй Ягоравіч ціха, быццам кудысьці ўдалечыню, дзе пабачыў нешта прыемнае яму, усміхнуўся. — Перад тым, як разыходзіцца, падняўся з крэсла ў першым радзе хударлявы сівагаловы мужчына. «Прызнайся, таварыш пісьменнік, ты ў сваіх кніжках праўду пішаш, ці выдумляеш? — Валасы сівыя, а голас малады. — Кажуць жа, некаторыя пісьменнікі ўсё выдумляюць. Дык прызнайся?» Доўга давялося яму растлумачваць: выдумляю, але праўду. Ён усё не згаджаўся: якою ж праўдаю можа быць выдумка! Нарэшце махнуў рукой: «Ну добра, кажа, пішыце пра якую хочаце праўду. Але вам жа пісаць — што нам зямлю араць. Дык лепш — калі пра нявыдуманую, гэта самае, без залішняй меліярацыі, пасля якой, да прыкладу, каб не было — вунь як наша спрамленая Окра ў голых берагах».

***Я* ведаў таго хударлявага сівагаловага: Мікалай Войцехаў, інвалід Вялікай Айчыннай вайны, ветэран працы, калгасны механізатар.**

— Бачу, спадабалася табе тая сівая галава, — заўважыў Іван Пятровіч.

— Дзіва што, такі тыпаж!.. *І што ты, Іван,* усё *чапляешся* да мяне? — зноў пачынаў Макаёнак дражніцца з ім. — Мала з цябе падначаленых? Гаўрылкіна вунь...

— Андрэй Ягоравіч, а пасля сустрэчы вячэра была? — уключыўся ў іхнюю «пасоўку» Гаўрылкін.

— А як жа! Ды такая, хлопцы, што, не раўнуючы, на той В'етнам хапіла б!

Ён так і сказаў: «На той».

У свой час Макаёнак разам з Сяргеем Арловым наведаў В'етнам. Ляцелі з пасадкай у Кітаі. Было тое даўно, калі паўночны В'етнам толькі адраджаўся пасля вызвалення з-пад каланіяльнага прыгнёту. Разруха, галеча, мізэрныя пайкі... Да невылечнага болю параніла гэта чуйную душу Андрэя Ягоравіча, запомнілася яму навек. Таму пытанне Гаўрылкіна такім дзіўным чынам нечакана спраецыравала ў яго свядомасці два розныя ўспаміны.

— У В'етнаме Сяргей гаварыў мне: «Калі мы, Андрэй, наступны раз прыедзем з табой у гэтую цудоўную, гасцінную краіну, пабачым яе ў росквіце і добрай сіле. Глядзі, якія тут людзі, якая прырода!..» Няма Сяргея. «Его зарыли в шар земной...»

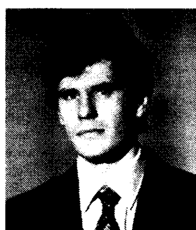
Усталявалася напружаная паўза. Мы думалі пра вогненнага танкіста і песняра франтавой музы Сяргея Арлова. Ён не згарэў у танку — згарэў у творчасці.

...Ці змог з нас хто падумаць тады, што ў недалёкім будучым *не стане і самога яго,* Андрэя Макаёнка?..

Аляксандр КАПУСЦІН.

АБРАЗКІ

Віктар ЧАРОПКА

Гады два назад Адам Мальдзіс добразычліва расказаў пры сустрэчы, што малады хлопец — ліцейшчык з трактарнага завода Віктар Чаропка напісаў цікавы раман пра Клецкую бітву 1507 года і паўстанне Міхала Глінскага. Потым і я пазнаёміўся з аўтарам, прачытаў ягоны раман, дарэчы сказаць, прыняты выдавецтвам «Мастацкая літаратура», а яшчэ прачытаў некалькі апавяданняў і ёмісты стос абразкоў. Жанр апошніх можна акрэсліць, як лірычную прытчу.

Нарадзіўся Віктар Чаропка ў Мінску ў 1961 годзе. Выхоўваўся ў школе-інтэрнаце. Пасля службы ў Савецкай Арміі пайшоў працаваць на завод. Пакуль што галоўнае яго захапленне — гістарычная проза. Але, мяркуючы па абразках, нізка якіх прапануецца тут увазе чытачоў, дыяпазон творчых інтарэсаў В. Чаропкі будзе значна шырэйшым.

Кастусь ТАРАСАЎ.

●

Не чытайце гэтую кнігу. Каб не мучылі вас сумненні, ці несці свой крыж, ці кінуць яго на ростанях і павярнуць на лёгкі з крывымі паваротамі шлях. Лепш у краіне здрады закапайце яе ў полі, і на вялікую вам радасць вырасце тады дрэва. Не, не з кнігамі, а з трыццаццю срэбнікамі, і вам не прыйдзецца за іх прадаваць сваіх настаўнікаў. А лепш закапайце яе ў краіне сяброў, і тады забруіць віна чыстага крыніца. І вып'еце вы за сябе, за сяброў, за каханых, і забудзеце аб безнадзейнай справе — шукаць тое, што не знойдзеце. А лепш усё ж закапаць яе ў краіне кахання, каб выраслі чырвоныя ружы, якія можна падарыць каханым. Яны так і зрабілі — закапалі кнігу ў краіне кахання. А ружы, што выраслі, сарвалі. Адзін аднёс іх на могілкі, дзе ляжалі продкі, другі паклаў іх каля дзвярэй кахання. трэці на вуліцах горада прадаў, а я ўсыпаў імі свой шлях і пайшоў па ім, зусім забыўшыся, што ў ружаў ёсць колкі.

●

У цёмным пераходзе нехта дагнаў мяне. Лёгкім дотыкам рукі крануў за плячо. Я азірнуўся. І хаця мае вочы даўно звыкліся з цемрай, але нікога не разглядзеў ля сябе. «Памроілася», — вырашыў я, хацеў ужо ісці далей, як мяккі жаночы голас запытаўся: «Ты куды?» Здзіўлены нямала, адказаў: «Я ўперад, мяне там чакаюць, даўно чакаюць, я спазнюся, мне некалі».

— Ніхто цябе не чакае і няма чаго спяшацца, пайшлі назад, там святло і вясна, — прагучала мне ў адказ.

Нехта ўзяў мяне за руку і павёў за сабою назад. Я адчуваў цяпло ягонай далоні і мне было прыемна. Паслухмяна, як дзіцё, крочыў я за невядомым. Мы выйшлі наверх. Сонечны німб вясны, што зіхацеў у блакіце нябёсаў, асляпіў мяне і на момант я заплюшчыў вочы, а калі расплюшчыў, то вакол сябе нікога не ўбачыў. Куды падзеўся невядомы? А ўвогуле ці быў ён? «Памроілася», — зноў вырашыў я.

Па стромкіх прыступках спусціўся ў чорную пашчу перахода. Вобмацкам, бы сляпы, пайшоў па ім. Вочы ніяк не маглі звыкнуцца з цемрай. Так я ішоў, і чамусьці чакаў, што зараз нехта кране за плячо і скажа: «Не спяшайся, там ніхто цябе не чакае».

●

— Ваяводзіч, вазьмі мяне да сябе ў дружыну. Не магу я бачыць, як варожыя мячы п'юць кроў маіх братоў і сясцёр, не магу чуць плач удовіц і матуляў, няма мне прытулку на маёй зямлі, — попелам пажарышчаў пакрылася яна, няма мне дзе прыхіліць калені перад богам — разрабаваны нашы храмы, не чую я спеваў дзяўчат, толькі злавеснае груганнё вяшчае новыя няшчасці маёй радзіме. Вазьмі мяне да сябе.

— Колькі ж табе сонцаваротаў мінула?

— На Купалу семнаццаць будзе.

— І да чаго ты здатны?

— Я валодаю мячом і мая рука не стоміцца секчы варожыя галовы. З лука я збіваю птушку ў лёт. Я ўтаймую самага дзікага каня. Я магу сокалам узляцець пад сонца і шчупаком нырнуць у глыбіні рачныя, воўкам шнураваць па шляхах, мурашкай прабрацца ў варожы замак, пугачом не ведаць спакою ў начы.

— Можаш ты нямала, вось толькі галоўнага не хапае табе, а без гэтага няма чаго на поле сечы выходзіць.

— Чаго, ваяводзіч?

— Падумай сам.

І доўга ён думаў, а потым вымавіў:

— А яшчэ, ваявода, я душу сваю гатоў пакласці за другі свая.

— Што ж, бяру цябе ў дружыну.

●

Раней, калі я ішоў дадому, яна сядзела каля акна на кухні і весела ўсміхалася мне. Прайшло колькі гадоў. Цяпер, калі іду да сябе, то часцей бачу каля акна яе чалавека. Мажны і барадаты, ён на поўны рот умінае ўсё, што яна падносе да стала. Цяпер, калі і зірне ў акно, то весела не ўсміхнецца — твар яе заклапочаны і сумны. Затое мне хочацца ўсміхнуцца, парадавацца яе сямейнаму шчасцю.

●

Белы-белы лебедзь — вачэй не адарваць. Чорны-чорны коршак зноў кружыцца ў нябёсах.

— Чаго ты, коршак, кружышся? Чаму страціў спакой? Чаму сумуеш сам з сабой?

— Чаму я не лебедзь белы, вачэй не адарваць? Чаму я коршак чорны? Зноў ад мяне пахаваліся ўсе.

Мы часта хочам злавіць жорава, так і не разумеючы, што калі яго ў нас няма — рукі нашы свабодныя. Аднак на свабодныя нашы рукі намагаюцца начапіць ланцугі. І самае дзіўнае, што часцей усяго гэтае робяць сябры, тыя, якія даўно носяць іх. Яны кажуць, што жадаюць нам дабра, бо калі рукі вольныя, можна натварыць глупства, за якое вельмі балюча б'е жыццё. Ім шкада нас і яны ветліва прапануюць ланцугі. І вось цяжкія ланцугі адцягваюць нам рукі. Не абараніцца ад ворага, не пакараць нягодніка, не абняць каханую, не паднесці кубак да роту, не ўзяць пяро, не падтрымаць стомленага сябра, не памахаць услед жоравам. Затое ёсць надзея, што не наробіш глупства.

●

Зіма не спяшалася. Зразумела, сустрэлася з восенню. Сяброўкі. Даўно не бачыліся. І пайшло: як жыццё-быццё, як справы, што чуваць. Два дні зіма па календары, а яна ніяк не нагаворыцца з восенню, не спяшаецца да нас...

У аўтобусе хлопчык пытаецца ў сваёй матулі:

— Матулечка, а чаму снегу няма? Ужо два дні зімы, і ніводнага снегу.

Ён так і мовіў — ніводнага снегу. Я думаю, што самая паэтычная мова ў дзяцей. Матуля нешта тлумачыць сыну аб цыклонах, а той нічога не разумее і сумна паглядае ў акно. А мне хочацца падысці да яго і распавесці, што цыклоны тут ні пры чым, а зіма проста сустрэлася з сяброўкай — восенню — і размаўляюць, і хутка-хутка яна прыйдзе да нас, і сыпане на радасць бялюткім снегам. А можа, у наш час няма чаго дурыць дзіцяці галаву такімі казкамі?

●

Я ведаю сродак унікнуць бедаў. Трэба іх загнаць за блізкі свет, дзе ваўкоў галодных зграя праглынуць каго-небудзь даўно марыць. Быў бы добры ім абед. І я даўно б так зрабіў. І жыў бы без пакутаў, але шкада мне ваўкоў, бо вельмі атрутлівыя беды, і ваўкі, праглынуўшы іх, паздыхаюць. Шкада мне ваўкоў і ўсё.

●

Чарадзейная, цябе выставілі ў чым маці нарадзіла для пацехі натоўпу. Хацелі абразіць гэтым. І ты жадала цуду, каб, як у святой Інесы, выраслі ў цябе доўгія валасы, і імі ты схаваеш ад людзей сваё голае цела, альбо спусціцца з нябёсаў анёл і коўдрай ахутае цябе. Але гэтага не здарылася, і натоўп убачыў твайго цела першаісную прыгажосць. Ты маліла бога аб цудзе, і яно здзейснілася. Уражаныя тваёй прыгажосцю людзі забыліся пра звадкі і спрэчкі і, стаіўшы дых, глядзелі на цябе. Апусціўся меч, так і не секанула па галаве свае ахвяры шабля, палец не націснуў на курок. Людзі глядзелі на цябе. Ведаеш, ты выратавала свет ад загубы, бо было сказана: «Прыгажосць выратуе свет».

●

Каб праўды на зямлі ніхто сказаць не мог, запячаталі воскам вусны і навесілі на іх замка. А каб праўды не бачылі, завязалі ўсім вочы. А каб праўды не пачулі, затыкнулі ўсім вушы, і занеслі ў чорныя спісы ўсе светлыя душы. Але, як ні стараліся затыкаць, завязваць, зачыняць, а праўда жыве. Тады мёдам памазалі вусны, віном залілі вочы, казкамі аб шчасці суцешылі слых і зарэзалі праўду без нажа.

●

Каторы дзень завіруха па-воўчы вые за акном, б'ецца ў шыбу да мяне. Занесла ўсе дарогі да сяброў, да каханай і ў мой дом. Стогнуць на вуліцы дрэвы. Каб ім хаця трошкі цяпла. Але дзе ўзяць цяпла для ўсіх змерзлых, калі самі згарэлі ад пачуццяў, толькі попел і астаўся? Ужо лепш у ложку забыцца сном і ўсё пакінуць на потым. Ёсць нешта і ў гэтым.

●

Ты думаеш, я табе зайздрошчу? Ну і што з таго, што ты весела смяешся, не ведаеш трывог і такая наіўная, і такая прывабная і прыгожая чароўнасцю сваёй маладосці? Белазуба ўсміхаючыся, бяжыш ты насустрач часу і, як прыдарожныя слупы, мільгаюць у тваіх вачах дні юнацтва. Бяжы, бяжы, цябе чакаюць наперадзе першыя расчараванні і страты, цябе чакае каханне, падобнае на скваппную старую, чакаюць тужлівыя сюжэты адзіноты, рып немазаных колаў сямейнага воза і разбітае карыта надзей. Бяжы, а я затрымаюся.

●

Як алкагаль, боль абпальвае скроні. Снегам замятае зіма шляхі. Сумна. Дзе ж тыя дні? Яны наступяць хутка, і зіма сядзе пісаць мемуары. І вясновае чарадзейства ад сонечных шчадротаў пашле вестку: на адной з дарог, што як дзіця заблудзілася ў жыцці, ззяе падкова. Ты, сябар, не сумуй, мы знойдзем і падымем гэтую падкову. І скваппны лёс верне нам страты сумных дзён, калі толькі ў цёмным астрозе не знойдзем прытулку сабе.

●

Праз анямелую маўклівасць стагоддзяў, праз пыл забыцця гадоў даскакаў да нас збройны рыцар і мячом, затупленым у сечах з ворагам, стукаецца ў нашыя сэрцы.

— Адчыніце, адчыніце, я ваша памяць, што вярнулася да вас, каб азірнуліся вы назад і з мінулага знялі пыл забыцця, і загаворыць яно з вамі моваю вашай старажытнаю. Што вы ведаеце, жывучы ў сытасці свайго спакою, аб мінулым, сваім нараджэнні і аб будучым сваім прызначэнні? Коласам пустым у неба далёкае глядзець альбо важкім схіліцца да Зямлі, што вас ўзрасціла?

Але да многіх сэрцаў ён так і не дастукаўся. У адных меч высякаў іскры аб метал, а ў другіх рассякаў пустату, а ў трэціх птушка хцівасці залатою дзюбаю адбівала яго, а ў чацвёртых ён трапляў у ваду абыякавасці, а ў пятых сустракала мана і здрада... Але былі і тыя, хто адчыняў свае сэрцы і прагнуў памяці.

І страсянулася піраміда ўлады. З самага яе верху да Нізоў трывожным званком тэлефонаў пракацілася: «Небяспечна, небяспечна. Злавіць і пакараць. Народу растлумачыць усю небяспеку!»

У газетах, па тэлебачанні і па радыё ў адзін голас: «Не верце— гэта не памяць, а вар'ят. Усё, што ён кажа — дыверсія супраць генеральнай лініі нашага развіцця да шчаслівага будучага, гэта хлусня. Трэба злавіць яго». І кінуліся па слядах яго...

Толькі за першым коннікам даскакаў другі і стукае мячом у нашыя сэрцы:

— Адчыніце, я ваш гонар.

А за ім трэці:

— Адчыніце, я ваша годнасць.

За ім чацвёрты:

— Адчыніце, я ваша слава.

І следам яшчэ і яшчэ:

— Адчыніце, я ваша песня.

— Адчыніце, я ваш анёл-ахоўнік!

— Адчыніце, я ваш

— Адчыніце, я...

Дастукаліся б яны да нашых сэрцаў, пакуль іх не зловяць.

Валянціна АКОЛАВА

ПАКЛОН БЕЛАРУСІ

СУЧАСНЫЯ БАЛАДЫ.

Уступ пра радню

Ад снягоў Беларусі да вёснаў Расіі
Маладосць мая пойдзе пралескі ірваць.
І вачыма спытае ў прыволжскае сіні:
— Як ключы ад радзімы нашчадкам аддаць!

Я Байкал вымяраю дзядулевым зрокам.
І ў Сібір трыццаць сёмы на плаху вязу...
Памяць Болем усходзіць пад сонцам высокім,
Быццам неба спрабуе хадзіць па лязу.

Пад Кабулам ляжаць невіноўныя хлопцы —
Прабачэння не просяць. Як горы — маўчаць...
Расквітнеламу Бэзу так горка на гронцы.
Ды ў пляменніцы Тані — сіроцкі адчай.

Каля сцен бараўлянскіх суддзёй сабе кожны.
І ў мяшчанскіх кватэрах так мулка дабру.
Больш не верыцца ў лозунгі літар парожніх
І ўчарашніх, што зачырванілі зару.

І сяброў, як даверу, не болей, а меней...
Роднай мове, як падчарцы, ласкі няма!
Бранзалеты падзей! Я да слоў перамены
Дабаўляю салёны старобінскі сад.

Якубовіча Лёні апошнія вершы,
Што пражыў дваццаць два, і ля шахты ляжыць.
У сумлення няма — ні апошніх, ні першых.
І дарункам з дарункаў — адно слова — «жыць!»

Век закляты і злосны, і шчодры крывёю,
Не дазволь анікому слязьмі цябе піць..
Абеліскі радні над зялёнай Зямлёю,
Беларусь у Сусвеце дазвольце любіць.

Смерць цялушкі

Цялушка памірала на траве
Чарнобыльскай — у светлы прыцем маю.
І ападалі росамі з-пад вейк
Гарачыя дакоры маёй мамы.

— Няшчасце, доню.. Вымірае хлеў:
Зімой — падсвінак, а цяпер — гнядоўе...
Раскрышаны, з зямлі сабрала хлеб.
І ў вочы сонца пазірала доўга.

— Як хусткай абвязалі белы дзень.
І кожнай хмары вычарнілі бровы,
Хіба бяду схаваеш ад людзей!
І вуснам забароніш болю словы!

Слязьмі па пысе мёртвай правяла.
Цялушку посцілкай старой накрыла.
І згорбленай да новага хлява
Пайшла, як быццам свечку запаліла.

І больш не плакала, а два радкі
Вымольвала жаночаю гартанню:
— Патоне рушнічок сярод ракі,
Ды плынь павек любовейцы-каханню...

І лёгкі сон адмовіла вачам.
І слухала, як цяжка над падушкай —
Ноч дыхала. І Вечнасці адчай
Случанскі вецер над зямлёю гушкаў..

Балада пра бабулю Алену

Вярніце беларуса да яго зямлі...
З пісьма маёй бабулі А. Аколавай
І. Сталіну ў 1937 годзе.

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну ў Маскву:
Мой гаспадар ні ў чым нявінны, хворы на сухоты...
Слязой пільнуе, як сыны суніцы спеляць у ляску.
І фотаздымкі мужа рве ад трыццаць сёмага ўпотай.

Бабуля піша просьбы-пісьмы Сталіну пяць год.
Надзеі спеліць у радках адчайных:
— Памажыце!
І носіць іх цяжар на пошту ў вёску Жоўты Брод.
І сонцу моліцца з валошкамі ў калгасным росным жыцце.

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... пра страх
Яе сівыя косы смела кожнаму сказалі.
І песні, што як вішні перагорклі на губах,
Байкальскі бераг ля змялелай Случы ў сенакос шукалі.

НА ДЗЕСЯТЫМ, САФІЙСКІМ, «СКАРЫНІНСКІМ»

Кожныя пяць год славісты ўсяго свету збіраюцца на кангрэсы, каб падзяліцца плёнам сваёй працы. Дзесяты такі кангрэс, пэўным чынам юбілейны, адбыўся нядаўна ў Сафіі і з'явіўся, паводле сведчанняў балгарскага друку, самым прадстаўнічым за ўсю гісторыю славістыкі. У праграме я налічыў звыш 1100 дакладаў і пісьмовых паведамленняў, заяўленых вучонымі з 29 краін (сёлета да славістычнага руху далучыліся Кітай і Новая Зеландыя). На гэтым фоне вельмі і вельмі сціпла выглядала Беларусь: усяго дзевяць заяўленых дакладаў і чатыры паведамленні — меней, чым ад такой неславянскай краіны, як Аўстрыя. Да таго ж не ўсе беларусы своечасова выдалі тэксты, не ўсе прыехалі. А з двух заяўленых нашымі фалькларыстамі дакладаў не быў прачытаны ніводны. Не было ў нас і абавязковага ў такім выпадку даклада пра беларуска - балгарскія сувязі. Усё гэта, вядома, выклікала сумны роздум: не дбаем мы пра свой міжнародны аўтарытэт, не дбаем...

Праўда, беларусы крыху «рэабілітавалі» сябе ў вачах славістычнай грамады даволі дружным удзелам у спецыяльным пасяджэнні, прысвечаным 500-годдзю з часу нараджэння Францішка Скарыны. На ім былі зачытаны два даклады ад Беларусі — А. Жураўскага і У. Анічэнкі («Беларуска-іншаславянскі сінкрэтызм мовы выданняў Ф. Скарыны») і мой («Ф. Скарына як прыхільнік збліжэння і ўзаемаразумення людзей і народаў»). Прафесар М. Альтбаўэр (Ізраіль) гаварыў на пасяджэнні пра арыенталізмы ў скарынінскіх перакладах, прывёў цікавыя звесткі пра пераклад Бібліі на старажытную беларускую мову, зроблены на пачатку XVI ст. віленскімі яўрэямі. Даклад прафесара А. Макміліна (Англія) быў прысвечаны вобразным выяўленчым сродкам прадмоў і пасляслоўяў Скарыны. Затым у дыскусіі выступілі І. Навуменка, Г. Цыхун, А. Каўко (Масква), Л. Бэднарчук (Варшава) і іншыя. Яны расказалі пра тое, што робіцца ў Беларусі да юбілею выдатнага асветніка і гуманіста, вызначалі яго ролю ў нацыянальным і агульнаславянскім кантэксце. Прамоўцы дружна патрабавалі перавыдаць усе кнігі вялікага палачаніна фотатыпічным спосабам — гэта стымулявала б развіццё ўсяго скарыназнаўства (дарэчы, адпаведныя рэкамендацыі беларускім вучоным былі выказаны ў заключных дакументах кангрэса). Вёў пасяджэнне (на беларускай мове) прафесар Макмілін. Гаворка пра беларускага першадрукара выклікала цікавасць балгарскага друку і радыё: рэпарцёры атакавалі нас з просьбай расказаць як пра Скарыну, так і пра Беларусь увогуле, пра беларуска-балгарскае літаратурнае і гістарычнае ўзаемадзеянне, і назаўтра ўсе мы ганяліся за газетай «Земеделско знаме», дзе была змешчана даволі падрабязная справаздача з пасяджэння.

Скарынінскі «круглы стол» значна ўзняў прэстыж нашай дэлегацыі. Калі напярэдадні, у час вячэры ў атэлі, адзін канадскі славіст даволі з'едліва пытаў у мяне, а ці прысутнічаюць беларусы на кангрэсе ўвогуле, то праз дзень ён ужо вымушана ўсміхнуўся ў ліфце: маўляў, чуў, чуў, беларусы ператварылі кангрэс ледзь не ў скарынінскі... Да нас падыходзілі вучоныя з іншых краін, цікавіліся будучым юбілеем. У гаворцы нараджаліся канкрэтныя прапановы. Кракаўскія славісты Р. Лужны і З. Нядзеля пагадзіліся, што пяцісотгоддзе Скарыны трэба адзначыць — і навуковай сесіяй, і мемарыяльнай дошкай — там, дзе ён вучыўся — у Ягелонскім універсітэце. Прафесар С. Грачыёці расказаў пра тое, што могуць зрабіць да юбілею італьянскія славісты, указаў на некаторыя рэальныя сляды скарынінскіх дакументаў. А члены заходнегерманскай дэлегацыі перадалі нам рэкламны праспект фундаментальнага фотатыпічнага выдання «Біблія Славіка», якое рыхтуюць Р. Олеш і Г. Ротэ. Туды ўвойдуць перадрукі першых выданняў Бібліі на ўсіх славянскіх мовах, у тым ліку скарынінскія пераклады, «Радзівілаўская Біблія» (Брэст, 1564), «Біблія Сымона Буднага» (Лоск, 1572). Гартаў я гэты праспект з дваістым пачуццём: з аднаго боку, прыемна, што наша спадчына прываблівае вучоных заходняга свету, з другога — горка, што мы не можам пахваліцца тут сваім прыярытэтам. Не, падумалася, справа нацыянальнага гонару беларусаў — перавыдаць скарынінскія кнігі раней, чым гэта будзе зроблена на Захадзе... У рэшце рэшт, не купляць жа потым за валюту тое, што нам належыць па праву!

Аднак, зразумела, пасяджэнне, прысвечанае Скарыне, было толькі часцінкай вялікай праграмы, прадугледжанай арганізатарамі X Міжнароднага з'езда славістаў. Амаль цэлы тыдзень на ім працавалі пяць секцый, дзе з поспехам выступалі і беларускія вучоныя — акадэмік І. Я. Навуменка («Элементы міфалогіі ў паэзіі Янкі Купалы і Якуба Коласа»), члены-карэспандэнты АН БССР В. К. Бандарчык, М. В. Бірыла і П. Ц. Петрыкаў, вядомыя лінгвісты А. С. Аксамітаў, Б. Ю. Норман, А. Я. Супрун, Г. А. Цыхун (перавага ў нашай групе мовазнаўцаў над літаратуразнаўцамі вельмі ж кідалася ў вочы). Да беларускай праблематыкі шырока звярталіся і вучоныя з іншых краін. Так, балгарка С. Ніколава выступіла з дакладам «Кірыла Тураўскі і паўднёваславянскія літаратуры», вядомы польскі даследчык Б. Белаказовіч — «Мікалай Янчук і славянскія літаратуры». Беларускі матэрыял быў багата прадстаўлены ў дакладзе ўкраінцаў Н. Круцікавай, В. Бяляева і А. Белага «Мастацкі прагрэс і ўзаемаўзбагачэнне ўсходнеславянскіх літаратур». На прыклады з творчасці Р. Барадуліна, Д. Бічэль-Загнетавай, Г. Бураўкіна, Р. Баравіковай, У. Караткевіча, У. Някляева, П. Панчанкі, А. Разанава, М. Танка, В. Шніпа спасылаўся Ф. Няўважны (Варшава) у дакладзе «Паняцце «дабра» ў сучаснай усходнеславянскай паэзіі». Да спадчыны Францішка Скарыны, Сімяона Полацкага і іншых беларускіх асветнікаў звярталіся В. Вомперскі, А. Елеонская, В. Жываў (Масква), Р. Пікіо (Рым). А беларуская мова стала прадметам гаворкі ў васьмі дакладах, прадстаўленых вучонымі Венгрыі, ГДР, Канады і Польшчы.

Як і на кожным кангрэсе славістаў, у Сафіі была выстаўка літаратуры, выдадзенай за апошнія пяць год. Але і тут Беларусь была прадстаўлена вельмі і вельмі бедна, у чым, безумоўна, ёсць і наша віна. Мы паспадзяваліся на Інстытут навуковай інфармацыі па грамадскіх навуках АН СССР, які афіцыйна рыхтаваў савецкую частку выстаўкі. У Сафіі я ўзяў у рукі друкаваны «Каталог» гэтай часткі — і жахнуўся: з беларускіх літаратуразнаўчых прац аказаліся ўключанымі толькі кнігі У. Калесніка і Ю. Канэ (безумоўна вартыя таго) і — ніводнай манаграфіі па ўзаемасувязях літаратур, ніводнай працы па Скарыне, ніводнага слоўніка ці энцыклапедычнага выдання, якімі мы па праву маглі б там ганарыцца. Затое трапілі ў каталог кнігі выпадковыя (да прыкладу, чацвёрты том З. Бядулі з «Язэпам Крушынскім»). Аднак чамусьці нават іх не аказалася на стэндах (не давезлі, ці што?). Хоць часткова ратуючы сітуацыю, перадаю гаспадарам выстаўкі беларускія выданні, прывезеныя «саматужна», і — яны адразу выклікаюць цікавасць. У сваю чаргу разглядаюся па стэндах, што надрукавана пра Беларусь у іншых краінах. І знаходжу: балгарын П. Атанасаў піша пра ўспрыманне «Граматыкі» Мялеція Сматрыцкага сярод паўднёвых славян, І. Радзішэўская (Рым) — пра Мацея Стрыйкоўскага як гісторыка і паэта. А ў «Познанскіх літоўска - славістычных даследаваннях» аказаўся беларускі тэкст самага ранняга інвентара радзівілаўскіх маёнткаў, датаваны 1528 годам (часамі Скарыны!).

На сафійскім кангрэсе была, вядома ж, і культурная праграма. Былі экскурсіі па гістарычных і літаратурных мясцінах (я выбраў старажытны Плоўдзіў з яго помнікамі антычных часоў і Бачкаўскі манастыр, затоены ў недаступных гарах). Былі прагляды фільмаў і канцэрт пасля заключнага пасяджэння ў оперным тэатры. І яшчэ было знаёмства з яркай і адначасова вельмі ўтульнай, нейкай лірычнай Сафіяй. Усюды — у музеях, бібліятэках, на вуліцах — тут вельмі дбаюць пра сваю гісторыю, ганарацца ёю, зберагаюць традыцыі нашай даўняй дружбы. Пра гэта сведчаць і назвы вуліц. Запісаў тыя, па якіх даводзілася хадзіць: Георгія Дзімітрова, Дзмітрыя Благоева, Генерала Скобелева, Князя Дандукова, Графа Ігнацьева, Кірылы і Мяфодзія, Хрыста Боцева, Патрыярха Яўцімія, Папа Багаміла, Цара Асена, Хана Аспаруха, Прафесара Г. Паўлава і гэтак далей і гэтак далей.

І былі сустрэчы з балгарскімі калегамі. Публіцыст Кірыл Джувінаў, з якім мы перапісваемся яшчэ са школьных часоў, паказаў мне «нестандартную» Сафію, куды звычайна не даходзяць турысты. У адным з кафэ завязалася гаворка з дырэктарам Нацыянальнага музея балгарскай літаратуры пісьменнікам Георгіем Свежыным. Ён з задавальненнем успрыняў вестку, што ў Мінску таксама арганізуецца Літаратурны музей і прасіў перадаць туды яго прапанову ўстанавіць творчыя кантакты. А заадно выказаў здзіўленне, чаму на кангрэсе няма Ніла Гілевіча і іншых «паслоў» балгарскай літаратуры ў Беларусі.

Раз'язджаліся мы з Сафіі залацістым верасёўскім днём, удзячныя лёсу, што даў нам магчымасць асабіста спазнаць — няхай бегла — яшчэ адну славянскую краіну, па-паўднёваму яркую, яшчэ адзін славянскі народ, працавіты і таленавіты. Наступны славістычны кангрэс (пачулі мы на заключным пасяджэнні) адбудзецца ў 1993 годзе ў Чэхаславакіі — у Браціславе. Пяць год, якія засталіся да яго, — час немалы, але і зрабіць трэба багата. Калі па дарозе на вакзал я выпадкова аказаўся побач са старшынёй Савецкага камітэта славістаў акадэмікам М. І. Талстым, ён слушна пачаў папракаць беларусаў, што яны недаацэньваюць славяназнаўства. Падумаць толькі: нават славістычнага аддзялення ні ў водным з нашых універсітэтаў няма! Ды і маладой змены ў нас тут не відаць і не чуваць... Мне не заставалася нічога іншага, як ціха пагадзіцца з прадстаўніком славутага роду Талстых.

А праз дваццаць год, падумалася, чарга стаць «славістычнай сталіцай», відаць, дойдзе і да Мінска (бо Масква і Кіеў ужо такую магчымасць мелі). Дойдзе, вядома, калі мы на такі гонар заслужым.

Адам **МАЛЬДЗІС.**

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... дарма!
Ніхто ёй не адкажа. Боль пагрозна паківае.
І пятая ў Вялікую Айчынную вайна
Пра мужнасць і дзве пахаванкі на сыноў-салдат згадае

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... адно
Знайшла ў старым куфэрку ўпотайкі мне цётка:
Яно ляжала з франтавымі пісьмамі сыноў,
Загорнутае перажоўклай саўінфармбюроўскай зводкай.

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... пазней
Прызначыць мізер-пенсію дзяржава ёй рублямі.
Я помню, як крычала яна: «Любы мой» у сне.
І ад пытанняў засланялася пражытымі гадамі.

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... балад
Я не пісала аніколі... хай чытач даруе.
Але радкі: «Вярніце беларуса да зямлі назад!»
Сібірская тайга праз пяць дзесяткаў год і сёння чуе.

Беларуская дудка Уладзіміра Пузыні

Сталічнай школы шумная дзятва
І шалік змоўклай снежаньскае сіні.
І ажывае ў сценах горада трава,
Калі вякі іграюць дудкаю Пузыні.

— Вас, майстра, можна слухаць зноў і зноў,
А ён спыняе позірк свой на сыне.
І Мінск вяртае з выраю буслоў,
Калі вякі іграюць дудкаю Пузыні.

Сляза пітва не знае, хоць з вады.
Яна ў вачах, як магма, не застыне...
І рушыць музыка каменныя груды,
Калі вякі іграюць дудкаю Пузыні.

Даруй мне, Беларусь, былінны боль;
Ён, як агонь, успыхне ва ўспаміне —
Пачуццем верне — гром і гнеў прыбой,
Калі вякі зайграюць дудкаю Пузыні.

Дарог клубок завяжацца ў вузлы...
І ў Токіо, і ў Рыме, і ў Берліне
Пачуюць хай, як памяць раніць слых,
Калі вякі іграюць дудкаю Пузыні...

Ступае снег, як вартаўнік, за мной...
А я свой крок звяраю па каліне,
Што не стамляецца гарэць зімой,
Як дудкі рэстаўрыраваць Пузыня...

Уладзімір Якаўлевіч ПУЗЫНЯ — прафесійны музыкант, рэстаўратар беларускіх народных інструментаў. Жыве і працуе ў Мінску.

Перасяленцы

Вясны пажар збалелы, нібы нервы:
Чарнобыля аскома — на гады!
І падае на крылы сонца неба.
І Прыпяць адплывае ад рукі:

І ў слове жах падзей: «Пе-ра-ся-лен-цы!»
Мае ж суседзі — з брагінскай зямлі —
Ліфт па-сялянску называюць сенцы.
І носяць на балкон пучок калін.

А пра Буйкі, што вёскай называлі,
Гавораць, як пра бога на крыжы...
І першацвету ліпавага хвалі
Расквечваюць над Мінскам шэпты: «Жыць...»

І дыялект палескі гасне ў зорах...
А гараджанам — сорам з мовы той,
Што мазалём бацькоў была заўчора,
А сёння называецца святой.

І што, мой век, сказаць у апраўданне
Ты можаш тым, хто сем бядот сустрэў,
І пры слязе пякельнага расстання
На далані радзімы не згарэў.

І, Беларусь, імя тваё і славу
Не зачарніў трагедыямі дня...
І болем выспелі ў палыну травы,
І ад Зямлі — дыхання не адняў.

Эпілог пра Курапаты

Мінск здрыганецца словам: «Курапа-ты!»
Зялёны Луг расою вінаватай
Да промняў сонца травы перапpавіць.
І немату на голас пераплавіць.

Паўторыць стогны горасных пракляццяў
Пра трыццаць сёмы...
Праўдзе не схавацца!
Жалезным ідалам гісторыі не стаць.
Стамілася Зямля пра Боль маўчаць.

Сучаснік мой, адораны трывогай!
Знай, Памяць з Мужнасцю — адной дарогай
Ідуць праз сэрца роднае айчыны,
Якая раны часу не злячыла.

І ў скасцянелай надмагільнай сіні
Для мітынгу пратэсту знайшла сілы.
Згадала тых, хто быў ні ў чым не вінаваты,
Слязой назвала чорнай: «Курапа-ты!»

Госці Мінска

ХЛЕБ І ЛЯЛЬКІ

Тэатр Пітэра Шумана «Брэд энд паппет» («Хлеб і лялькі») пасля роднае Амерыкі аб'ездзіў амаль увесь свет, але Савецкі Саюз наведаў упершыню. Праўда, сам Пітэр з жонкаю Элаю летась у лютым бралі ўдзел у Міжнародным форуме «За бяз'ядзерны свет і выжыванне чалавецтва», былі ў Маскве і Ленінградзе. Вячаслаў Палунін запрасіў іх да ўдзелу ў Караване міру, які мае адбыцца неўзабаве (часопіс «Театральная жизнь» абяцае май 1989 года).

Тэатр Шумана — своеасаблівы тэатр пляцу, вуліцы, шырокай адкрытай прасторы. Ягоны стваральнік даўно згубіў веру ў камерцыйны (так на амерыканскі лад называюць прафесійны) тэатр, яго ідэі, мастацтва, манеру акцёрскай ігры. У Шумана акцёр мусіць рабіць усё: гуляць з дзецьмі, гатаваць ежу, смяшыць, страшыць, спяваць, скакаць, і да ўсяго мець шырокі кругагляд, здаровую цікавасць да людзей і добразычлівы характар. Тэатр дужа шануе сваю незалежнасць, грошы зарабляе для сябе сам — спектаклямі і продажам кніжак, плакатаў і малюнкаў да сваіх спектакляў; пры гэтым на радзіме ў Амерыцы з дзятвы часцяком грошай не патрабуюць, а з дарослых на амерыканскі пералік бяруцца капейкі.

Калі памёр бацька Элы, тэатр «атабарыўся на зямлі». Гэта значыць, што ўзімку 6—8 акцёраў зажылі разам з сямейнікамі Шумана на спадчыннай ферме, а 4—6 акцёраў — у суседніх вёсках, каб штодня наведваць рэпетыцыі. Улетку, пад час гастроляў, трупа можа налічваць да 60 чалавек — добраахвотных памочнікаў і вялікіх аматараў глядацкіх апладысментаў. Іх цяжка назваць акцёрамі, але ў любові да мастацтва яны не саступяць прафесійнікам.

Жыццё на ферме — сад і гарод, свойская жывёла, якая суседзіцца ў хляве з вялікімі Шуманавымі лялькамі, нарыхтоўка варэння, ціскання соку, выраб кляновага сіропу і печыва: так бы мовіць, харчовага запасу для тэатра, які, паводле Шумана, важны таксама, як і хлеб. Хлеб Пітэр пячэ сам. Лялькі майструюць разам...

— Пітэр, вы свой шлях канчаткова вызначылі ў 1961 годзе, стварыўшы «Брэд энд паппет». Ці запрашалі вы з таго часу каго-небудзь з рэжысёраў на спектаклі?

— Не. У рэжысуры заўсёды аддаю перавагу самому сабе.

— Паводле традыцыі тэатра пляцу, ці бярэ ўдзел ваш тэатр у палітычных маніфестацыях, мітынгах і да т. п.?

— Вядома. Больш за тое: мы сваімі спектаклямі пэўным чынам імкнёмся змагацца з сацыяльнымі несправядлівасцямі і абавязкова адгукаемся на шматлікія палітычныя падзеі. Аднак весці ў СССР палітычнае відовішча з крытыкаю амерыканскага ўрада і ладу жыцця было б залішнім, таму мы абралі спектакль «Жанна д'Арк» — з агульначалавечымі праблемамі.

— Ці адчувае ваш тэатр сваю нацыянальную прыналежнасць?

— Мне было б смешна назваць свой тэатр нацыянальным амерыканскім. Нас займаюць агульначалавечыя праблемы. Да таго ж, у трупе працуюць акцёры з Канады, Чылі, Заходняй Германіі і г. д. Праўда, з французскаю ці канадскаю трупаю гледачы нас не блытаюць. Магчыма, вызначаць нашу прыналежнасць — справа гледачоў ці крытыкаў.

— Як вы ставіцеся да апошніх?

— Час ад часу зазіраю ў «Тэатр мэгэзін», але стараюся як мага спрытней гартаць старонкі. Асаблівае веры ім не даю.

— Вы прыхільнік чысціні жанру, адзінства формы, стылю, ці не супраць змешваць іх?

— Тэатр мусібыць розным.

— Як, на вашу думку, ці ў стане нехта кіраваць вамі і вашым мастацтвам: урад, народ, жонка, трупа, неабходнасць зарабіць?

— Кіраванне мастаком — самая заганная ў свеце практыка. Савецкі Саюз мусіў пераканацца ў гэтым на ўзорах мінулых часоў. Але падобнае надараецца і ў Амерыцы, праўда, «тэатры пад кіраўніцтвам» на маёй памяці страчвалі імпэт і сілы для творчасці. Як правіла, яны хутка зачыняюцца.

— Ці намагаўся хто-небудзь пакіраваць вамі?

— Я да гэтага не дапускаў.

— Ці заўсёды вы ставіце толькі тое, што хочаце?

— Так, заўсёды.

— А ці заўсёды фантазія і майстэрства забяспечваюць «Брэд энд паппет» матэрыяльна?

— Першае паведамленне з Мінска было пра білеты на нашы спектаклі. Іх прадалі дарэшты.

Інтэрв'ю брала Жанна ЛАШКЕВІЧ.

ТОЛЬКІ РАЗАМ

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ

Драматургія і рэжысура — аспекты адной праблемы

АПОШНІМ часам зрабілася модным ганіць тэатр. Ён, маўляў, непапраўна адстаў ад жыцця. Драматургі не ведаюць, пра што пісаць (не ўгнацца за публіцыстыкай у газетах і часопісах). Рэжысёры працягваюць бясплённа паўтараць знойдзеныя раней схемы і штампы. Акцёры не маюць магчымасцей для выяўлення сваіх творчых індывідуальнасцей. Дырэктары-адміністратары бачаць сэнс тэатральнага эксперыменту ў камерцыі. Крытыкі і тэатразнаўцы, адчуўшы, што цяпер можна ўсё і пра ўсіх, нібы дамовіліся: «Ну вось цяпер мы ім пакажам!»

Вядома, ва ўсіх пералічаных вышэй «грахах» вінаваты перш за ўсё тэатр. Але ён існуе, працуе, спрабуе разабрацца ў тым, што адбываецца навокал, шукае свае, уласцівыя толькі яму сродкі мастацкай вобразнасці. Як бы дасціпна ні перакручвалі славутае выслоўе К. Станіслаўскага, але, калі гаварыць сур'ёзна, тэатр усё ж пачынаецца з драматургіі, без яе немагчыма ніякае сцэнічнае мастацтва.

Ці маем сёння неабходную новую нацыянальную драматургію, якая б змагла дапамагчы тэатру выконваць сярод іншых і функцыю аховы мовы, функцыю, якая сёння набывае амаль першаступеннае значэнне? Бо моўная сітуацыя, якая склалася на Беларусі — у выніку закрыцця беларускіх школ і шмат якіх іншых прычын цэлае пакаленне не ведае нацыянальнай мовы,— разбуральна дзейнічае і на тэатр. Мне здаецца, менавіта тэатр у цяперашняй сітуацыі, гэтак жа, як на пачатку станаўлення кожнай нацыі мастацкі пераклад, можа і павінен выконваць ахоўную функцыю ў адносінах да нацыянальнай мовы як атрыбута ўсёй агульнанацыянальнай культуры.

Як вярнуць беларускаму тэатру ролю цэнтра прапаганды чысціні і высокай культуры беларускай мовы,— гэта пытанне не можа не хваляваць сёння кожнага, хто мае дачыненне да нацыянальнага тэатра. (Дарэчы, гэткая ж праблема сёння паўстала ледзь не ва ўсіх нацыянальных тэатрах краіны. Пра яе цяпер гавораць і пішуць нават латышы, хоць зусім нядаўна ў тэатры імя А. Упіта і Я. Райніса спецыяльна і рэгулярна вазілі гледачоў з усіх населеных пунктаў Латвіі, каб яны маглі ў тэатрах пачуць чыстую і сапраўдную латышскую мову)

Зыходзячы з высокіх мастацкіх крытэрыяў, з вышыні той эстэтычнай «планкі», узнятай падзеямі і пераменамі ў нашым жыцці і культуры ў апошнія тры гады, казаць пра наяўнасць у нас такой драматургіі, якая дапаможа тэатру вырашыць і гэтую праблему, яшчэ ранавата. Разумею: вельмі цяжка развеяць міф аб тым, што беларускія драматургі напісалі многа цікавых п'ес, а рэжысёры беларускіх тэатраў не хочуць іх ставіць. Акрамя кампліментарных бібліяграфічных нататак з прычыны вельмі рэдкага ў нас выхаду зборнікаў п'ес таго ці іншага аўтара, у нас поўнасцю адсутнічае літаратурная крытыка драматургіі як жанру перш за ўсё літаратуры і менавіта літаратуры. Таму некаторыя драматургі,— творцы, бясспрэчна, здольныя, якія маюць вопыт супрацоўніцтва з тэатрамі, дзе ставіліся іх творы, часам падыходзяць да п'есы як да сцэнарыя, матэрыялу, лібрэта для будучага спектакля, а не як да жанру мастацкай літаратуры з усімі патрабаваннямі, якія дыктуюць законы гэтага жанру. Тут я бачу, калі можна так мовіць, разгалінаванне важнай праблемы, вельмі слушна і шчыра ўзнятай Л. Дранько-Майсюком у яго дыскусійным артыкуле ў «ЛіМе», праблемы, якую, як бы нам ні хацелася, нельга ігнараваць ці прынізіць яе значэнне, спасылаючыся на ўвесь арсенал дасягненняў беларускай дакастрычніцкай і савецкай літаратуры. Бо драматургічны жанр патрабуе большай за іншыя жанры літаратуры ўвагі да формы, да яе дасканаласці, да пабудовы і да кампазіцыі твора, да паўнаты і шматфарбнасці характараў персанажаў, да мастацкай праўды канфлікту і яго вырашэння.

Як правіла, драматургія як жанр развівалася перш за ўсё ў нацыянальных літаратурных кантэкстах, а потым у сваім сцэнічным увасабленні. Гады і дзесяцігоддзі, напрыклад, аддзялялі многія шэдэўры драматургіі ад іх пастановак на сцэне («Гора ад розуму» А. Грыбаедава, «Барыс Гадуноў» А. Пушкіна, «Свае людзі — палічымся» А. Астроўскага і іншыя). Найвышэйшыя дасягненні гэтага жанру ў XX стагоддзі — «Катрынка» А. Платонава і «Публіка» Ф. Г. Лоркі — наогул дагэтуль нідзе не пастаўлены. Рэальнасць развіцця такая, што тэатр прыходзіць да высакаякаснай драматургіі, а не наадварот; тэатр ідзе за драматургіяй у сваім развіцці як від мастацтва. Гэта пацвярджаецца гісторыяй узаемасувязей «драматургія — тэатр» і на Беларусі. Такія выдатныя творы, як «Паўлінка» і «Раскіданае гняздо» Я. Купалы, дыктавалі рэжысёрам пошукі сцэнічнай формы ў адпаведнасці з канкрэтнымі сацыяльна-эстэтычнымі задачамі часу (усё тая ж еднасць «сцэна — глядач»), выяўленчая палітра нацыянальнага тэатра штораз узбагачалася пасля з'яўлення як твораў беларускай літаратуры п'ес «Бацькаўшчына» К. Чорнага, «Хто смяецца апошнім» К. Крапівы», «Трыбунал» А. Макаёнка, «Трывога» і «Соль» А. Петрашкевіча, «Званы Віцебска» У. Караткевіча, «Шрамы» Я. Шабана, «Парог», «Вечар» і «Радавыя» А. Дударава і іншых. За літаратурай, зразумела, крочыла рэжысёрская думка, пераносячы на сцэну прозу Я. Коласа, К. Чорнага, І. Мележа, В. Быкава, І. Чыгрынава. Што зробіш, беларуская літаратура была заўсёды вядомая ва ўсім свеце якаснымі, а не колькаснымі паказчыкамі (рыса, пра якую з гонарам гаварыў яшчэ М. Багдановіч). Падыходзячы да ацэнкі кожнага твора нацыянальнай драматургіі саюзных рэспублік, нельга забываць, што (зноў-такі спецыфіка жанру) вартасць гэтых твораў адразу ж вымяраецца агульнасаюзным, а ў апошнія гады ўсё болей і сусветным эстэтычным узроўнем. Міжнацыянальны кантэкст сёння як ніколі раней неабходны для развіцця мастацтва, асабліва тэатральнага. П'еса, увасобленая ў спектаклі, сёння адразу становіцца фактам, з'явай не толькі адной сваёй нацыянальнай культуры і выносіцца на суд не толькі свайго гледача і сваёй крытыкі. Як дакладна прадбачыў М. Багдановіч: «...Усясветнай культуры — свой дар». Рэжысёры гэта добра ведаюць і адчуваюць, практыка апошніх дзесяцігоддзяў паказвае, што пэўныя з'явы нацыянальнага тэатра на Беларусі прызнаюцца за дасягненні толькі тады, калі яны высока ацэнены ў Маскве, на міжрэспубліканскіх, саюзных або на міжнародных фестывалях.

Таму хочацца паспрачацца з меркаваннямі А. Петрашкевіча, што «феномен развіцця» сучаснай беларускай драматургіі —у яе адрыве ад тэатра, ад тэатральнай практыкі («Мастацтва Беларусі», № 6, 1988 г.). Лепшыя творы беларускай драматургіі заўсёды ставіліся нацыянальнымі тэатрамі рэспублікі. І дагэтуль у рэпертуарнай афішы Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы самы высокі працэнт твораў нацыянальнай драматургіі ў параўнанні з іншымі нацыянальнымі акадэмічнымі тэатрамі саюзных і аўтаномных рэспублік. Магчыма, гэты рэпертуар абнаўляецца недастаткова хутка. Але тут слова — за драматургамі і толькі за драматургамі.

П'есы, вядома, пішуцца. Але ці адпавядаюць яны сённяшняму ўзроўню ідэйна-мастацкіх патрабаванняў тэатра і гледачоў да гэтага складанага і адказнага жанру? Крытыкі не адказваюць на гэта пытанне, маўчаць. Не прыпомню, калі на пасяджэннях секцыі драматургіі СП БССР ішоў бы канкрэтны крытычны разгляд той ці іншай п'есы. П'еса — драма, камедыя, трагедыя — як твор, як жанр літаратуры застаецца па-за ўвагай і секцыі крытыкі і тэатразнаўства СТД БССР, ёй для абмеркавання патрэбны толькі гатовы спектакль. На жаль, і разгляд спектакляў часам у нас адбываецца павярхоўна, без разумення асаблівасцей задумы як аўтара, так і рэжысёра. Напрыклад, калі не хапае канкрэтнай аргументацыі, на пацеху сваім жа калегам-крытыкам (маўляў, глядач дурны, ён нічога не разумее, скажам, калі яму падабаецца «Мудрамер» М. Матукоўскага ў купалаўскай пастаноўцы) прыдумваецца байка пра цара Мікалая ІІ, які нібыта пераплятаў кнігі А. Аверчанкі. Сапраўды, што ў агародзе, а што ў Кіеве... Вядома, сёння кожны мае права казаць, што хоча, толькі ці варта падхопліваць нашаму «ЛіМу» такую вельмі сумніцельную спробу аргументацыі талінскага крытыка, які на фестывалі ў Калінінградзе яўна імкнуўся забаўляць і эпатаваць сваіх калег з суседніх рэспублік. А што да праблем камедыі — немагчымасць распазнаць дурня,— дык драматург М. Матукоўскі ўсё ж узняў яе раней за сваіх калегаў-газетчыкаў, і «сур'ёзная» паласа, падрыхтаваная А. Марозам у «Літаратурцы» 1 чэрвеня гэтага года («Дурні, дурні, дурні без ліку...»),— яшчэ адзін доказ важнасці і значнасці гэтай праблемы.

Міф жыве, шмат хто дае яму веры: ва ўсім, маўляў, вінаваты рэжысёры. Часам дадаюць: і Міністэрства культуры БССР. Ці зрушыцца пры такім «статусе кво» «карабель» (тэрмін Г. Каржанеўскай, «Звязда», 20.5.88 г.), ці вырашыцца праблема? Вядома, не. Міністэрства культуры БССР, адгукнуўшыся на запатрабаванні часу, прыняло рашэнне абавязаць абласныя тэатры, якія іграюць па-руску, падрыхтаваць і ўключыць у свой рэпертуар і спектаклі на беларускай мове. Сумняваюся ў плённасці і мэтазгоднасці гэтага загаду не толькі таму, што акцёру цяжка іграць сёння на адной мове, заўтра — на іншай, гэта адмоўна дзейнічае і на творчы працэс, і на ўзровень ведання акцёрамі адной і другой мовы. Такі «білінгвізм» ніколі не дасць плённых вынікаў. Рэальней было б ставіць пытанне аб стварэнні беларускамоўных акцёрскіх труп у абласных тэатрах. Можа, варта пачынаць са спектакляў для дзяцей, як гэта робяць у Брэсцкім аблдрамтэатры, рыхтуючы спектакль па цікавай п'есе-казцы З. Дудзюк «Кароль Мыльны Пухір» на мове арыгінала? Але галоўная прычына сумненняў у наступным: а што ж могуць паставіць сёння на беларускай мове абласныя тэатры, ці ёсць у іх пэўны выбар твораў нацыянальнай драматургіі, вартых сцэнічнага ўвасаблення? Трэба ўлічыць, што кожны тэатр заўсёды імкнецца да арыгінальнага рэпертуару, не паўтараць жа ўвесь час пастаўленае ў Мінску і Віцебску. Можа, лепей было б вырашаць задачы прапаганды беларускай мовы, культуры, у тым ліку і драматургіі ў абласцях рэспублікі іншым шляхам: праводзіць рэгулярна абавязковыя штогадовыя дні, тыдні або дэкады купалаўскага і коласаўскага тэатраў у кожным абласным тэатры і ў такіх буйных гарадах, як Полацк, Наваполацк, Пінск, Мазыр, Баранавічы, Барысаў, Маладзечна, Орша, Салігорск, Светлагорск і іншых, дзе няма пакуль яшчэ сваіх прафесійных тэатраў.

Цяпер дапусцім, што маюць рацыю тыя, хто стварылі і паверылі ў вышэйпамянёны міф. Альбо проста раптам (ці не раптам) у тэатрах з'явіліся новыя цікавыя беларускія п'есы. Вядома, што ніводная п'еса сама па сабе не ўбачыць святла рампы, калі яна не зацікавіць рэжысёра і калі ён не захоча яе паставіць. І тут, мне здаецца, варта было б (і ў першую чаргу тым, хто кіруе ў рэспубліцы тэатральнай справай) карэнным чынам памяняць нігілістычнае стаўленне, скептычныя адносіны да рэжысёраў, як бы такое стаўленне ні падтрымлівалі некаторыя нашы драматургі і крытыкі. «Вызначыць правілы гонару ў стасунках паміж беларускімі рэжысёрамі і беларускімі драматургамі не ўдасца, напэўна, ніколі»,— сцвярджае Л. Грамыка ў часопісе «Мастацтва Беларусі» (№ 1, 1988 г.). Думаю, што не да «правілаў гонару» тады, калі рэжысура чуе ў свой адрас толькі адны папрокі: не хочаце, маўляў, ставіць нацыянальную драматургію, і ўсё тут.

Амаль усе рэжысёры на ўласным вопыце пераканаліся: ставіць п'есу беларускага аўтара... не прэстыжна. Рэдка калі пачуеш слова падтрымкі, часцей за ўсё цябе чакае разнос, неразуменне задумы крытыкамі, адсутнасць грамадскай зацікаўленасці ў выніках тваёй працы і, нарэшце, хоць бы маральная (не кажучы ўжо пра матэрыяльную) узнагарода за поспех, калі ён і напаткае цябе. Усе рэжысёры, напрыклад, добра ведаюць, колькі крытычных закідаў, неабгрунтаваных, вульгарызатарскіх папрокаў, колькі разносных артыкулаў давялося прачытаць, пачуць, перажыць галоўнаму рэжысёру тэатра імя Я. Купалы В. Раеўскаму. Але ж у яго даволі вялікі вопыт увасаблення на сцэне беларускай нацыянальнай драматургіі. Некаторыя яго спектаклі, такія, як «Трыбунал» і «Пагарэльцы» А. Макаёнка, «Брама неўміручасці» К. Крапівы, «Апошні шанц» В. Быкава, «Плач перапёлкі» І. Чыгрынава, «Парог» і «Радавыя» А. Дударава, сталі прыкметнымі з'явамі, этапнымі ў гісторыі савецкага шматнацыянальнага мастацтва. А колькі грамадзянскай мужнасці патрабавалася, каб паставіць у гады брэжнеўскай застойнай рэакцыі «Пагарэльцаў», якіх ніхто, акрамя В. Раеўскага, так і не адважыўся ўвасобіць на сцэне. Творы беларускіх аўтараў ставіў В. Раеўскі ў Якуцку, у Кі-

еве, у Югаславіі. Значна меней за В. Раеўскага колькасць пастановак паводле твораў сваёй нацыянальнай драматургіі ў такіх вядомых рэжысёраў нацыянальных акадэмічных тэатраў, як М. Міківер (Эстонія), А. Лыніньш (Латвія), С. Данчанка (Украіна), Р. Стуруа і Ц. Чхеідзе (Грузія) і іншыя. Але ўсе яны даўно маюць ганаровыя званні народных артыстаў сваіх рэспублік (некаторыя і СССР), прыстойныя жыллёвыя ўмовы (Р. Стуруа ўрад Грузінскай ССР падарыў асабняк у старым, гістарычным квартале Тбілісі), пастаянна друкуюцца манаграфіі і даследаванні пра іх творчасць, да іх з павагай ставіцца кіраўніцтва, грамадскасць, інтэлігенцыя кожнай рэспублікі. А што мае Раеўскі?.. А колькі разоў выклікалі В. Раеўскага на чарговыя натацыі ў розныя інстанцыі, колькі разоў збіраліся здымаць яго з пасады... Але рашуча адмаўляўся ад шматлікіх прапаноў пераехаць працаваць у іншыя сталіцы. Павучальны прыклад для маладой рэжысуры, якая захацела б працаваць над пастаноўкамі твораў беларускай драматургіі. Усё гэта — не дробязі.

А возьмем адносіны крытыкі і кіраўнікоў культуры да галоўна рэжысёра тэатра імя Я. Коласа В. Мазынскага. Менавіта ён адкрыў для беларускага тэатральнага мастацтва драматургію У. Караткевіча, прадэманстраваў новыя магчымасці тэатральнай выяўленчай мовы ў сцэнічным увасабленні «Сымона-музыкі» Я. Коласа, увасобіў на сцэне шмат твораў нацыянальнай драматургіі. Толькі ён, напрыклад, адважыўся паставіць п'есу К. Крапівы «На вастрыі». Шмат сіл і энергіі аддае В. Мазынскі захаванню традыцый коласаўскага тэатра. Справаводства, не ў прыклад купалаўцам, вядзецца ў тэатры імя Я. Коласа на беларускай мове, родная мова гучыць не толькі на спектаклях і рэпетыцыях, але і ў калідорах тэатра, на сходах і нарадах... Дзякуючы намаганням В. Мазынскага, пры тэатры адкрылася лялечная трупа «Лялька», якая працуе на беларускай мове. Праўда, не ўдалася яму спроба давесці абласному кіраўніцтву, што пад адным дахам з тэатрам пасля рэканструкцыі павінна быць яшчэ адна, малая зала, або зала для лялечнай трупы, а не кавярня. Прыгадаем, прынамсі, што ўсе ранейшыя кіраўнікі вобласці вызначаліся арыгінальным разуменнем праблем развіцця культуры, што і сённяшнія таксама не змаглі даць належны адказ тым, хто спрабаваў наклеіць на В. Мазынскага цэтлік «нацыяналіста». І В. Мазынскі чамусьці дагэтуль не народны артыст, і стаўленне да яго і абласной, і рэспубліканскай прэсы, мякка кажучы, даволі жорсткае. Паверыў ён аднойчы і драматургам, і крытыкам, што ёсць цікавыя беларускія п'есы, а іх не хочуць ставіць,— узяў ды паставіў спектаклі па творах А. Дзялендзіка і У. Халіпа. Як накінуліся на рэжысёра-пастаноўшчыка крытыкі, паглядзеўшы гэтыя спектаклі! Вядома, аргументацыя адна: вінаваты рэжысёр, а не драматургічная першааснова.

Шмат у якіх рэжысёраў, у тым ліку і маладых, адбівае жаданне брацца за пастаноўку нацыянальнай п'есы менавіта вось такі, павярхоўны, не глыбокі, абыякавы падыход нашай крытыкі да аналізу спектакляў па п'есах беларускіх драматургаў. На жаль, крытыка амаль не ўлічвае тое, што рэжысёры з аўтарамі вельмі часта многа і напружана працуюць, і сцэнічны варыянт можа істотна адрозніваццa ад літаратурнай першаасновы. Амаль два гады працаваў, напрыклад, рэжысёр А. Андросік з маладым драматургам Н. Трапіевым. На малой сцэне купалаўцаў нарадзіўся цікавы эксперыментальны спектакль. Але прэса чамусьці маўчала, прынцыповага разбору спектакля так і не адбылося. У аглядзе часопіса «Мастацтва Беларусі» пра гэты спектакль чытаем: «Не зрабіў надвор'я і досыць абаяльны спектакль «Вяртанне»... (№ 1, 1988 г.). І ўсё, ані слова болей. Хіба гэта — аналіз работы рэжысёра, які адкрыў новае драматургічнае імя? Крытык Т. Гаробчанка ў сваім аглядзе, змешчаным у наступным нумары таго ж часопіса, піша пра гэты спектакль, што «тут і чайнік кіпіць на электрычнай пліце, і бульба варыцца...» А потым прыгадвае, што на адным з паказаў вада ў каструлі выкіпела, і бульба пачала падгараць, тхнула паленым... І ўсё, пра спектакль больш нічога, ні слова пра тое, аб чым ён, якія ўзнімае праблемы, як яны суадносяцца з хваляваннямі і трывогамі нашага часу. Хіба таго, што зазначыла Т. Гаробчанка пра спектакль нацыянальнага акадэмічнага тэатра, дастаткова, каб зрабіць выснову: «Магчыма, недасведчанага гледача гэта работа і сапраўды ўражвае...»? За што ж, паважаная Тамара Яўгенаўна, вы так — пра гледача? На тое вы і крытык, каб нешта давесці «недасведчанаму» гледачу. Безумоўна, крытыку спектакль можа не падабацца, але і гледачы, і рэжысёр, і акцёры чакаюць аргументацыі, доказаў, прафесійнага аналізу, а не канстатацыі таго, што «чайнік кіпіць на электрычнай пліце». Цяпер уявіце, што думае і перажывае рэжысёр, чытаючы такое пра сваю працу, якой ён аддаў два гады жыцця. Мяркую, што не хутка А. Андросік возьмецца зноў за п'есу беларускага аўтара.

Не адбылося належнай творчай гаворкі, не адчуў падтрымкі і таленавіты А. Дольнікаў пасля таго, як паставіў некалькі п'ес нацыянальнай драматургіі. У выніку малады рэжысёр меў адны толькі непрыемнасці. А ці падтрымала кіраўніцтва, крытыка і грамадскасць М. Трухана, які асмеліўся паставіць у Брэсце апошнюю п'есу А. Макаёнка «Дыхайце эканомна!», п'есу, якую некалькі гадоў ніхто з рэжысёраў не хацеў ставіць? М. Трухан чуў у свой адрас пераважна толькі крытычныя разносы, спектакль нават не прывезлі для паказу ў Мінск. Я добра ведаю, з якім захапленнем і энергіяй бярэцца заўсёды рэжысёр У. Караткевіч за ўвасабленне беларускай п'есы, і зноў — ніякай падтрымкі ні кіраўніцтва, ні крытыкі. А без іх не будзе і зацікаўленасці, не будзе разумення неабходнасці гэтай справы. Так што хутчэй у нас парушаны «правілы гонару» ў стасунках паміж беларускай крытыкай і кіраўніцтвам культурай, з аднаго боку, і беларускімі рэжысёрамі, з другога.

Вырашэнне праблемы сцэнічнага ўвасаблення беларускай драматургіі магчыма, на маю думку, толькі ў непасрэднай узаемасувязі з павышэннем агульнага прэстыжу нацыянальнага тэатра ў рэспубліцы, і тут далёка не ўсё залежыць ад намаганняў саміх тэатраў. Прэстыж нацыянальнага тэатра — гэта і павелічэнне датацыі, каб не «заядала» камерцыя. Хіба можа быць нармальна наладжаны творчы працэс, калі тыя ж купалаўцы павінны паказаць за год каля 520 спектакляў? Гэта — і актыўная рэкамендацыя лепшых спектакляў для паказу ў іншых рэспубліках і за мяжой, як гэта робіцца, напрыклад, у Грузіі. Гэта — і пастаянная гаворка пра жыццё акадэмічных нацыянальных тэатраў у прэсе, на радыё і тэлебачанні, і маральнае і матэрыяльнае заахвочванне тых, хто працуе над нацыянальнай драматургіяй.

Далёка не ўсё ў тэатры атрымліваецца сёння так, як хацелася б. Але не ўсе свае хваробы тэатр можа вылечыць сам, без староннняй дапамогі. Безумоўна надзённая задача сёння — аднавіць агульнымі намаганнямі парушаную ўзаемасувязь «сцэна — глядач». Аднавіць яе ў першую чаргу павінен сам тэатр, але і не толькі тэатр. Бо ён — неад'емная частка нашай агульнай духоўнай культуры, якую сёння ўжо не стрымліваюць ланцугі старых уяўленняў і рэгламентацый, у якой нарэшце з'явілася надзея на гарантаваную перспектыву развіцця.

Ля кніжнай паліцы

МЕСЦА СУСТРЭЧЫ—КІНЕМАТОГРАФ

Кожны від мастацтва мае патрэбу ў суседстве. Сінтэтычная прырода кіно дазваляе яму арганізоўваць унікальнае суладдзе муз, падначаленых спецыфічным мастацкім законам. Экраннае мастацтва і само здольна апладняць іншыя мастацтвы. Таму даследаванне адной галіны культуры ва ўзаемасувязях з іншымі — заканамерная і, трэба падкрэсліць, важная задача мастацтвазнаўства. Набыткаў тут пакуль мала, у прыватнасці, у нашай рэспубліцы. І кожная спроба вартая ўвагі.

Да такіх спроб належыць кніга, падрыхтаваная супрацоўнікамі аддзела кіно і тэлебачання Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР «Экран і культура» («Навука і тэхніка», 1988 г., на рускай мове). Падзагалоўкам «Беларускае кіно і тэлебачанне ў сістэме мастацкай культуры» аўтары канкрэтызавалі сваю задачу. Фактычна ж беларускі кінематограф і тэлевізійнае кіно разглядаюцца на больш вузкім фоне — ва ўзаемадзеянні з літаратурай і музыкай, дзе-нідзе з тэатрам. Такое абмежаванне можна зразумець, бо сапраўды цяжка даследаваць сістэму ўзаемадзеяння галін, што складаюць паняцце «мастацкая культура».

Аўтары зборніка «Экран і культура» — А. Красінскі, В. Нячай, Г. Ратнікаў, Л. Зайцава, А. Карпілава — вядома, памяталі, што дагэтуль выдавецтва «Навука і тэхніка» выпусціла аналагічную (калектыўнае аўтарства) працу «Сучаснае беларускае кіно» (1985 г.). Многія з'явы і канкрэтныя творы там былі прааналізаваны. У новым выданні хоць і іншы ракурс погляду, але паўтораў у выкарыстанні фактычнага матэрыялу было цяжка пазбегнуць. Тым не менш даследчыкі па магчымасці ўводзілі новыя ці раней недастаткова даследаваныя стужкі, пашыралі часовыя межы размовы — ад 20-х гадоў да 80-х.

Як адбывалася станаўленне новай у рэспубліцы галіны культуры, чым яна садзейнічала сацыялістычнаму будаўніцтву — пра гэта першы раздзел кнігі, ён названы «Станаўленне беларускага кіно і мастацкая культура». Пра многія факты гэтага працэсу гаворыцца не ўпершыню ў даследчых працах, у тым ліку і пра тое, як, на якой літаратурнай аснове ствараліся першыя мастацкія стужкі з маркай «Белдзяржкіно». А. Красінскі і сам неаднойчы пісаў пра пачатковы перыяд і наступныя гады беларускага кінематографа. Зараз ён засяроджвае ўвагу на ўзаемадзеянні кіно з літаратурай і тэатрам, многіх канкрэтных фактарах, што садзейнічалі ажыццяўленню культурнай рэвалюцыі ў нашай рэспубліцы, як і ва ўсёй савецкай краіне. Даследчык нагадвае пра асноўныя мерапрыемствы і планы, якія мелі ці маглі мець грамадскі рэзананс.

З мноства магчымых аспектаў творчых сувязей дзвюх розных сфер культуры кіназнаўца вылучае зварот кінематографістаў да фальклорных і паэтыка-літаратурных матываў і традыцый. Як гэта адбывалася, паказана на прыкладзе стварэння фільмаў «Лясная быль» і сцэнарыя «Сосны шумяць» паводле аповесцей М. Чарота «Свінапас» і А. Вольскага «Двое», а таксама гістарычных і гісторыка - рэвалюцыйных стужак «Кастусь Каліноўскі», «У агні народжанай» і «Атэль «Савой». Хоць яны і не дасягнулі мастацкага ўзроўню такіх знакамітых у 20-ыя гады твораў савецкага кіно, як «Браняносец «Пацёмкін», «Маці» С. Эйзенштэйна і У. Пудоўкіна, або «Арсенал» А. Даўжэнкі, аднак былі адметныя якраз паэтычным ладам апавядання, вобразамі, што ўзніклі на аснове фальклорных матываў.

А. Красінскі ўводзіць у навуковы кантэкст новыя факты і дакументы, што вызначалі перадваеннае кінематаграфічнае жыццё. І робіць гэта на фоне іншых культурных з'яў, па меры магчымасці «ўпісваючы» беларускае кіно ў кантэкст усесаюзнага. «Крытычныя баталіі» адбываліся ў той час вакол кінастудыі «Савецкая Беларусь». Даследчык вельмі лагодны ў адносінах да кінематографа 30-х, далікатна наракае яму за просталінейнасць і схематызм, залішні аптымізм у паказе гісторыі і тагачаснай рэчаіснасці. Наогул з гэтага боку мастацтвазнаўства яшчэ не разглядала нашы культурныя традыцыі, не толькі кінематаграфічныя.

Другі і трэці раздзелы кнігі «Экран і культура» па назве быццам звернуты да розных бакоў узаемаадносін кінематографа з мастацкай рэчаіснасцю, па сутнасці ж у абодвух ідзе гаворка аб экранізацыі твораў беларускай літаратуры. Частка кнігі, названая «Сучасная беларуская літаратура і кіно» (напісана Г. Ратнікавым), мае падзагаловак «параўнаўчы аналіз». З пераліку назваў фільмаў, беглых ацэнак іх паступова абазначаецца формула задумы — паказаць, як, пачынаючы з другой паловы 50-х гадоў, мянялася аблічча савецкага кінематографа (прыходзіла новае пакаленне творцаў), што адбілася і на прынцыпах экранізацыі. Пад гэтую выснову падстройваецца і беларускае кіно. Я кажу «падстройваецца» таму, што, напрыклад, наўрад ці можна ў адзін шэраг (нават па часе выпуску) залічаць такія вядомыя творы рускага кіно, як «Ляцяць жураўлі», «Балада пра салдата», «Лёс чалавека» і беларускія стужкі розных гадоў «Зялёныя агні», «Шчасце трэба берагчы», «Гадзіннік спыніўся апоўначы», «Чырвонае лісце» і «Першыя выпрабаванні»; параўнаўчы аналіз тут немагчымы, бо зусім не стасуюцца і творы, паводле якіх стужкі ўзнікалі, і жанры саміх стужак (дарэчы, «Чырвонае лісце» — не экранізацыя, а пастаноўка па сцэнарыі самастойным). «Прабег» па многіх кінастужках кіназнаўцам спатрэбіўся для высновы, з якой ёсць падставы пагадзіцца: «Творчае саспяванне маладога беларускага кіно набліжала час, калі нацыянальная беларуская літаратура і кінамастацтва ў сваім развіцці апынуцца на параўнаўча блізкіх эстэтычных узроўнях». А гэта — важнейшая перадумова іх узаемадзеяння.

Нямала назіранняў выказана на старонках, адведзеных экранізацыі аповесці В. Быкава «Знак бяды» рэжысёрам М. Пташуком. Размова пачынаецца з паэтыкі першаасновы. У экранным варыянце «Знака бяды» значнасці быкаўскіх вобразаў і дасягаюць персанажы цэнтральныя — Сцепаніда і Пятрок Багацькі, — глыбіннага пераўтварэння літаратурнага твора ў кінематаграфічны ўсё ж не адбылося. Пра такое спасціжэнне твора аднаго віда мастацтва сродкамі другога можна з большай падставай гаварыць, маючы на ўвазе пастаноўку В. Рыбаравым фільмаў «Чужая бацькаўшчына» і «Сведка» паводле прозы В. Адамчыка і В. Казько. Не ўсе высновы і ацэнкі Г. Ратнікава я асабіста падзяляю, адчуваю пэўную грувасткасць яго мовы. Гэта не перашкаджае прызнаць: старонкі, пра якія толькі што ішла гаворка, бадай, найбольш аналітычныя ў навуковай кнізе.

Артыкул Л. Зайцавай названы «Культурная спадчына і сучасны кінематограф». Змест раздзела не такі шыракапланавы. У ім увага сканцэнтравана на экранізацыях твораў У. Караткевіча «Хрыстос прызямліўся ў Гародні», «Дзікае паляванне караля Стаха», «Чорны замак Альшанскі». На шляху да аналізу апошняга быў напамінак аб экранізацыях аповесцей І. С. Тургенева, стужках, што заснаваныя на іншых паэтычных вобразах. Назіранні кіназнаўцы ўвогуле даволі дакладныя, аднак яны губляюцца ў «раскіданай» структуры артыкула. Папрок такі можна скіраваць і ў адрас большасці аўтараў кнігі.

Кожны з раздзелаў самой назвай абвяшчае актуальную і значную праблему. Вось і наступны — «Класічная і народная музыка». Музыказнаўца А. Карпілава не ўдакладняе час стварэння або жанр фільмаў, да якіх звяртаецца. Уражанне такое, што аўтар спяшалася выкласці як мага больш фактаў спрыяльнага ўплыву музыкі на ідэйна-эмацыянальны ўзровень кінакарцін. Тут і даваенная «Канцэрт Бетховена» з удзелам І. Дунаеўскага, і пасляваенная «Гадзіннік спыніўся апоўначы» з музыкай І. Любана, напамінак аб плённасці звароту да твораў класікаў. Праўда, паглыбляючыся ў тканіну фільмаў («Абочына», «Ідзі і глядзі» і інш.), даследчыца выяўляе назіральнасць і прафесіяналізм. Аднак яна так вольна шугае па музыцы экрана, што забываецца на кантэкст усяго выдання.

Працы калектыўнага аўтарства звычайна падпільноўвае небяспека паўтораў. Яны ёсць ва ўсіх раздзелах зборніка. У апошнім гутарка ідзе пра мастацкія і рэтрансляцыйныя магчымасці і функцыі тэлебачання. Кіназнаўца В. Нячай і раней закранала пытанні перарывістасці або працягласці тэлепраграм, уключэння ў іх фільмаў і г. д. Таму, можа, і неабавязкова было тут на іх спыняцца, каб не замаруджваць подступ да сённяшніх працэсаў тэлеэкрана ў адпаведнасці з агульнай тэмай даследавання.

«Напрасткі» да асноўнай мэты мастацтвазнаўца выходзіць, калі пачынае аналізаваць тэлефільмы «Ладдзя роспачы» паводле аповесці У. Караткевіча, «Гусляр» і «На куццю» паводле Я. Купалы. Слушна разважае даследчык пра відэафільмы эксперыментальнай студыі «Эфір» Дзяржтэлерадыё БССР, пераконваючы логікай аргументацый. На іх і грунтуецца вывад аб плённай творчасці, галоўная ідэя якой — арыентацыя на супрацоўніцтва маладых спецыялістаў рознага профілю — кінематаграфістаў, тэлевізіннікаў, пісьменнікаў, студэнтаў тэатральна-мастацкага інстытута.

Няма магчымасці спыніцца на іншых асаблівасцях новага выдання. Яно шмат у чым недасканалае, але патрэбнае, вартае ўвагі тых, хто творыць у галіне культуры. Праца «Экран і культура» дазваляе розным музам сустрэцца і паглядзецца ў кінематаграфічнае люстэрка. І зрабіць невясёлую пакуль выснову: як адчувальна губляе наша мастацкая культура ад таго, што нестае ёй плённага ўзаемадзеяння розных галін. Аўтары кнігі «Экран і культура» мэтанакіравана сцвярджаюць неабходнасць такога суладдзя муз, бо за ім — шляхі да кінематографа адметнага, нацыянальнага.

Ефрасіння БОНДАРАВА.

Віншуем!

Спаўняецца 70 год з дня нараджэння пісьменніка Алеся Бажко. Праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнем добрага здароўя, новых творчых поспехаў.

Супрацоўнікі штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» таксама далучаюцца да гэтага віншавання і зычаць юбіляру ўсяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

«Палескія зоры» ў Іспаніі

Музей народнага ансамбля песні і танца «Палескія зоры» Пінскага будтрэста № 2 папоўніўся новымі арыгінальнымі экспанатамі. Гэта макет старадаўняй крапасной вежы іспанскага горада Тэруэля, сувенірныя керамічныя блюды з гербамі розных іспанскіх гарадоў, маляўнічыя афішы міжнароднага фальклорнага фестывалю, праграмы канцэртаў, фотаздымкі. Усе яны будуць нагадваць калектыву пра незабыўны тыдзень, праведзены ў сонечнай Іспаніі.

Сваімі ўражаннямі дзеліцца старшыня савета ансамбля Леанід КОЛБ:

— Вельмі цяжка ў кароткай гутарцы расказаць пра ўсе падзеі і сустрэчы на іспанскай зямлі. А пачаць хацелася б са сталіцы Францыі. Тут нас сустрэў прадстаўнік аргкамітэта фестывалю і работнік савецкага пасольства. Нам далі магчымасць зрабіць двухгадзінную экскурсію па Парыжы.

Кароткі адпачынак, і вось ужо нас запрашаюць заняць месцы ў камфартабельным аўтобусе, на якім трэба будзе праехаць больш за 600 кіламетраў да іспанскай граніцы.

Непрыкметна праляцелі 7 гадзін. Першы пункт нашага знаходжання — горад Андора. Тут ансамбль павінен быў даць два канцэрты, але затрымалася ў дарозе грэчаская фальклорная група. А паколькі канцэрты былі аб'яўлены загадзя, арганізатары фестывалю папрасілі пайсці насустрач і выступіць яшчэ на дзвюх пляцоўках. Вядома, гэтая просьба была выканана. І ўзнагародай сталі гарачыя апладысменты гледачоў. Мэр Андоры ўручыў ансамблю скарбонку з бронзавай таблічкай, на якой выграваваны словы ўдзячнасці «Палескім зорам» за яркае нацыянальнае мастацтва.

Дарэчы, горад у тыя дні адзначаў 375 гадоў з дня заснавання, — і паўсюль мы бачылі гэтую лічбу. Рамеснікі бойка гандлявалі юбілейнай прадукцыяй. Адзін такі выраб—каляровае керамічнае блюда з гербам Андоры — калектыву паднеслі ў дарунак. На наступны дзень у мясцовай газеце з'явілася заметка пад загалоўкам «Рускія пакарылі іспанцаў». Увогуле, усе 10 канцэртаў прайшлі з нязменным поспехам. Доўжыліся яны па дзве з лішкам гадзіны, таму што большасць нумароў даводзілася выконваць на «біс».

Мы пабывалі ў іспанскіх гарадах Алганішч, Галанда, Алгарыса, Рубелос дэ Мора, Албарас, Галамоха. Кожны з іх нечым цікавы, хоць ёсць і шмат агульнага. У любым гарадку можна ўбачыць замкі, крэпасці, вежы, плошчы са старажытнымі саборамі.

Самае сур'ёзнае выпрабаванне чакала ансамбль у Тэруэле—адміністрацыйным цэнтры правінцыі, дзе адбылася заключная частка фестывалю. Тры дні і тры ночы цягнулася свята. Я не агаварыўся. Канцэрты фальклорных калектываў на сцэне летняга тэатра, які змяшчае 7 тысяч гледачоў, працягваліся да 5 гадзін раніцы.

А напярэдадні было ўрачыстае маляўнічае шэсце дэлегацый па вуліцах горада. Уступаючы на цэнтральную плошчу, кожны калектыў паказваў нейкі нумар, свайго роду візітную картку. У дзень адкрыцця мы выканалі «Лявоніху», а ў дзень закрыцця — «Калінку».

Хвалюючыя мінуты перажылі артысты, калі дыктары аб'явілі пра тое, што на фестываль прыбыў ансамбль «Палескія зоры» з Савецкага Саюза. У гэты час быў узняты сцяг нашай краіны і прагучаў Гімн СССР.

Увесь горад выйшаў на вуліцы. Не цяжка было пераканацца, як у Іспаніі любяць народную творчасць, народную культуру, як паважліва ставяцца да фальклору іншых краін. Нездарма амаль у кожнай правінцыі штогод праходзяць свае міжнародныя фальклорныя фестывалі.

У Тэруэле выступалі самадзейныя артысты з Югаславіі, Польшчы, Грэцыі, Парагвая, Швецыі, Галандыі і Іспаніі. Мы пазнаёміліся з іх нацыянальным мастацтвам не толькі пад час канцэртаў. Адбыліся сяброўскія творчыя сустрэчы з кожнай дэлегацыяй. Гаворка ішла пра народную творчасць, пра тое, як яе развіваць і ўзбагачаць. А яшчэ пра тое, што такія фестывалі памагаюць народам лепш пазнаваць адзін аднаго, а гэта самы правільны шлях да ўзаемаразумення і міру.

Вось і я смела магу сказаць, што далёкая Іспанія стала нам цяпер значна бліжэй. Мы ўбачылі працавітых, таленавітых народ, з высокай культурай.

Афіцыйна на фестывалі месцы не прысуджаліся. Але на развітанне дырэктар фестывалю Рамон Віша сказаў нам, што журы абмяркоўвала кожную паказаную праграму і аднагалосна лічыць наша выступленне лепшым. Гэтыя словы, не схаваю, было радасна пачуць.

Запісаў С. ШАПІРА.

На атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР

Творы заслужанага дзеяча мастацтваў БССР А. Мдзівані — Пятая і Шостая сімфоніі — вылучаны сёлета на атрыманне Дзяржаўнай прэміі рэспублікі. Днямі на рэдакцыйным стале з'явіліся, амаль адначасова, дзве карэспандэнцыі, аўтары якіх — малады крытык В. Чарняк і кандыдат мастацтвазнаўства дацэнт БДК А. Друкт — дзеляцца сваімі ўражаннямі і думкамі пра музыку кампазітара. Абодва допісы, якія ў нечым дапаўняюць адзін аднаго, прапануем увазе чытачоў.

Прыслухацца яшчэ...

У палітры кампазітара багата разнастайных фарбаў, якія даюць яму магчымасць адлюстроўваць свет глыбока і праўдзіва. Вось — музыка А. Мдзівані, якая звярнула на сябе ўвагу яшчэ ў 70-ыя гады, прывабіла сваёй праўдзівасцю і характвом, глыбінёй думкі і гуманістычнай скіраванасцю.

Беларусь, яе культура, беларускі народ з яго гістарычным мінулым і сённяшнім днём, — галоўная тэма творчасці кампазітара. Ці не таму так трывала ўвайшла і харавая, і вакальна-сімфанічная, і інструментальная музыка А. Мдзівані ў рэпертуар розных калектываў рэспублікі?

Важкімі старонкамі ў сучаснай беларускай музыцы сталіся Пятая і Шостая сімфоніі. Пятая сімфонія («Памяць зямлі») — гэта твор, які адкрывае новае ў галіне музыкі для народнага аркестра. У аснове яе — тэма беларускай гісторыі, звязаная з гераічным мінулым і сучаснасцю, культурай і народам, які яе стварае. Вывучэнне архітэктурных помнікаў, лёсу іх стваральнікаў уразіла кампазітара і прывяло да думкі — стварыць своеасаблівы летапіс рэспублікі, якая зрабілася для яго другой радзімай.

«Памяць зямлі» складаецца з пяці паэм, кожная з якіх нібыта адлюстроўвае ў народнаркестравым гучанні памяць гісторыі. «Сафійя» сімвалізуе архітэктурны вобраз Сафійскага сабора ў Полацку; «Мсціслаў» дае абагульнены вобраз старажытнага беларускага горада з яго серабрыстымі купаламі і старымі царкоўнымі фрэскамі; «Вежа» ўзнаўляе карціны бітваў нашых продкаў; «Тур» у алегарычнай форме перадае стойкасць і магутнасць беларускага народа, які здолеў процістаяць ворагу, і разам з тым — прыгажосць старадаўняга Турава. Нарэшце, «Знамен», нaконт якога кампазітар кажа так: «Знамен» — асаблівы знак, якім пазначана наша зямля: не кожны народ мае такія помнікі, такую старажытную і слынную гісторыю, як беларускі. Хацелася ў музыцы перадаць гонар і радасць за нашу зямлю, прыроду і яе характва, жыццё. Я пераканаы, што кожны з нас павінен зрабіць усё, каб у наш час не даць загінуць гэтаму характву. Мае думкі і ўвасобіліся ў музыцы».

Гордае і велічнае гучанне Пятай сімфоніі захапляе характвом і шчырасцю музычнага выказвання, прымушае нас, беларусаў,яшчэ і яшчэ раз да яе прыслухацца, каб, можа, глыбей зразумець тое сапраўдна-спрадвечнае, што захоўваецца ў зямлі нашай.

«Памяць зямлі» звязана з наступнай, Шостай сімфоніяй («Полацкія пісьмёны») гістарычнай тэматыкай, глыбінёй думкі. У аснове зместу — глыбокая гуманістычная ідэя, звязаная з дзейнасцю вялікіх беларускіх асветнікаў Ефрасінні Полацкай, Францыска Скарыны і Сімяона Полацкага. Сімфонія двухчасткавая. У першай частцы — яркія, запамінальныя вобразныя характарыстыкі, у другой (вакальнай) апяваюцца вялікія ідэі, асветніцтва. Музыка сімфоніі глыбока пранікае ў душу сучасніка, кранае нацыянальнай адметнасцю гучання, высакародным зместам і мудрай прыгажосцю, сваім нетаропкім «характарам», што нагадвае выслоўі старажытных філосафаў. Арыгінальная мастацкая задума твора: А. Мдзівані трактуе яго як дзве часткі адной кнігі, і старонкі партытуры прыпадабняюцца да старонак летапісу, што распавядаюць пра мінулае і цяперашні дзень Беларусі. У музыцы гэтай сімфоніі цудоўнае ўсё: тут мы чуем выдатны распеў хору, майстэрскую аркестроўку, адзначаем тэмбравую шматфарбнасць і высокае пачуццё формы, уласцівае аўтару.

Абедзве сімфоніі неаднаразова гучалі ў канцэртах, і поспеху іх спрыяла пераканаўчая трактоўка дырыжора М. Казінца і хормайстра В. Роўды.

Пятая і Шостая сімфоніі А. Мдзівані — новая вяха ў беларускім сімфанізме. Наватарства кампазітара выявілася ў сферы сродкаў музычнай выразнасці — злучэнне народна-аркестравага гучання і акадэмічнага хору. Ясна адчувальны і індывідуальны стыль аўтара, яго пазітыўнае светаўспрыманне, сталасць яго творчых памкненняў. Глыбіня зместу, гуманістычнасць ідэй вызначаюць мастацкую каштоўнасць абедзвюх сімфоній.

Валянціна ЧАРНЯК.

ВОБРАЗ СПАДЧЫНЫ ДУХОЎНАЙ

Разнастайная сучасная беларуская музыка. Яна складаецца з твораў кампазітараў, розных па стылі і манеры выказвання, па светаадчуванні, характары і тэмпераменце, узросце, вопыце і таленце. Але ядро яе, своеасаблівы стрыжань — праца кольіх найбольш адметных і значных аўтараў, без якіх немагчыма ўявіць аблічча сённяшняга музычнага мастацтва рэспублікі. І ў іх ліку — і я пераканаы, з гэтым пагодзяцца ўсе мае калегі-музыканты, — і Андрэй Мдзівані.

Дваццаць гадоў ведаю яго і як чалавека, і як кампазітара. Памятаю сімфанічную паэму «Фрэскі», з якой фактычна пачаўся яго творчы шлях: створаная яшчэ студэнтам Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, яна выклікала немалы рэзананс і нездарма затым была апублікавана ў Ленінградзе і запісана на пласцінку. Потым былі араторыі «Ванька-ўстанька» і «Вольнасць», вакальныя цыклы на вершы Г. Апалінэра (у перакладзе Э. Агняцвет) і К. Случэўскага, шматлікія сімфанічныя опусы (лепшыя з іх —сімфоніі, «Дыялект», «Асіната», «Метамарфозы па Расіні»). Былі дзівосна высакародныя ў сваім характве хоры (каля ста), музычная камедыя «Дзяніс Давыдаў» і, вядома, бліскучыя і эфектныя п'есы для Дзяржаўнага народнага аркестра БССР імя І. Жыновіча, што шмат у чым паспрыялі прафесійнаму росту і абнаўленню гэтага слыннага калектыву.

Кожная прэм'ера А. Мдзівані для мяне—падзея, і я ведаю, што гэтаксама ставяцца да яго музыкі і многія іншыя. І гэта не дзіўна: творы Мдзівані амаль заўжды нясуць у сабе каліўца адкрыцця —гукавога, тэхналагічнага, эстэтычнага. Гэта кампазітар, зусім не схільны плысці па камфартабельным рэчышчы слыхавай інерцыі. Ды і новае дзеля новага—зусім не ягонае крэда: выдумка і вынаходлівасць цалкам падпарадкаваны галоўнаму ў яго мастацтве — сцвярджэнню Прыгажосці і Гармоніі.

Апошнія творы А. Мдзівані —перадусім Пятая і Шостая сімфоніі — пазначаны асаблівай пячаткай адухоўленасці, тым, што мы называем «іскрай боскай» і што асабліва відаць у творах з арганічным і рэдкім сплавам мастацкасці, прафесіяналізму і грамадзянскасці.

Абодва творы паяднаны адной ідэяй: яны звернуты ў мінуўшчыну беларускай культуры і ўтвараюць своеасаблівую гістарычную дылогію ў гуках. Пятая сімфонія «Памяць зямлі», напісаная для хору і аркестра беларускіх народных інструментаў, складаецца з пяці паэм—у іх чаргаванні раскрываюцца мастацкія вобразы архітэктурных помнікаў старажытных гарадоў Беларусі. У аснове зместу Шостай сімфоніі «Полацкія пісьмёны» (для хору і сімфанічнага аркестра) — ідэя Асветніцтва, увасобленая праз вобразы Ефрасінні Полацкай, Францыска Скарыны і Сімяона Полацкага. Пры гэтым мастацкі метад кампазітара далёкі ад традыцыйнага. Мне ўяўляецца, што галоўны герой сімфоній — наш сучаснік, які памятае пра свае карані, ганарыцца імі і таму ўзбагачаны духоўнай мудрасцю папярэдніх пакаленняў.

Увага да нацыянальнай тэмы — адметная рыса музыкі Мдзівані з першых яго твораў. Ды раней яе вырашэнне звязвалася найперш з «фальклорна - этнаграфічнай» трактоўкай — вяршыняй тут былі канцэртныя п'есы для аркестра народных інструментаў. Цяпер жа кампазітар выводзіць гэтую тэму на больш высокі ўзровень філасофска - этычнага абагульнення. Думаецца, Пятую і Шостую сімфоніі можна назваць гісторыка - патрыятычнымі творамі: ідэя гістарычнай памяці непарыўна звязана тут з зацвярджэннем вобраза Радзімы, Бацькаўшчыны, Спадчыны.

Маштабнасць задумы, мастацкая пераканальнасць і арыгінальнасць увасаблення гэтай задумы, на мой погляд, вылучаюць Пятую і Шостую сімфоніі А. Мдзівані ў кантэксце сённяшняга жыцця беларускай музыкі. Цёпла прынятыя слухачамі, гэтыя творы ўспрымаюцца як значныя дасягненні не толькі самога кампазітара, але і ўсёй кампазітарскай арганізацыі рэспублікі. Таму я лічу заканамерным і слушным іх вылучэнне на атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР.

Аляксандр ДРУКТ.

Паэзія

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

З кнігі «Водгулле грому»

Вясна 1945-га

Зарой берлінскіх дрэваў купы
Амыў вайны чацвёрты год.
Прабіў наскрозь рэйхстага купал
Праменнем сонечным усход.

Мы падымаліся з акопаў
На золкім майскім скразняку,
І шматпакутная Еўропа
Байцам працягвала руку.

Над ёю чорны крыж смяротны
Рассеклі мы сваім мячом
І на паверку ўсе паротна
Пайшлі пад светлым кумачом.

Для нас не лік багіні Нікі
Свяціў на вёрстах франтавых:
Стаў гэты майскі дзень вялікім
Для ўсіх — і мёртвых і жывых.

Але не ўсе ўвайшлі з той даты
У старонкі вогненных былін,
Бо многія яшчэ салдаты
У невядомасці былі...

Вясна шугала полем гудна
Стуль, дзе акопны дым ачах,—
Нас абдымалі мнагалюдна
З тугой і радасцю ў вачах.

Зямля адчула разам з намі,
Што надышлі вайне канцы.
Без медалёў і з медалямі
Дамоў вярталіся байцы.

У ціхіх вёснах каля ганкаў
Чуцён быў звонкіх косаў клёп.
А хтосьці ў полі гэтым ранкам
Заворваў плугам мой акоп...

Матчына песня

Як заранку, ўпалую ў расу,
Як дарунак дарагі мне самы,
Тую песню праз жыццё нясу,
Што спявала над калыскай мама:

«Па сцяне ходзіць бай,
Баю, баю, засынай!»

У той песні чуўся птушак спеў
І лагодны коцік не кусаўся,
Звонка бор над Бесяддзю гудзеў,
Пела беларуская зямля ўся.

І калі з матуляй дарагой
Разлучала нас жыццё вайною,—
Тая песня болем і смугой
Прагучала ў цішыні над ёю:

«У агні родны край,
Баю, баю, засынай!»

Пад нагамі ў полымі дарог
У мяне круцілася планета.
Ды нідзе забыць яе не мог,
Мроілася ўсюды песня гэта.

Свой паклон зямны б'ючы вясне,
Роднаму надбесядскаму краю,
Як калісьці пела маці мне,
Сёння ўнукам я сваім спяваю:

«У жыцці бяды не знай,
Баю баю, засынай!»

Пераходзіць слова з роду ў род
І не ўпінне ні ў якія цені.
Заспявае песню мой народ, —
Перад песняй стану на калені.

Стралкоўка

Памяці маршала Г. К. ЖУКАВА

У вёсцы той, далёкае ад мора,
Была зімой занутая рака,
Калі там нарадзіўся хлопчык Жора —
Сынок былога рускага стралка.
Хто ведаць мог,
Што чырванню калінавай
Зазззяюць зоркі на яго грудзях,
Што Маршал наш
Георгій Канстанцінавіч
Нас будзе весці
У самы цяжкі шлях?

Ён пачынаўся не на полі голым,—
Праз неабсяжнасць ратных далячынь
Пралёг той шлях
Ад сопак Халхін-Гола
Аж да сівых Зеелаўскіх вышынь.

На ўсіх франтах былі мы бачыць рады
Яго ў страі брыгад, палкоў і рот.
Нас ад Масквы,
Ад Волгі й Ленінграда
Да Брандэнбургскіх ён давёў варот.

І на парадзе Перамогі знойку
Ён праскакаў на баявым кані...
Але давайце вернемся ў Стралкоўку —
У тую вёску, ў маладыя дні.

Акруга ўся калужская гамоніць:
Юнак не вешаў шапку на кручок,
А, расцягнуўшы дзедаўскі гармонік,
Дзяўчат збіраў у круг на «казачок».

Нярэдка з тым гармонікам бадзёрасць
Пасля баёў прыходзіла ў цішы.
І ён любіў Ясеніна, гаворацъ,
За неабдымнасць песеннай душы...

Ніхто яшчэ не змераў тыя вёрсты,
Што пралеглі праз даль мацерыкоў.
Чаму ж Стралкоўна?
Пэўна, гэта вёска
Таксама войску шмат дала стралкоў?

Само жыццё, нялёгкі лёс вайсковы
Яго ўзнялі над бурнасцю часоў.
І, кажуць, браў ён у паход суровы
Не жэзл,
А жменьку жытніх каласоў.

Яго мы голас чулі ў кожнай зводцы,
Яны ішлі з франтоў па ўсе краі.
Яшчэ якія ў свеце палкаводцы
Вялі за шчасце на зямлі баі?

Кветкі памяці

Даўно агеньчык той пагас,
Што з бацькам нам свяціў над полем.
Нас разлучыў трагічны час,
Працяўшы сэрцы цяжкім болем.

Казалі — бацька ўсім назло
Вёў з «кулакамі» ў вёсцы змовы...
І як мне горасна было
Чуць пра яго такія словы.

Лічылі здраднікам яго,
Нібы ў палон пайшоў салдатам...
І я, не знаючы ўсяго,
Не называў яго больш татам.

Я кветак не насіў яму,—
Не знаю, дзе ён пахаваны,
За што яго вялі ў турму,
Дзе ніці чорныя сатканы...

Шмат год пад нейкім каўпаком
І нада мной згушчаўся морак.
Я ў бой хадзіў палітруком,
А бацька мой — «народа вораг»...

Ды гэта ўсё было манон.
Цяпер вядома мне дакладна,
Што ён не лютаю вайной —
Рукой быў знішчаны ўсеўладнай —

Той, што ў вайну і без вайны
Нявінных тысячы знішчала,
І без ніякае віны
Тады на многіх цень кідала.

Не замяла зіма сляды,
Дзе шмат напісана імёнаў.
Мне б адшукаць хоць праз гады
Адно імя сярод мільёнаў.

І я, абветраны вясной,
Да кургана іду лясного,
Дзе пад высокаю сасной
Ляжаць салдаты. Як іх многа!

П'ючы вясеннюю расу,
Уздыхае родная зямліца.
І кветкі бацьку я нясу,
Каб за нявіннасць пакланіцца.

Няхай нам родны край бацькоў
Шырэй свае расчыніць далі,
І каб да бесядскіх віроў
Буслы здалёку прылятаі.

Каб тое, што было калісь,
Не паўтарылася ніколі.
Прабіўся на галінцы ліст
Як парастак шчаслівай долі.

Не раз нас білі перуны.
А ці маглі мы знаць, адкуль там
Яны былі пасланы культам
З сваёй жа роднай стараны?

Каб праз нягоды ўсе прайсці,
Хапіла духу нам і моцы,
Мы на палях і ў ратнай бойцы
Свой гонар сцвердзілі ў жыцці.

Даволі жыць нам нематой.
Адчуўшы новую пару, я
Вяртаюся на бераг той,
Дзе Бесядзь родная віруе.

Думка гледача

Апладзірую «Полацкаму сшытку»!

Пішу гэтыя нататкі з думкай аб тым, як даследуецца і прапагандуецца наша духоўная спадчына, у прыватнасці, музыка. Прыгадваю такі факт. У Беларускім дзяржаўным тэатральна-мастацкім інстытуце выкладаецца курс «Беларуская культура». Лекцыі па гісторыі музыкі, якія чытае член Саюза кампазітараў БССР, музыказнаўца В. Сізко, звычайна пачынаюцца словамі, накшталт: «В Белоруссии до революции не было профессиональных композиторов и быть не могло. И вся профессиональная музыка начинается после 1917 г., когда в Минск съехались приглашенные со всей страны музыканты...»

А цяпер нагадаю зусім іншы факт. 28 мая Беларускае тэлебачанне паказала новы тэлефільм — «Полацкі сшытак», 1 кастрычніка ён быў паўтораны. Мяркую, кожны, хто хоць трошкі цікавіцца гісторыяй нашай нацыянальнай музыкі, яго не прамінуў. Гэты трыццацімінутны фільм заслугоўвае ўвагі, мне здаецца, нават значнай. Каб пераканаўча і дакладна прагучала ацэнка вартасцей, сацыяльная каштоўнасць работы, неабходна перагарнуць старонкі свайго роду біяграфіі «Полацкага сшытка».

Як, пэўна, ведае чытач, твораў «сшытка» 300 — 350 гадоў. Знойдзены гэтыя ноты гісторыкам літаратуры доктарам філалагічных навук Адамам Мальдзісам (на той час аспірантам АН БССР) у Кракаве ў бібліятэцы Ягелонскага універсітэта ў 1963 годзе. У «сшытка», як бачым, юбілей — чвэрць стагоддзя знаходкі. Польскі музыказнаўца Ежы Галас сцвердзіў, што творы паходзяць з Полаччыны. Факт прынцыпова важны на фоне нашага аўтанігілізму (а ў «цэху» музыказнаўцаў, відаць, найбольшага). Там жа, у Польшчы, неўзабаве была выпушчана пласцінка-гігант з запісамі «сшытка». У канцы 70-ых гадоў А. Мальдзіс азнаёміў з матэрыяламі (ноты, пласцінка) музыкантаў ансамбля «Кантабіле» і кіраўніцтва Беларускай дзяржаўнай філармоніі.

У маі 1980 года ў Мінску ў Канцэртнай зале філармоніі адбылася прэм'ера «Полацкага сшытка». З 69 твораў «сшытка» было выканана 20. Унікальны канцэрт! Унікальны з тае прычыны, што ўпершыню выконвалася беларуская прафесійная музыка XVII стагоддзя, а, можа, сказаць дакладней — упершыню выконвалася беларуская прафесійная музыка дарэвалюцыйнага часу. Дарэчы, сціплыя нататкі аўтара гэтых радкоў (слухача-немузыканта), змешчаныя тады ў «ЛіМе» і ў «Голасе Радзімы», былі, здаецца, ці не адзінай (?) спробай занатаваць і пракаменціраваць гэтую падзею ў друку. А заадно і выказаць такія пажаданні: «Багаты матэрыял «Полацкага сшытка» будзе, трэба спадзявацца, асэнсаваны беларускімі музыказнаўцамі, але ўжо сёння ён можа быць выкарыстаны і нашымі кампазітарамі, і балетмайстрамі, і вакалістамі. Хацелася б, каб гэтымі творамі зацікавіліся тэлебачанне і радыё, зрабілі іх даступнымі шырокай аўдыторыі... Пажаданне пазнаёміць слухача (з часам зрабіць і грамзапісы) з усімі творамі «Полацкага сшытка».

Мінула 8 гадоў. Як паставілася-паклапацілася пра гэты, без перабольшання можна сказаць, падарунак лёсу, унікальны для нас матэрыял музычная грамадскасць?

«Харошкі» на музыку са «сшытка» паставілі харэаграфічную кампазіцыю; філарманічная рок-група «Сузор'е» выканала нумар у адпаведнай аранжыроўцы; «Кантабіле» трымае «сшытак» у сваім рэпертуары, актыўна прапагандуе, зрабіла нямала запісаў на радыё. І гэтая фанаграма выкарыстоўваецца ў тэлерадыёперадачах, у музычным афармленні масавых святаў, іншых мерапрыемстваў. На жаль, не выпушчана пласцінка.

Ну, а што зрабілі тэарэтыкі? Музыказнаўцы з'яўленне «сшытка» быццам не заўважылі, як, дарэчы, не заўважылі з'яўленне тэлефільма. (Мяркую па адсутнасці публікацый у масавым друку). Дарэчы, ці не з-за адсутнасці належнай прапаганды па-ранейшаму не заўважаецца выканаўцамі беларуская кантавая культура XVI—XVII стагоддзяў (выкананне паасобных твораў не мяняе агульнай карціны)?

Яшчэ 8 гадоў назад Адам Мальдзіс пад час нашай гутаркі заўважыў: «У віленскай універсітэцкай бібліятэцы захоўваецца неразабраны фонд літаратуры — спеўнікі і іншыя выданні, звезеныя сюды з касцёлаў Беларусі пасля паўстання 1863 года. Нават павярхоўнае фрагментарнае знаёмства з гэтай літаратурай дае падставу чакаць унікальных знаходак — арыгінальных твораў XVIII—XIX стст. І, верагодна, больш аддаленых часоў». На жаль, нашымі музыказнаўцамі недаравальна запаволена або зусім не даследуецца і не прапагандуецца музычная культура дакастрычніцкай Беларусі і творчасць відных кампазітараў XIX — пачатку XX ст., жыццё і творчасць якіх былі звязаны з Беларуссю, з культурай краю. Гэта Міхал Клеафас Агінскі, Станіслаў Манюшка, Антон Абрамовіч, Мячыслаў Карловіч, Канстанцін Галкоўскі, Людамір Рагоўскі і іншыя.

Скажу і пра такія аспекты прапаганды музычнай культуры. Дзіўна, чаму, напрыклад, у лекцыях не прыгадваюцца цікавыя звесткі пра беларускія карані такіх карыфеяў музыкі XX стагоддзя, як Ігар Стравінскі, продкі якога жылі на Беларусі, і ў Мінску ў тым ліку, ці Дзмітрый Шастаковіч, чые продкі паходзілі з Вілейшчыны? Хіба не дзіўна, што, чытаючы лекцыю па гісторыі арганнай музыкі, беларускі лектар а ні словам не ўспамінае пра арганную культуру на Беларусі, у тым ліку і арганную школу, якая існавала ў Мінску ў XIX ст.? Хіба не дзіўна, што ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР не было нават спробы паставіць оперу на блізкую для нас гістарычную тэму — «Рагнеду» вядомага рускага кампазітара А. Сярова? А ці не варта лічыць творчым абавязкам трупы захаванне ў рэпертуары твораў нашага земляка Станіслава Манюшкі?..

Думкі гэтыя выказваў у друку і раней. Вынікаў — нуль. Незразумелая, здзіўляючая сваёй паталогіяй апатыя. У большасці лектараў-музыказнаўцаў, дзеячаў музычнага тэатра «не спрацоўвае» тут нават пачуццё элементарнай кан'юнктуры.

Вось і ўспрымаеш на такім фоне фільм-канцэрт «Полацкі сшытак» як з'яву незвычайную.

Аўтарам можна паапладзіраваць яшчэ да прагляду фільма. Тым больш, што шлях іх быў не просты. Сцэнарый фільма павандраваў па рэдактарскіх сталах больш за чатыры (!) гады, калі нарэшце «ўсплыў» на «Тэлефільме». Але вытворчасць фільма-канцэрта мае свой рэгламент (час, фінансы). Словам, задуманая складаная вобразная тканіна фільма мела быць «выткана» ў тыя ж тэрміны, што і, напрыклад, фільм-канцэрт «Спявае Яраслаў Еўдакімаў». І, каб зрабіць нешта вартае, аўтарскі калектыў вымушаны быў працаваць у экстрэмальных умовах. Знаёмая сітуацыя. Не ўпершыню той, хто робіць актуальную справу на ніве нацыянальнай культуры, апынаецца на цярністым шляху. Хто яны, гэтыя абвяржыцелі тутэйшага музычнага застою? Аўтар сцэнарыя музыказнаўца Людміла Макаранка і рэжысёр Людас Гедравічус — на іх лёг асноўны цяжар новай працы.

У фільм уключаны шэсць вакальных твораў на тэксты XVII стагоддзя, танцавальная, бытавая музыка. Скарыстаны фанаграмы ансамбля «Кантабіле»; вакальныя партыі гучаць у выкананні Валянціны Пархоменкі і Віктара Скорабагатава. Аўтары прапануюць досыць простую кампазіцыю: Яна (С. Гурэвіч) і Ён (А. Шыцікаў), нашы сучаснікі, расказваюць нам пра каханне дваіх (ролі якіх яны выконваюць) у далёкім XVII стагоддзі. Заадно паведамляюць гісторыю «Полацкага сшытка». Вобразны лад фільма дае магчымасць гледачу пафантазіраваць на тэму «Беларусь у XVII стагоддзі»: тут і музыка, спевы, і гістарычныя краявіды, і помнікі архітэктуры Полацка, Нясвіжа, Міра, Міхалішак... Баль у палацы і скокі ў карчме, характэрныя прадметы матэрыяльнай культуры, касцюм, творы выяўленчага мастацтва (напрыклад, вельмі ўдала выкарыстана галерэя партрэтнага жывапісу). Музыка, сатканая з народных інтанацый, дае падставы для такой шырокай панарамы. Разам з тым музыка тут, мне здаецца, жывіць галоўнае імкненне аўтараў фільма — паказаць Беларусь не аднаколерную, звыкла «шэрую», і, вядома, «лапатную». А маляўнічую, размаітую. І гэта ўвогуле ўдалося, нягледзячы на тое, што касцюм, мэбля, іншыя аксесуары былі, зразумела, «у падборы», а не ствараліся спецыяльна для фільма як цэласны мастацкі вобраз.

Словам, атрымалася яскрава і тыпалагічна новая для нашай культуры работа. На ўласным матэрыяле. Так, для многіх народаў Еўропы, бліжніх і дальніх, гэта, як кажуць, пройдзены этап. У нас жа за гэта трэба было пазмагацца. Ажно чатыры гады, падкрэслю яшчэ раз.

Мне давялося пагутарыць са сцэнарыстам і рэжысёрам «Полацкага сшытка». І склалася ўражанне, што гэта прафесіяналы з усведамленнем сваёй звышзадачы, што яны з вялікім задавальненнем працавалі б працаваць над задуманым трыпціхам фільмаў-канцэртаў («сшытак» — першая яго частка). Падумалася, што хапіла б матэрыялу і на серыю фільмаў пра гісторыю беларускай музыкі. Вось толькі каб мела падтрымку гэтая высакародная задума.

Дык няўжо прапаганда нашай старадаўняй музычнай культуры не датычыцца членаў Саюза кампазітараў БССР, Музычнага таварыства рэспублікі? Цікава, што мяркуюць яны пра фільм «Полацкі сшытак», пра яго цяжкі шлях на экран, пра пытанні, пастаўленыя ў гэтых нататках... Можа, і цяпер не ўсе расстануцца з думкай, што «в Белоруссии не было профессиональной музыки и быть не могло»?

Генадзь СОКАЛАЎ-КУБАЙ,
мастак.

Старонкі ўспамінаў

Яўген ЧАМАДУРАЎ

УГЛЯДАЮСЯ Ў ЖЫЦЦЁ...

Чалавек надзвычай адметны, натура дапытлівая і няўрымслівая, лёс рэдкі, багаты. Завуць яго Яўген Рыгоравіч Чамадураў. Адзін са старэйшых сцэнографаў, народны мастак Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР.

Яўгену Рыгоравічу ўжо 74 гады — сталы век. На яго «біяграфічнай карце» Сібір, Паволжа, Ленінград, Таджыкістан, Масква; шматлікія дарогі замежных вандровак, і, вядома, Беларусь, з якой у Я. Чамадурава звязана праца галоўным мастаком Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР, выкладанне ў тэатральна-мастацкім інстытуце...

Мне давялося нядаўна пазнаёміцца з нататкамі тэатральнага мастака — будучай кнігай успамінаў, над якой ён сёння працуе. Чытаючы, быццам трымала ў руках своеасаблівае люстэрка нашай гісторыі і назіральнай мастакоўскай памяці. А ў памяці Я. Чамадурава і ўласная радаслоўная, глыбокімі каранямі звязаная з імёнамі дзекабрыстаў, і вятры грамадзянскай вайны, і складанасці ідэйна-творчай *атмасферы Ленінградскай* акадэміі мастацтваў, дзе вучыўся; і сустрэчы: з Астравумавай-Лебедзевай, Лансэрэ, Ахлопкавым, Назымам Хікметам, Эрэнбургам; з Будзённым; са Сталіным... Многа напісана. І праца над рукапісам у разгары: столькі трэба расказаць яшчэ пра Беларусь!

Выбраўшы невялічкія фрагменты з ужо закончаных раздзелаў будучай кнігі Я. Чамадурава, я пераклала іх для нашых чытачоў.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Напэўна, кожны мастак аднойчы нечакана для сябе засяроджваецца на думцы: вось і надышоў час азірнуцца назад, угледзецца ў пройдзенае жыццё. Разабрацца ў старонках мінулага. Успомніць, якія падзеі, сустрэчы, акалічнасці вызначылі і выхавалі твае густы, ідэалы, творчую эстэтыку і погляды.

...Калі пачынаць гэты расказ, як патрабуе пэўная мемуарная традыцыя, з паходжання майго прозвішча, дык трэба заўважыць, што яго расшыфроўка некалі каштавала мне нямала часу.

У слоўніку Даля, у артыкуле пра ўжо мёртвыя рускія гаворкі, знайшоў слова «чемодур» — на старажытнай паўночнай, вяцкай гаворцы гэта значыць «самавар»... Таямніча-незразумелыя мне Чамадуравы аказаліся, па-старажытнаму, празаічнымі Самаваравымі! Аднак слова «чемодур» знікла з жывога моўнага ўжытку ў XVI стагоддзі. І гэта давала падставу меркаваць, што пасля XVI стагоддзя мае продкі прысвоіць сабе аднакарэннае прозвішча не маглі. Высветліў: прозвішча Чамадуравых упершыню ўпамінаецца ў рускіх летапісах і дакументах як прозвішча шэрагу служылых людзей у Казані, запісы ж тыя звязаны з узяццем і далучэннем горада Казані да Расіі Іванам Грозным.

●

Бацька маёй маці, Аляксандр Фёдаравіч Фон-Гелер, быў з абруселага, хрышчанага ў праваслаўе, нямецка-саксонскага сямейства. Ягоныя продкі яшчэ ў канцы XVIII стагоддзя пераехалі на службу ў Расію. Маці расказвала, што Аляксандр Фёдаравіч у 60-х гадах мінулага стагоддзя заканчваў старадаўні Лейпцыгскі універсітэт. Светапогляд, ідэалы, перакананні майго дзядулі фарміраваліся ў вірлівым студэнцкім асяроддзі, дзе папулярнымі былі ідэі Французскай рэвалюцыі 1848 года і тагачаснага паўстання ў Саксоніі. Завяршыўшы адукацыю, ён вярнуўся ў Расію горным інжынерам, пачаў працаваць на вугальных шахтах. Неўзабаве ажаніўся з Наталляй Міхайлаўнай Раеўскай — яна мела знакамітых у рускай гісторыі сваякоў, ды не мела сродкаў для жыцця: была беспасажніца. Здаецца, не дажыўшы і да трыццаці гадоў, Наталля Міхайлаўна памерла, пакінуўшы на мужа чатырох дзяцей. Аляксандр Фёдаравіч вырашыў неўзабаве змяніць занятак, прысвяціўшы жыццё геалагічнай палявой разведцы па золаце.

Воляю лёсу дзеці вымушаны былі пераадолець цяжкую дарогу ў Сібір — паўтарыць той шлях, што ў 1827 годзе выпаў на долю іхняй траюраднай бабулі Марыі Мікалаеўны Раеўскай, якую бацька выдаў замуж за дзекабрыста Валконскага. Гэта яе апеў Някрасаў у паэме «Рускія жанчыны».

●

Мой дзед Аляксандр Фёдаравіч у канцы мінулага стагоддзя стаў даволі вядомым у Сібіры геолагам. Па сутнасці, усё жыццё аддаў ён Сібіры і палявым геалагічным пошукам у Забайкаллі, на Далёкім Усходзе, у глыбінных раёнах Манголіі, нават у Тыбеце. Хлапчуком, употай ад дарослых, бегаў я на гару нашага старога дома: там, сярод рознай непатрэбнай старызны, маці і цётка дбайна захоўвалі дзедаўскія экспедыцыйныя архівы. У духатлівым паўзмроку я гадзінамі, з хваляваннем і цікаўнасцю, корпаўся ў экспедыцыйных дзённіках, чытаў дзедавы запісы, перабіраў маршрутныя карты і фатаграфіі. Я добра ўяўляў сабе суровае жыццё дзеда і ягоных спадарожнікаў...

Апроч геолагаразведкі, Аляксандр Фёдаравіч шмат займаўся складаннем навуковай геалагічнай калекцыі Забайкалля. Яго вялікая асабістая геалагічная калекцыя пазней перайшла ў музей Чыты.

Дзед быў шмат у чым арыгінальны чалавек. Ён быў перакананы атэіст — што па тым часе *лічылася* рэдкасцю. Яго вылучала страсная непрыязнасць і нецярпімасць да золата ў сямейным побыце, дзед быў перакананы, што гэты метал нясе людзям адно толькі няшчасці. У сям'і катэгарычна былі забаронены ўсе віды залатых вырабаў. Калі падгадаваліся дзяўчынкі і ім захацелася мець хаця б самыя маленькія завушнічкі, у доме праз гэта ўзнік вялікі скандал. (Але ў самога Аляксандра Фёдаравіча ў кабінеце, у шкляных вітрынах і ў прабірках, захоўваліся шматлікія дробныя самародкі і пробы рассыпнога і руднага золата).

Забарона золата і непрыязнасць да яго так глыбока перадаліся дзедавым дзецям, што нават мы, ужо ягоныя ўнукі, без усялякага прымусу над сабой, захоўваем у сваіх сем'ях гэты звычай. Ні ў мяне, ні ў сем'ях маіх кузенаў залатых вырабаў няма. Ні ў кога з нас няма і заручальных залатых пярсцёнкаў. Асабіста ў мяне *маці выхавала пачуццё пагарды* і іроніі да золата, і мяне гэтае пачуццё ніколі не засмучала.

Аляксандр Фёдаравіч выхоўваў сваіх дзяцей у суровым спартанскім духу. У доме дзеда былі гімнастычныя трапецыі і кольцы, у адным з пакояў, як расказвала мне маці, была прылада накшталт сучаснай гімнастычнай шведскай сценкі. Усе дзеці — *і хлопчыкі і дзяўчынкі* — павінны былі па некалькі разоў на дзень выконваць цыклы спецыяльных практыкаванняў. Улетку маці з сястрой, зусім дзеці, траплялі нярэдка ў досыць суровыя ўмовы экспедыцый. Дзяўчынкі хадзілі ў штанах — на той час гэта было непрыстойным нонсенсам. Яны былі абавязаны добра трымацца на кані. Умелі прыстойна страляць з вінчэсцера па знянацку падкінутым уверх кавалку драўніны або казацкай шапцы.

Пазней, калі маці была ўжо студэнткай Кіеўскай вышэйшай жаночай медыцынскай школы павівальнага мастацтва, яна часта здзіўляла наведвальнікаў ціра сваімі ўдалымі стрэламі па рухавых мішэнях...

Студэнткай яна штогод двойчы вандравала з Кіева і Пецярбурга ў Забайкалле, каб спаткацца *з раднёй і сябрамі, але* ў чамаданах і саквояжах элегантнай падарожніцы ехалі законспіраваная рэвалюцыйная *літаратура, сакрэтныя лісты, за*бароненая «Искра». Усё гэта прызначалася забайкальскім ссыльным рэвалюцыянерам, сярод якіх былі і яе колішнія хатнія настаўнікі.

Пасля рэвалюцыі маці ніколі не бравіравала сваім небяспечным мінулым «сувязной». Ніколі гэтага не афішыравала, не шукала шляхоў да публічнага прызнання сваіх заслуг.

●

Імперыялістычная вайна, рэвалюцыя і грамадзянская вайна заспелі нашу сям'ю на станцыі Шуміха, што на паўдарозе паміж гарадамі Чэлябінскам і Курганам. Вакол нашай станцыі на сотні і тысячы кіламетраў слаўся бясконца плоскі краявід Заходне-Сібірскай нізіны. Гэта быў стэп, дзе сям-там бялелі аднастайныя бярозавыя калкі і паблісквалі падобныя адно да аднаго азёры — з нізкімі берагамі, парослымі чароўным стромкім чаротам. Быў час, калі шуміхінцы ў тых азёрах лавілі багата карасёў ды шчупакоў. У суровыя, галодныя гады грамадзянскай вайны тыя ж шуміхінцы ў тых жа азёрах, звёўшы ўсю рыбу, нарыхтоўвалі прыдонны глей. Ён быў «расліннага паходжання», лічыўся пажыўным. Змешвалі яго з дробна пасечанай травою-лебядой і пяклі выратавальныя, але агіднага смаку ляпёшкі. Ратавалі ад галоднай смерці сваіх дзяцей і сябе. Я дасюль памятаю смак тых ляпёшак, што маці пякла на рыбным тлушчы, які цудам захаваўся ў яе доктарскай аптэчцы.

●

Бацька, працуючы начальнікам станцыі, атрымаў казённую кватэру, невялікую, дрэнна прыдатную для сямейнага жыцця. Таму, сабраўшы сякія-такія сродкі, бацькі купілі невялікі, даволі стары драўляны дамок. Ён быў цераз дарогу ад галоўнага вакзальнага будынка — вельмі зручна для бацькі. Ды жыццё ў пасёлку ў тыя бурныя гады складвалася так, што маім бацькам і не давялося асвойваць традыцыі шуміхінскага ўкладу.

Чуткі пра рэвалюцыйныя падзеі ў краіне даходзілі да нашай Шуміхі ў складана-заблытанай інтэрпрэтацыі. Толькі абвестку пра адрачэнне Мікалая II сустрэлі ў нашай сям'і з разуменнем, наколькі значная і станоўчая падзея адбылася: бацька быў прыхільнік дэмакратыі, шмат чытаў пра ідэі французскай рэвалюцыі, маці выхоўвалася пад спадчынным уплывам дзекабрысцкіх ідэй.

Зрэшты, напэўна, для ўсіх шуміхінскіх абывацеляў было надзвычай складанай задачай — ва ўмовах ізаляванасці ад свету, без свежых газет — разабрацца ў моры самых супярэчлівых чутак.

Першай рэальнай нягодай для разгубленых і ашаломленых шуміхінцаў было з'яўленне на станцыі эшалонаў з белачэхамі. Многіх людзей белачэхі пасадзілі пад замок, сёй-той з прыходам салдат іншаземнай арміі бясследна знік. Па начах часта ўсчыналіся вобыскі і аблавы. Шукалі зброю, але... забіралі, у асноўным, жыццёвыя каштоўнасці: гадзіннікі, срэбныя партсігары, срэбныя лыжкі, сервізы, харч. Рабілі гэта чужынцы груба, бесцырымонна, абразліва. Глухой ноччу знячэўку чуўся грукат прыкладаў у брамку і ў замкнёныя аканіцы. Бацька няспешна ўставаў, запальваў ліхтар, ішоў адчыняць. На падворак і ў дом урывалася каманда вайскоўцаў. У пакоях усё ляцела долу. Нас, сонных, напалоханых і зарумзаных дзяцей, зганялі з ложкаў — матрасы, падушкі таксама разляталіся па пакоі. З камодных шуфлядаў перагледжаная бялізна валілася ў кучу на падлогу. У гэты ж час іншыя салдаты рыскалі сярод старых рэчаў у сараі, на прызбе...

Зброі ў нас не было, і бацькі заставаліся заўсёды адносна спакойныя. А вось срэбныя лыжкі, цукарніца і кафейнік з малочнікам былі, і маці пільна зберагала гэта як памяць пра Аляксандра Фёдаравіча і пра сваю маладосць. І гэтыя «сувеніры» яна заўсёды, пакуль бацька ішоў адчыняць веснічкі, паспявала выцягнуць з буфета і кінуць у вялікую дзяжу з усялякімі адыходамі ад кухарства, што стаяла ля печы...

Наша маленькая станцыя столькі разоў, пад абавязковы акампанемент кулямётаў і вінтовак, пераходзіла з рук у рукі! То белыя ўварвуцца на бронецягніку, пастраляюць людзей, што трапяць на вочы, і гэтаксама нечакана знікнуць. То ўначы з лесу па хлеб і медыкаменты вылецяць на конях шалыя банды нейкіх «зялёных». То пройдуць, не спыняючыся, чырвоныя ўральскія казакі, то з'явяцца белачэхі, то зноўку доўга няма нікога, і на станцыі пануе поўнае безуладдзе, сы*ходзіць доўгачаканая цішыня*, і вецер ганяе па апусцелым пероне шматкі нечых строгіх распараджэнняў ці загадаў. Ды *нават у такую часіну безулад*дзя па начах у раёне станцыі чуліся стрэлы, выбухі гранат, свісткі нейкіх цягнікоў: невядомы «хтосьці» праводзіў разведку ці то на манеўровым цягніку, ці то на дрызіне.

Аднойчы знячэўку зноў з'явіліся на станцыі белачэхі. Іхнія эшалоны ішлі цяпер у зваротным, усходнім кірунку. Гэта былі зусім непазнавальныя ваякі: неахайныя, расхрыстаныя, грубыя, ашалелыя ад няўдач і страт. «Еўрапейскага лоску» як не было, з падазронымі людзьмі распраўляліся жорстка, на месцы, пры белым святле. Мы, хлапчукі, часта, загуляўшыся, у самых недарэчных месцах і ў самы нечаканы момант знаходзілі немаведама кім і завошчаных забітых.

У мяне ў памяці не захавала-

Часопісы ў кастрычніку

«БЯРОЗКА»

Апублікаваны вершы Я. Купалы, М. *Маляўкі*, а таксама юных паэтаў А. Данільчык, Г. Кутаса, Т. Бурмаковай. Проза прадстаўлена заканчэннем фантастычна-прыгодніцкай аповесці М. Зарэмбы «Сакрэт тэлепата», старонкамі з новага твора Л. Левановіча «Паводка сярод зімы», «Заечым эцюдам» С. Кавалёва.

100-гадоваму юбілею Я. Драздовіча прысвечаны ўспаміны Ф. Рамашкі «Белыя вяргіні». Пададзены і выказванні пра значэнне творчасці Я. Драздовіча, што належаць П. Сергіевічу, Г. Цітовічу, У. Караткевічу і А. Марачкіну, рэпрадукцыі твораў мастака. Расказвае часопіс і пра знакамітага дацкага графіка-карыкатурыста Х. Бідструпа, *прапануе некалькі яго мік*раапавяданняў у малюнках.

Пад рубрыкаю «Хіт-парад» — артыкул В. Сямашкі «Цярністая дарога «Мроі», надрукаваны плакат-постэр гэтага калектыву.

«Мы — за самастойнасць!» — выступленне члена ЦК ЛКСМ Беларусі, дзесяцікласніцы з Кіраўскай сярэдняй школы, што на Нараўляншчыне, Т. РаньКо. Г. Чыгір у матэрыяле «Пра што спрачаліся важатыя?» гаворыць пра тое, што хвалявала камісараў чырванагальштучных на II Рэспубліканскім злёце піянерскіх важатых, а Г. Платонаў у нататках «Хто яны, рокеры?» дзеліцца ўражаннямі пра знаёмства з аматарамі «матаверхавой язды».

У рубрыцы «Мода-88» мастак-мадэльер Беларускага цэнтра моды Ю. Рудзіна прапануе выкрайкі і парады дзяўчынкам — як пашыць куртку на восень. Друкуюцца расказы аб прыродзе, займальныя доследы, а таксама чайнворды, смя*шынкі і іншыя* матэрыялы.

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ»

Па традыцыі кастрычніцкі нумар прысвячаецца творчасці маладых. Адкрываецца ён артыкулам М. Падгайнага «Перабудове — *талент маладых*».

А. Герасімаў у матэрыяле «Ці не стане «Вобраз» правобразам?» расказвае пра работу клуба творчай моладзі Мінска. Вынікі VII Рэспубліканскай маладзёжнай мастацкай выстаўкі разглядаюць Т. Гаранская («Сацыяльнасць, фарматворчасць, самавыяўленне»), Ф. Гараднічук («Дык што ж новага?»), А. Тарановіч («Узята вышыня. А далей?»), М. Агафонаў («Стара-новае мысленне і паўдэмакратыя?»), Я. Шунейка («На памылках вучымся»).

Пра персанальную выстаўку твораў Л. Шчамялёвай разважае Л. Ніціфарава («Годнасць і чысціня»).

Аддзел музыкі прадстаўлены інтэрв'ю з В. Раінчыкам «Камерцыя — справа сур'ёзная», творчым партрэтам І. Мацюхова, расказам пра рэспубліканскі конкурс вакалістаў імя Л. П. Александроўскай.

Праблемам падрыхтоўкі і замацавання творчых кадраў у беларускім кіно прысвечаны артыкул А. Красінскага «Пра гісторыю, галоснасць і разбітае карыта...». А. Сільвановіч («Гуляем у нефармалаў») і Г. Ратнікаў («У пошуках самога сябе») рэцэнзуюць стужку «Мяне завуць Арлекіна».

Аддзел тэатра прапануе рэцэнзіі Т. Глушчанкі, А. Манцветава, В. Арэшкі, В. Шумава, Н. Касцёрава і У. Мальцаў гутараць пра творчыя аспекты дзейнасці вядучых тэатраў рэспублікі. А. Стрыкуноў разважае пра сённяшні і заўтрашні дзень тэатральнага мастацтва.

У артыкуле «Пра што марыць мастак па касцюму?» Л. Маленка знаёміць з маладымі мастакамі Беларускага цэнтра мод.

Народнае і самадзейнае мастацтва разглядаецца ў матэрыялах В. Селівончык «Беларускія паясы», А. Ціхановіч «На золаку». Г. Сачанкі «Гарадская кадрыля і вясковы брэйк-данс».

Друкуюцца водгукі на творчасць фотамайстра В. Ганчарэнкі.

Змешчаны старонкі календара і хроніка мастацкага жыцця.

ся, якім чынам на станцыі зноў змянілася ўлада і пачалі гаспадарыць *раззлаваныя сваімі няўдачамі* калчакаўцы. Нашу сям'ю яны выселілі ў лазню, а ў доме з'явіліся пастаяльцы — афіцэры: ім было зручна, хата чыстая, станцыя цераз дарогу... Маці пускалі на кухню, за што яна была абавязаная пячы на ўсіх хлеб і гатаваць абед. У нашай пуні пасялілася кампанія ўральскіх казакаў: побач, пад навесам, стаялі іхнія коні; ля пуні, абапертыя на дах, месціліся даўжэзныя казацкія пікі з павостранымі канцамі. На падворку і ў доме стала раптам цесна, людна, шумна. Усё зрабілася, як чужое, не наскае.

Казакі былі зухаватыя вясёлыя мужыкі ў чорных футраных шапках, з даволі ладнымі барадамі. Яны шмат спявалі, шмат рэзаліся ў карты, забаўлялі мяне, паказваючы, як чысцілі, «сярэдзіну» карабінаў. Яны вельмі паважліва ставіліся да маці, называлі яе, як усе шуміхінцы, «духтаршай», дапамагалі па гаспадарцы: seклі дровы, насілі ваду з калодзежа, палілі печ, абіралі бульбу. Ды, нягледзячы на гэтую дапамогу, маці было цяжка забяспечваць харчам афіцэраў, што пасяліліся ў доме. Туды нас, дарэчы, не пускалі. Там заўжды было шумна, там безупынку пілі, а да ўсіх навакольных ставіліся насцярожліва і груба.

Жыць нашай сям'і было цяжка і галадна. Бацька жалавання ніякага не атрымліваў: адміністрацыйнай улады на чыгунцы не было, станцыйны персанал разбегся, хто куды. Маму часта выклікалі да парадзіх у далёкія вёскі — адсюль і браўся, па сутнасці, адзіны сродак на жыццё. Час быў смутны, трывожны. На лясных шляхах шасталі ваўкаватыя ўзброеныя людзі, якія без прычыны давалі волю сваёй зброі. Бывала, у глухую марозную ноч раптам пастукае нехта пугаю ў аканіцу: «Духтарша! Аднак уставай, бяда, баба радзіць сабралася, ды не можа, прасіла цябе прывезці... Богам прашу, паедзем!..» І маці, не вагаючыся, брала свой «духтарскі» саквояж, цалавала нас, сонных і напалоханых, і ў пяцідзесяціградусны сібірскі мароз выпраўлялася на сялянскім вазку за сотню вёрст. Дзіўна, што гэткія самаахвярныя паездкі маці ў глухамань, нягледзячы на рызыкоўныя сустрэчы і падарожныя нечаканасці, абыходзіліся без трагічных здарэнняў. Вярталася яна дамоў з такіх экспедыцый заўсёды з харчам. Прывозіла хлеб, сала, марожанае мяса або марожанае малако ў кругах. Таежныя мужыкі шчодра дзякавалі выратавальніцы — натуральным харчам.

●

Вопытным вокам шуміхінскія абывацелі заўважылі: калчакаўцы пачалі нервавацца, значыць хутка — адступленне. Адзін з нашых кватарантаў-афіцэраў пачаў загаворваць з мамай пра тое, што нашаму сямейству трэба наладзіць зборы ў дарогу разам з калчакаўцамі, якія наважыліся ўцякаць. Бацькоў пачалі пужаць расказамі пра тое, што робіцца ў раёнах, ужо занятых часцямі Чырвонай Арміі. Расказвалі пра здзекі, гвалтоўніцтва... Тады пад уплывам жудасных чутак многія шуміхінскія абывацелі пачалі збірацца ў дарогу. Нашым бацькам афіцэры даводзілі, што калі мы адмовімся сесці ў калчакаўскі эшалон, гэта будзе ацэнена як здрада радзіме і судзіць нас будуць адпаведна законам ваеннага часу. Такія пагрозы абуралі бацькоў, бо дзікім чуткам яны не верылі, маці казала, што калчакаўцы распускаюць пра Чырвоную Армію пачварныя плёткі, успамінала сяброў сваёй сям'і ў Забайкаллі — ссыльных рэвалюцыянераў, людзей пераважна добра адукаваных, і верыла, што іхнія высокія прынцыпы і гуманныя ідэі павінны быць кіруючымі ў асяроддзі чырвонаармейцаў. Бацькі не збіраліся пакідаць Шуміху. Ды і казакі падтрымлівалі настрой маці, запэўнівалі яе, што крывавыя афіцэрскія байкі — няпраўда, што нашай сям'і не трэба баяцца Чырвонай Арміі, што і самі яны, казакі, *пры першым жа выпадку* будуць пераходзіць на бок чырвоных. Тым не менш бацькі, не збіраючыся нікуды ад'язджаць, але памятаючы пра пагрозы сваіх кватарантаў, для адводу вачэй пачалі інсцэніраваць зборы сям'і ў дарогу...

Бацькі дамовіліся гаварыць пастаяльцам, што карову і каня яны пакінуць на суседзяў «да лепшых часоў», а для гэтага трэба нарыхтаваць ладны запас сена. Мы з бацькам выправіліся на сенакос далей ад станцыі, каб там некалькі дзён перачакаць, пакуль адыдзе апошні калчакаўскі эшалон. Маці заставалася дома, але са зборамі марудзіла, спасылаючыся на тое, што трывожыцца, чакаючы з сенакоса мужа і сына.

...У тыя дні з нашых краёў многія людзі, не разабраўшыся ў падзеях, якімі жыла краіна, пабаяўшыся цяжкасцей і паверыўшы ў варожую для рэвалюцыі агітацыю, здраджвалі радзіме і беглі на ўсход разам з войскамі белачэхаў або калчакаўцаў.

●

З прыходам Чырвонай Арміі на станцыі і ў пасёлку ўпершыню пачаў усталёўвацца парадак. Адыходзілі ў мінулае страхі. У шуміхінцаў з'явілася ўпэўненасць, што ўсе жахі, перастрэлкі, начныя налёты, вобыскі, арышты,— усё гэта ўжо не вернецца. Усе адчулі, што скончыўся вялікі, шматпакутны этап: грамадзянская вайна.

Аднак мірнае жыццё азмрочылі жыццёвыя цяжкасці. Усе пасялковыя прыватныя крамкі даўно закрыліся, і замест іх на пустыры за станцыяй шырока *разгарнуўся чорны рынак*. Гэта была зусім новая для шуміхінцаў з'ява. Аднекуль узялося мноства нікому не знаёмых падазроных людзей, якія гандлявалі па фантастычных цэнах самымі неабходнымі для жыцця рэчамі.

Шмат гадоў мінула, калі я, пажылы ўжо чалавек, быў у Амерыцы, у кампаніі калег і новых сяброў, за кубкам гарбаты. Я тады ўбачыў, як дамы, што былі за сталом, замест цукру апускалі ў кубкі дробненькія пілюлькі сахарыну. На маё здзіўленне: чаму перавага аддаецца сахарыну, — мне адказалі, што гэта робіцца дзеля захавання фігуры. І я ўспомніў далёкія часы, шуміхінскіх кабет, якім для захавання зграбнасці не быў патрэбны сахарын: акалічнасці тагачаснага жыцця трымалі іхнія фігуры ў досыць добрай спартыўнай форме...

●

Першае Кастрычніцкае свята прыйшло да нас, у Шуміху, яркай сонечнай сібірскай восенню. Неба было бясхмарнае і пранізліва сіняе, дзьмуў свежы моцны парывісты вецер, узнімаў на азёрах шумную, крутую, яркую хвалю. Гэты ж вецер энергічна развінаў тады яшчэ нязвыклыя для шуміхінцаў чырвоныя сцягі і лозунгі. (Я памятаю, як у тыя часы мае бацькі, уважліва прачытаўшы тэкст пабачанага на станцыі лозунга, цытавалі яго дома і сур'ёзна, паважліва абмяркоўвалі ягоны сэнс). Узрушаны, у кампаніі равеснікаў, я ўрачыста ішоў на плошчу перад вакзалам на сваю першую ў жыцці Кастрычніцкую дэманстрацыю!

На плошчы была пабудавана са свежаабструганых дошак невялікая трыбуна, спавітая звонку чырвонай тканінай. Перад трыбунай стаялі шарэнгі чырвонаармейцаў з пышнымі пунсовымі бантамі на гімнасцёрках. Збіраліся па-святочнаму апранутыя шуміхінцы. Нарэшце, на трыбуну зайшло некалькі чалавек. Яны *па чарзе* пачалі гучна і эмацыянальна, без паперак, гаварыць свае прамовы. Я не памятаю, каб зразумеў, пра што была гаворка, але запомніў адчуванне навізны і значнасці самой падзеі. І яшчэ запомніў, што пасля мітынгу людзі разыходзіліся ў прыўзнятым і вясёлым настроі, святочныя, спакойныя, упэўненыя.

Пераклады

Вадзім ШЭФНЕР

●

Нам сніцца не тое, што хочацца нам, —
Нам сніцца тое, што хочацца снам.

На нас і дагэтуль грымотныя сны
Наведзены, як куляметы з вайны.

Яны нас упіхваюць у цягнікі,
Вязуць, не пытаюць напрамак які.

І сняцца пажары тым, хто аслеп,
І сытаму сніцца блакадны хлеб.

І тыя, чыіх не чакаем лістоў,
Папросту вяртаюцца ноччу дамоў.

Заходзяць сябры даваеннай пары:
Што ў свеце няма іх, — не знаюць сябры.

А снарад, што мяне абмінуў у той час,
Асколкам у сне даганяе нас.

І доўга ляжым у пакуце начной,
Між явай і сном, на зямлі нічыёй.

Недалёка ад Ленінграда

Палац стаіць. Ён — гэта ён —
І глянуць люба-дарага.
Не помніць, што ўзарваны ён
Пры адступленні ворагам.

Каменны, ён не перамог
Траціла ярасць лютую,
І на зямлю зваліўся, лёг
Бясформеннаю грудаю.

Але ён сілу меў здавён,
Надзелены трываласцю —
Адлюстраваўся ў кнігах ён
Увесь, як ёсць, з дакладнасцю.

І вось узняўся ён, узнік,
З людскім жаданнем зліты,
Пацверджаны жыццём двайнік,
Вярнуўся ён з нябыту.

Ён з лічбаў, здымкаў, верных слоў,
Па волі рэстаўратараў,
Святочны, уваскрэснуў зноў,
Сабою ўсіх узрадаваў.

Даўно яго тварэц памёр,
А над вякамі-мігамі
Жыве палац — любві прастор,
Адратаваны кнігамі.

Два чалавекі

Тваё няшчасце ў тым, што ты не знаў бяды,
Меў лёгкія шляхі, еў лёгкі хлеб заўжды.
Хай кажуць слепакі: удачнік ты ва ўсім,
Ды крочыць не хацеў бы я ў паход з такім.

Пабачыў я такіх. Датуль ты дабрадзей,
Пакуль ты сыты сам, ашукваеш людзей.
Да першых неладоў — шыбуеш яшчэ як!
Да першай бойкі ты — цвярозы і смяльчак.

З таварышам маім пайшоў бы я ў паход,
Хоць кажуць, у жыцці не ведаў ён выгод.
Хоць ён перамагаў, але й хлябнуў бяды —
Меў цяжкія шляхі, нялёгкія гады.

Ён лёкаем у лёсу не бываў,
Ён цяжка крочыць: падаў і ўставаў.
Такі не падвядзе аж да астатніх дзён.
Яго удача ў тым, што сам няўдачнік ён.

Радыётэхніка

О цудадзей-пратэз — усім
Для слыху і для зроку!
Ужо за край нябёс глядзім,
Зямля — навідавоку.

З дастаўкаю дадому свет —
Усё спазнаць, няйначай!
Але не бачым мы як след
Таго, хто побач плача.

Сяргей ДАВЫДАЎ

Размова з ракой

«Ты любіш па-ранейшаму Няву?»
«Што пытаць? Няма ніякай рады!»
«З палонкі піў мяне ў блакаду?»
«Піў, Нява. Таму я і жыву...»

«А чаму засмуткаваў тады,
Ходзіш ты паўночнікам панылым —
Можа быць, жанчына разлюбіла?»
«Можа быць... Не тут шукай бяды».

«Доляй нездаволены сваёй?»
«І жыццём, і доляй задаволены...
Толькі б не развітвацца з табой!
Развітанне ў міг апошні той...
Адмяніць яго ніхто не здольны!»

●

Пройдзе тысяча год —
Уленшпігель не выдасць нікога,
Не ўратуе нікога Габсек.
Пройдзе тысяча год — з веку ў век —
І не здрадзіць Таццяна свайму генералу,
Вечны Гамлет не здрадзіць сабе.
Пройдуць тысячы год,
А яны будуць жыць, як бывала...

Можна будзе гуляць у кампаніі Швейка,
Ўсё яму давяраючы смела.
Не завяне ніколі Манон лебядзіная шыйка,
Нават загадзя ведаю, што са мною зрабіў бы Анджэла...

Колькі ёсць мастакоў на зямлі,
Кожны прагне славы хаця б на паўвека,
ды не кожны ўмее
вылепіць
Чалавека...

Пераклала
Эдзі АГНЯЦВЕТ.

ГЕРОЙ ТЭЛЕНАРЫСА—ВУКУЛІ КАДУА

З новай кароткаметражнай кінастужкай «Дарога ў сёння» пазнаёміла сваіх гледачоў Брэсцкая абласная студыя тэлебачання. У яе цэнтры — грузін Вукулі Лаўрэнцьевіч Кадуа, які ў час Вялікай Айчыннай вайны партызаніў у маларыцкіх лясах, разам з сябрамі па зброі знаходзіў прытулак у хатах беларускіх сялян, а потым ваяваў з фашыстамі на фронце, дайшоў да Берліна. Камуніст В. Кадуа за адвагу і мужнасць, праяўленыя ў баях, удастоены ордэна Чырвонай Зоркі, адзінаццаці медалёў. Ветэран вайны і цяпер у страі — у родным сяле Вялікі Абастуман працуе настаўнікам гісторыі, часта з сынамі Валерыем і Вальдэкам, якія з'яўляюцца дырэктарамі сярэдніх школ у г. Зугдзідзі, прыязджае ў Беларусь. Тут у яго шмат сяброў, асабліва — у Маларыцкім раёне.

Вось і ў апошні свой прыезд Вукулі Лаўрэнцьевіч пабываў на месцах баёў, разам з рускім Віктарам Сідаравым, беларусам Міколаем Шышом, украінцам Паўлам Дзюбенкам усклаў кветкі да мемарыяльнай пліты з прозвішчам свайго земляка Акакія Шэварднадзе, які загінуў у першыя дні вайны пры абароне цытадэлі над Бугам.

Настаўніцкая дынастыя Кадуа з шаснаццаці чалавек — самая вялікая ў Грузінскай ССР.

М. ЗОРАЧКІН.

АБ'ЯВЫ

Пры Саюзе тэатральных дзеячаў Беларусі адкрываецца тэатр-лабараторыя без пастаяннай групы. Заяўкі прымаюцца на 1989 год да 1 снежня 1988 года. Даведкі па тэлефоне: 36-68-39.

ПАЛАЖЭННЕ
аб эксперыментальным тэатры «Шанц» СТД БССР

Мэта эксперыментальнага тэатра «Шанц» — пошук новых арганізацыйна-творчых форм, новых мастацкіх ідэй, выяўленне наватараў і талентаў.

1. Узначальвае эксперыментальны тэатр «Шанц» мастацкі савет, які зацвярджаецца прэзідыумам Саюза тэатральных дзеячаў БССР. Скасаваць ра*шэнне мастацкага савета можа* толькі прэзідыум СТД БССР.

2. Разавы дагавор заключаецца СТД БССР з усёй групай пастаноўшчыкаў, у выніку прызнання большасцю савета мастацкай значнасці прапанаванай пастановачнай ідэі.

3. Перавага аддаецца арыгінальным літаратурна-сцэнічным ідэям, аўтарам, што не ставіліся раней на савецкай сцэне, аўтарам і стылям, вернутым для сцэны.

4. Разавы дагавор уключае ў сябе: прадастаўленне матэрыяльна-тэхнічнай базы (асноўная база тэатра — сцэна Дома мастацтваў); колькасць рэпетыцый (аплачваюцца па 0,5 канцэртнай стаўкі з улікам аб'ёму ролевага матэрыялу); тэрмін выпуску спектакля; дапамога ў размеркаванні заказаў па вырабе дэкарацый і касцюмаў у майстэрнях тэатраў Мінска; аплата рэжысёру, мастаку, кампазітару, балетмайстру і г. д. (толькі пасля прыняцця спектакля мастацкім саветам); арэнду сцэнічных пляцовак для пракату спектакля (не радзей чым 1 раз у месяц) у рэспубліцы і за яе межамі.

5. *Пракат спектакляў наладжваецца* СТД з аплатай акцёрам за кожны спектакль на аснове разавых ставак. Сума, што застанецца (за выключэннем аплаты арэнды памяшкання і іншых выдаткаў) пералічваецца ў фонд СТД.

6. У функцыі «Шанцу» ўваходзіць і пакупка гатовых спектакляў, з выплатай кампенсацыі за ўкладзеную працу. Памер кампенсацыі вызначаецца спецыяльна створанай камісіяй СТД БССР.

7. Для ўдзелу ў рабоце прыцягваюцца творчыя сілы рэспублікі. У функцыі мастацкага савета эксперыментальнага тэатра «Шанц» уваходзіць кантроль за творчым працэсам рэалізацыі прапанаванай мастацкай ідэі.

10. Дагавор з пастановачнай групай разрываецца ў выпадку непрафесійнага стаўлення да справы, з утрыманнем патрачаных фінансавых сродкаў. Рашэнне аб разрыве дагавору прымаецца мастацкім саветам супольна з канфліктнай камісіяй СТД БССР.

11. Мастацкі савет эксперыментальнага тэатра «Шанц» *праз СТД садзейнічае пераўтва*рэнню калектыву аднадумцаў, які даказаў сваю ідэйна-мастацкую сталасць, мае сваю праграму і свайго лідэра, у новы тэатр.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Васілю Вітку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці брата Барыса Васільевіча.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Кузьме Хромчанку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

У час нашай нядаўняй сустрэчы ў Доме творчасці «Іслач» Раман Іванычук (а ён у «Іслач» прыязджае ўжо другі раз — піша новы раман) усцешна расказваў: толькі што прачытаў у «Нёмане» аповесць Уладзіміра Караткевіча «У снягах драмае вясна» і літаральна быў уражаны падабенствам гэтага твора са сваёй ранняй аповесцю «Прыпыніся, падарожнік!» Тэма, сюжэтныя хады амаль тыя самыя: студэнцкае жыццё, 1952 год, пярэдадзень смерці Сталіна. Ды і доля падобная абодва творы напаткала: аповесць Караткевіча, напісаная ў 50-я гг., надрукавана толькі сёлета; аповесць жа Іванычука, знятая цэнзурай у 1966 годзе з «Жовтня», рыхтуецца да друку зараз...

Я ўспомніў гэта, каб паказаць духоўна-творчую блізкасць У. Караткевіча і вядомага ўкраінскага пісьменніка, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі УССР імя Т. Шаўчэнкі і літаратурнай прэміі імя А. Галаўка, гістарычнага раманіста Рамана Іванавіча Іванычука. Блізкасць, што прывяла да іх знаёмства, а пасля і шчырага сяброўства, творчага пабрацімства. Да іх актыўнага ліставання (дарэчы, у канцы гэтага года ў «Полымі» мяркуецца апублікаваць лісты Караткевіча да Іванычука), да паездкі аўтара «Каласоў пад сярпом тваім» у Львоў, наведання сябра, знаёмства з выдатнымі мясцінамі і людзьмі гэтага старажытнага ўкраінскага горада.

Ведаючы пра блізкія ўзаемаадносіны Іванычука з Караткевічам, я, прызнаюся, «падбіваў» Рамана Іванавіча на гэтыя ўспаміны, на яго «рэквіем». Ён іх напісаў недзе праз год пасля смерці свайго беларускага сябра, але да гэтага часу нідзе яшчэ не публікаваў. Гэта публікацыя — першая. Мяркую, яна зацікавіць чытачоў штотыднёвіка.

Вячаслаў РАГОЙША.

Раман ІВАНЫЧУК

МОЙ РЭКВІЕМ

Я спазніўся. «Выберыся нейк да мяне. Хочаш зімою — здабудзем лыжы і будзем разводзіць вогнішчы. А хочаш — і бліжэй да вясны. Паедзем на мой беларускі Дняпро, будзем лавіць рыбу і спаць на сене». Я адказаў: «Трохі пазней, Валодзя, паспеем, яшчэ ж не паміраем».

І не паспеў. З магілы глядзіць на мяне валун з такім знаёмым подпісам Уладзіміра. І валун той важкі і неапрацаваны, нечым падобны на самога Караткевіча, і не падобны да іншых помнікаў, як і ён не быў падобны ні на кога.

Чаму чалавечае небыццё павінна конча прыгнятаць жывых? Чаму мы так бяздумна паўтараем словы Джона Дона: «Ад смерці кожнага чалавека меншаю і я»? А можа, ад смерцяў, заканамерных і непазбежных, чалавецтва не бяднее, а ўзбагачаецца? Што дала свету смерць Бальзака, Талстога, Франка — страту ці набытак? Набытак, бо са смерцю геніяў зніклі іх слабасці, а застаўся толькі найпатрэбны людзям прадукт іхняга мыслення. Ці ж зменшыўся я, даведаўшыся пра смерць слаўнага беларускага пісьменніка Уладзіміра Караткевіча, майго добрага сябра? Ды не — наадварот: я вырас і ўзмужнеў, забіраючы ў яго тое найкаштоўнае, што здолеў ён пакінуць усім нам...

Так я выплёскваў свой боль, стоячы ў самоце на Маскоўскіх могілках у Мінску перад магілаю сябра. Суцяшаў сябе марным філасафаваннем, якое не магло заглушыць у мяне адчування непапраўнай віны перад ім — за свае кароткія лісты, на якія Валодзя адказваў то барокавымі, то гумарыстычнамі, шчыра-балючымі пасланнямі ў духу лепшага эпісталярыя мінулага стагоддзя; за тое, што ні разу не прыехаў да яго ў госці, хаць ён запрашаў амаль у кожным лісце; за тое, што заўсёды згадваў ён пра сваё гасцяванне ў мяне ў Львове, як пра «адзін з найлепшых і светлых дзён», і, напэўна, хацеў каб і я нацешыўся яго гасціннасцю; за тое, што палюбіў ён, быццам сваё роднае дзіця, маю Наталю, любоўна назваўшы яе «фулюганкаю», а я ні разу не спытаў яго пра асабістае жыццё: за тое, што не раз ён прасіў мяне напісаць нешта і пра гісторыю Беларусі, і я толькі цяпер выконваю яго запавет; і за тое, што па-рыцарску ён абараняў мяне перад пагромшчыкамі, а я так мала цікавіўся яго пісьменніцкімі клопатамі, якіх у яго было не менш...

Божа!.. Як лёгка прыйсці да высновы пра найкаштоўны прадукт пісьменніцкай працы, забыўшыся, колькі дабра мы засушваем у сабе, шукаючы ў людзях толькі патрэбныя нам каштоўнасці і забываючыся пра іх зямное, звычайнае, чалавечае. Давайце ж, сябры, прыносіць сваім бліжнім будзённую ўцеху!

Дзеля свайго апраўдання перад светлаю памяццю сябра ўсё ж такі знаходжу важкі аргумент: я шчыра любіў і паважаў Уладзіміра Караткевіча, якога нельга было аддзяліць ад ягонай творчасці. Да першай і адзінай сустрэчы, не бачыўшы яго ў вочы і ведаючы толькі па творах і лістах, я лічыўся з Караткевічам як з настаўнікам, хоць былі мы равеснікамі, не пераставаў вучыцца ў яго майстэрству і пасля асабістага знаёмства; я чытаў і перачытваў «Каласы пад сярпом тваім», «Чазенію», «Дзікае паляванне караля Стаха», з тых твораў паўставаў перада мной добры і мудры чалавек, які бясконца любіць сваю Беларусь, яе гісторыю і глыбока шануе маю Украіну, разумеючы і наш боль і нацыянальны гонар. Для мяне, гістарычнага раманіста, Караткевіч заўсёды быў узорам майстра, які ўмела валодаў і чэсна распараджаўся гістарычным матэрыялам, не раўнуючы як добры гаспадар набытай у поце чала маёмасцю; пад уплывам Караткевічавага рамана «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» я напісаў ці не самы ўдалы свой твор «Манускрыпт з вуліцы Рускай», пакарыстаўшыся мастацкімі рэцэптамі беларускага пабраціма.

Перачытваю лісты Караткевіча. «Даўным даўно мы не пісалі адзін аднаму. Можа, яно і лепей: не адбіраць у іншага час непатрэбнымі слававывяржэннямі (усё адно лістом не скажаш таго, што можна выказаць у бясецзе). Але часам усё ж трэба, хаця рады ў гады, нагадаць, што існуе на свеце друг».

Я любіў яго лісты. Можа, таму і не квапіўся да яго на размову, што чакаў тых шырокіх сакаўных пасланняў, падобных хіба што да лістоў Васіля Стэфаніка... Таму я заклікаю беларускіх выдаўцоў: знайдзіце паперу і выдайце асобным томам ліставанне Уладзіміра Караткевіча — няхай нашым нашчадкам засведчана будзе, што ў стэхнізаванай, стэлефанізованай, змеркантыленай другой палове XX стагоддзя былі яшчэ пісьменнікі (прыгадаю з гэтай нагоды і ўкраінца Грыгора Цюцюнніка), якія ўмелі асэнсоўваць найбудзённыя будні ў бясплатных, бескарысных лістах да сяброў.

Гартаю лісты Караткевіча, і ўсё нешта новае знаходжу ў іх. То падрабязна аналізуе ён прысланы яму новы твор, то дзеліцца сваімі задумамі, то цешыцца новым пісьменніцкім імем, то абураецца... Не дзеля самапахвальбы, а для характарыстыкі Караткевіча, пісьменніка чэснага і прынцыповага, сапраўднага рыцара дружбы, не магу не згадаць яго знішчальнага паслання аднаму маскоўскаму крытыку-чарнасоценцу, у якім Валодзя, адным з першых, стаў на абарону майго рамана «Мальвы»...

Іду з могілак да Валодзі на кватэру. Заходжу ў кабінет. Мяне суправаджае такая падобная да брата Наталя Сямёнаўна Караткевіч, чытаю на яе абліччы дабрыню Валодзі.

«Вось яго ложак, вы спалі б на ім, калі б прыехалі своечасова... А на гэтай паліцы яго ўласныя кнігі».

Багата, дужа багата кніг. За сваё кароткае жыццё Караткевіч паспеў напісаць твораў на цэлых дзесяць тамоў — пра боль, подзвігі, культуру, душу беларускага народа. Ці кожная нацыя мае такога пісьменніка? І таму незразумела, чаму з дзесяці магчымых тамоў выдаюць толькі восем. Чаму? Няўжо тых некалькі тон паперы не акупяцца скарбамі яго слова? Хто не разумее ці не хоча гэтага зразумець?

«А гэтыя дзіцячыя цацкі — чые?» — «Валодзіны. Ён вельмі любіў дзяцей, а сваіх не меў».

Няпраўда гэта, меў. Я ведаю, як ён любіў дзяцей. Мая дачка таксама была яго дзіцем. «Не ўдасца мне пабываць на вяселлі зусім дарослай фулюганкі, — пісаў Валодзя. — А ты пацалуй жонку і няхай яна цябе пацалуе. У падзяку, што ўзнялі вы добрае дзіця, паставілі на свае ногі і пусцілі самастойна ў гэты цудоўна багаты і шматфарбны свет».

На акне кабінета даспяваюць лімоны. Сапраўдныя лімоны ў Беларусі? «Ён іх садзіў, прышчэпліваў. Гэтыя, што пажаўцелі ўжо, зацвілі яшчэ пры яго жыцці». Наталя Сямёнаўна дорыць мне чаранок з Валодзінага лімона. Можа, прыжыве, і выспее ў мяне на акне пругкі плод...

Знаходжу на стэлажах падараваныя Караткевічу свае кніжкі. Перачытваю аўтографы: «Шаноўнаму Уладзіміру Караткевічу на знаёмства», «Дарагому другу Валодзю...», «Старому чараўніку...», «Непапраўнаму рамантыку...» І ўрэшце — на апошняй маёй кніжцы: «Гордасці беларускай літаратуры і маёй гордасці — таксама». Нібы адчуваў, што гэтыя словы пара яму сказаць, бо ён іх поўнасцю заслужыў.

... Няхай не прыгнятае і не збядняе нас чалавечае небыццё. Няхай узбагачае. Але балець — павінна.

З украінскай мовы пераклаў

В. РАГОЙША.

З 24 ПА 30 КАСТРЫЧНІКА

24 кастрычніка, 19.45

Іграе Дзяржаўны камерны аркестр БССР. У праграме старадаўняя французская музыка.

24 кастрычніка, 20.40

«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»

Агляд крытычнай пошты за тыдзень.

25 кастрычніка, 21.50

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

Пісьменніца В. Іпатава вядзе дыялог з ленінградскім гісторыкам В. Грыцкевічам. Тэма размовы — гісторыя і яе асвятленне ў працы гісторыкаў.

28 кастрычніка, 19.50

«НА ПРЫНЕМАНСКІХ ПРАСТОРАХ»

Вы пабываеце на свяце паэзіі, што адбылося на возеры Свіцязь і пазнаёміцеся з самабытным мастацтвам вышывальшчыцы В. Кавалеўскай.

29 кастрычніка, 10.55

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»

Вершы Ф. Шылера ў перакладзе Ю. Гаўрука чытае А. Падабед.

29 кастрычніка, 17.05

«РОДНАЕ СЛОВА»

У друку прамільгнула паведамленне, што народны паэт Беларусі П. Панчанка прынародна развітаўся з роднай мовай з прычыны пагарды да яе чыноўнікаў і выцяснення з шырокага грамадскага ўжытку. Гэтая вестка ўстрывожыла многіх. У рэдакцыі і на тэлебачанне прыйшлі пісьмы з пытаннямі, наколькі праўдзівая гэта вестка. У чарговым выпуску «Роднага слова» нагаданы адказ П. Панчанкі.

Вы ўбачыце таксама нарыс пра вядомага беларускага мастака Я. Драздовіча, прымеркаваны да сотай гадавіны з дня яго нараджэння, пачуеце яго моўныя і фальклорныя запісы.

Затым гледачоў чакае старонка «Культура слова» (на прыкладзе газеты «Вячэрні Мінск»), а таксама факт для роздуму — пра ўшанаванне імёнаў М. Багдановіча, Ф. Скарыны, З. Жылуновіча ў назвах вуліц Мінска.

Вядзе перадачу Я. Саламевіч.

30 кастрычніка, 13.50

«ПРА МУЗЫКУ АД «А» ДА «Я»

Працягваецца знаёмства з асноўнымі вехамі ў развіцці беларускай музычнай культуры. Будзе расказана пра першыя крокі Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі.

Затым старонка, прысвечаная творчасці кампазітара Д. Лукаса.

Як заўсёды, адказы на пытанні мінулай віктарыны.

Адбудзецца знаёмства з творчасцю вядомага літоўскага мастака і кампазітара М. К. Чурлёніса.

На заканчэнне сустрэча з зоркамі беларускай эстрады.

Вядучы — У. Шаліхін.

30 кастрычніка, 16.50

Тэлевізійны вернісаж. «У жывапісе, графіцы, скульптуры».

30 кастрычніка, 17.40

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ»

Тэлеальманах.

Пра Усесаюзнае свята паэзіі ў Пяцігорску раскажа паэт Ю. Лысаноў.

Вы сустрэнецеся таксама з дырэктарам выдавецтва «Народная асвета» Ю. Бураўкінай.

Даведаецеся пра планы беларускіх выдавецтваў на наступны год.

Вядучы — журналіст У. Сцепаненка.

30 кастрычніка, 19.00

Адкрыццё юбілейнага пленума праўлення Саюза кампазітараў БССР. Трансляцыя з Беларускай дзяржаўнай філармоніі.

ВЫПРАЎЛЕННЕ ПАМЫЛКІ

У нумары «ЛіМа» за 14 кастрычніка ў артыкуле «Дзяржаўная — значыць раўнапраўная» (стар. 13) 14-ы радок знізу ў пятай калонцы трэба чытаць: «...агульнай для ўсёй краіны мовай...» і далей, як у тэксце.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01422 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, машынапіснага бюро — 33-44-04, бухгалтэрыі — 23-73-37.